

Felsefeya marks

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

*Felsefeya marks
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefe
Care pêşî weşandin
2011-Almanya-Berlin
Grafik: zendî şîyar*

.
ISBN 968-4-940292-32-2

Pêşgotin:

Marks wê dema ku mirov wê bahsa felsefeya wî bikê wê pêwîst bê ku mirov wê di pêvajoyek dîrokê de wê derbas bikê û wê di herikina wê pêvajoya dîrokê de wê li ser pêvajoyên jîyanê pêşketinên şenber ên bi wê re êdî wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê weke têngînek dîrokî bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Di roja me de wê dema ku wê bahsa felsefeya marks wê were kirin wê di renekê de wê li ser têngî û nerîna wê ya aborî a li pergale kapital re wê di renekê de wê hizrên wî bi nerîna wê re wê were dahûrkirin û wê werê ser ziman. Min bi teybetî di nivîsandina nerîna wî ya felsefî de wê bi teybetî li ser gotinên wî yê felsefî ku wî di xabat xwe ya bi navê 'felsefeya xwezayî a demokries û epikuros', 'bîrdoziya alman' 'felsefeya sefaletê' û hwd wê weke hinek berhemên wî yê giring ku me di wê xabatê de bi teybetî li berçav girtin û ji wan kir ku ew nerîna wî ya felsefeyî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Çerçoveya hizra marks ku mirov wê bikê ku wê werênê ser ziman wê, bi hizrên ku ew li ser wê hatina ser ziman re wê çerçoveyek zêde berfireh wê xwe bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê bi hizrên wî re wê karibê wê fahmbikê ku ew çawa wê, nerînekê di temenekê bi dahûrkirina xwe de ew li felsefeyê dikê jî wê di wê rengê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, aliyên wê yê wê yê bi hizir û nerîna wî ya aborî, ramiyê û hwd re jî wê weke aliyên wê yê din wê hebin ku mirov wê werênê ser ziman û ew jî dikarin weke bîr kirin li mijare hinek xabatên din ku ew li ser wê temenê werîna nivîsandin.

Di nava hizrên marks de wê gotina dîrokê, metalyalismê, dîyalektikê û hwd wê weke çend gotinên ku ew wê bi teybetî wê çerçoveya hizrên wî di renekê de wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin û wê karibê wê di şewayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, felsefeya marks wê di renekê de wê, çavkaniyên wê yê ku ew li ser wan re bi rexnegirtina xwe bê û hwd ku wê hizrên xwe wê werênê ser ziman jî wê pêwîst bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê. Mînaq hizrên Hegel ên li ser diyalektikê wê di wê temenê de wê weke

çavkaniyek giring bê ku mirov wê karibê di wê nûqtayê de wê bikirpênê bê. Wekî din hizrên metalyalisma Feuerbach ku ew dihênê ser ziman wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Engels di dîyalektika xwezayê' a xwe de wê mijarên zanyarî ên weke yên bi fîzîkî, weke tevgerê û ankû fîzîkê, metamatikê û hwd wê, bi gelek aliyên din ên weke bi têngîna vejenê û hwd re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê demê de wê, mijarên weke biolojiyê, kimya û hwd wê pêşkevin û wê ne bêderfet bê ku wê ne marks û ne engels wê di hizirkirinên xwe yên ku ew dihênina ser ziman de ew xwe ji wan dûrbigirin.

Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinên bi felsefeyê re wê, pêvajoyên dîrokê ên ku marks wê şîrovebikê wê mijare ked û hilberînê wê di nava pêvajoyên dîrokê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê bi teybetî wê di xate pêşketina dîrokê de wê li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê werînê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên dîrokê wê di rengekê de wê şîrove bikê.

Marks di mijare hizirkirinên xwe yên li ser hizrên proudhon ên iktisadî bin û an ên feuerbach ên felsefeya wî bin wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê engels wê dema ku wê mijare dîyalektikê wê şîrovebikê wê di dîmenê wê yê dîtbar ê têngînî û heyina heyî re wê bi pêvajoyên wan ên cihê û cihê ên pêşketinê û təkiliya wan a li hev û hwd re wê di rengek de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê mijare dîyalektikê wê li ser temenekê bi têngîna sedemê û pêwîstîyê û hwd re wê di rengekê û şewayekê de wê were dîtîn ku ew wê di dewama wê de wê şîrovebikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Marks wê, di wê rewşê de wê pêvajoyên dîrokê wê dema ku ew dihênê ser ziman wê li ser heyina mirov û pêvajoyên wê yên ku ew bi hizrî û fîzîkî û hwd dibin wê, çawa wê, di ahengekê de wê bi hev re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê were dîtîn ku ew wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Lê di rengekê din de wê, şîroveyên marks ên li ser têngîna felsefeya xwezayê a epîkur û demokrit û bi têngînên wan ên li ser têngihîştina atomê re ku wê werênina ser ziman re wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê ji wê derhanînên li ser ziman wê di rengekê teybet de wê bikê ku ew wê werênê ser ziman.

Marks wê di wê temenê de wê, mijare hebûna atomê bi dîtbarîya wê û ji wê derhanînên bi derbarî û tefkirinên bi fîzîkî û hwd ku wê bi wê re wê werina li lê hizirkirin re wê hizrên xwe wê li ser wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman û wê şîroveyên xwe wê bi wê re wê weke ku wê

pêşbixê. Marks di wê temenê de wê mijare atomê wê dema ku wê dihênê ser ziman wê rengê hizirkiirnên empirîkî ên di nava hizrên demokrit de jî wê bi wê re wê weke ku wê bikê ku ew kifşbikê û werênê ser ziman û di awayekê de wê dervî wê di têngnek rasyonali û pêvajoyên fahmkirinê ên epikur de jî wê bixwezê ku ew di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê têngiştina felsefeya marks wê diaslê xwe de wê weke bi çerçoveyek kûr bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Marks wê, di rengekê de wê, gotina felsefeyê ku em bo wî û hizir û nerîna wî werênina ser ziman jî wê pêwîst bê ku ew bi şêwayekê teybet ew were salixkirin. Weke ku wê di demên berê û bi gelemperî wê were fahmkirin wê nikaribê wê hizir û nerîna wî bi wê re wê werênê ser ziman. Li ser têngnek û pêvajoyên pîretîkê û an 'praxis' û hwd re wê di rengekê de wê bi temenekê teybet ê şenber dervî rengên hizirkiirnên bi felsefeyê ku ew hatina ser ziman wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve kifşkirina felsefeya marks wê bi serê xwe wê, weke hinek xosletên wê yên teybet wê hebin û wê çerçoveyên fahmkirinê ên teybet wê karibê bi xwe re ew di rengekê de ew bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê nerîna wî ya hizrî a teybet wê, di wê temenê de wê, pêwîstîya fahmkirina wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê kurd wê bi felsefeya rêber apo re wê bi wê re wê di rengekê de wê ji wê ne dûr bê. Wê di rengekê de wê, xwediyê fahmkirinek bingihîn a ku ew bixwe jî pêwîst in ku ew wê bi teybetî wê derxistina li têngiştinê û wê di hûrgilên wê de kûrbîbin û fahmkirina wê bikin bê.

Lê li vir wê, felsefeya marks wê hinek aliyên wê yên din jî wê bi nerîna wî ya ramiyê, felsefê û aborî û hwd re wê, weke aliyên wê yên ku mirov kifşbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Marks wê di rengekê de wê bi zêdeyî wê bi nerînên wî yên abori û bi wê ve girêdayî ên ramiyê re wê, şîroveyên wî yên li ser pergalek kapital re wê werê ser ziman. Marks wê bi hizrên xwe yên li ser pergalek kapital re wê di temen û dîmenekê teorîkî de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Wê dema ku mirov wê bi nerîna wî re wê bahsa pêvajoyên hizirkiirina wî bikê wê di têngnek dîyalektîkî de wê çawa wê dem bi dem wê di dewama hev de wê bibê û wê dema berê wê temenê ya piştê wê biafirênê wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi hizrên xwe re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Li gorî nerîna marks wê dema ku

mirov wê dihilberênê wê xwe jî bi wê re wê di reng û awayekê de wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke du aliyên ku wê xwediyên pêvajoyên xwe yên teybet ên ku mirov wê karibê bi teybetî wê fahmbikê û wê hilde li dest bê.

Di dewama wê de wê dema ku wê bahsa jîyane mirov wê bikê wê, şertûmercên civaknasî wê çawa wê di şewayekê de wê xuy û tevgerên me wê bidina dîyarkirin wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Bi wê re wê, berî ku wê xweza wê xuyên mirov wê bidina dîyarkirin wê ev wê were. ” pîrepind karê xwe ji yê hûnandvan bi şibîna wê ku ew çawa dikê, meşahingiv peteka xwe ku ew çê dikê ew awadanvan ji xwe dikê fihêtîyê. Lêbelê, tiştê ku awadanvan (architect) herî xirab ji yê çêtirîn cûda dike ev e ku awadan dikare avahiya xwe di wêneya (pêjna) xwe de ava bike berî ku ew di rastiye de ava bike(kapital 1. qismê sêyem qisma pêşî a beşa 7).”

Ku mirov nerîna marks bi dahûrkirina wê re wê fahmdikin wê dibînin ku ew, rastarast di nava hêzên hilber û amûrên hilberînê ên mirovên ku ew bikardihênin bi têkiliyên civaknasî û teknikî ku wê salix dikê têkiliyên hilber wê di navbera nava de wê bi cihêkirinekê salixdikê. Ew li ser wê re wê, awayê hilberînê bikê ku ew wê salixbikê.

Li gorî marks têkiliyên civakî wê bi awayekê jidahî wê bi bi hêzên hilber ve wê girêdayî bê. Bo ku ew awayekê nû ê hêzên hilber biafirênin wê awayê xwe yê hilberînê wê bigûharênin. Ji bo ku awayê hilberînê û awayê debara jiyana xwe biguherînin hemû têkiliyên xwe yên civakî diguherînin. Marx dibêje ku çînen civakê li gorî van awayên hilberînê çêdibin. Kesên ku çinekê pêk dênin bi wîn û hişmendîya xwe nayên cem hev. Her çî ji bo berjewendîya xwe xwestekeke cûda heye, ku di civakê de dibe sedema pevçûnê.

Bi wê yekê wê dîroka mirovatîyê weke bi xosletên wê yên civaknasî û hwd wê, weke dîroka şerê çînan jî bê. Û di dewama wê de wê dihênê ser ziman ku wê dîroka civakê wê weke dîroka şerên çîni bê. Marks jî bi hêza keda mirovan û têkiliya wan a pê re eleqedar bû. Pirsgirêka beyeniyê (xerîbiyê) qadeke ku bi taybetî Marks pê re eleqedar bû. Di pergala kapîtalîst de her ku mirov ji cewhera xwe dûr dikeve, hem ji keda xwe, hem ji pêvajoya hilberînê hem jî ji têkiliyên civakî dûr dikeve. Li şûna wê fetîşîzma malzemeyê ku ew bi berfirehî di Sermayeyê de pênase dike.

Teoriya materyalîzma dîrokî ya Marks îddîa dike ku civak her tim di serî de ji hêla şert û mercên bûjenî ve dihê destnîşankirin, ku têkiliyên

hilberînê û ji ber vê yekê aborî dînamîkên pergalê ne. Mirov pêşî ji bo peydakirina hewcedariyên xwe yên wekî “vexwarin, xwarin, stargeh û cil û berg beriya her tiştî ji bo jîyanê” bi hev re dikevin têkiliyê. Marks û Engels pêşveçûn û paşeroja civakên rojavayî di pênc qonaxên ku ew wê bibin de wê, bînina ser ziman Konaxa pêşî ya jîyane seretayî û an demên berê şariştaniyê ên weke yên neolotikê û hwd ku wê pênasebikê û wê werênê ser ziman bê. Têkiliyên wê demê li ser esasê wekhevîyek nava çîn û zayendan de wê pêkwere de wê werênê ser ziman. Konaxa piştî a duyem wê ya koletîyê bê ku wê di wê demê û konaxê de wê bi serdema ku civak ji komên berî demên şariştaniyê derbasî rengê bajar-dewletê bû, koletî, milkiyeta taybet û aristokrasî û hwd derket holê û çandinî berbelav bû. BI wê re jî mirov bo dil û kolayê berhema keda xwe di jîyane xwe de. Konaxa sêyem wê weke kona faodalîzm bê ku wê di wê demê û an serdemê de wê aristokrasî tevî key bûye çîna serdest û ol xwedî cihekî girîng e di wê demê û rengê jîyane wê de. Konaxa çaran wê weke konaxa kapitalîzmê bê ku wê li ser ya dema berî xwe wê pêşkeve û wê bibê û wê çînen serdest ên weke çîna bûrjûwazî serdest e û çîna proleterya a bindest wê bi rengên xwe yên dîyar wê derkevin li holê û li hemberî hev wê tekoşînê wê bidina meşandin. Di wê demê de wê kapitalîzm wê bi aliyên xwe yên weke pergale ramyarî wê pêşkeve û serwer bibê. Wê, bazar pêşkeve û jîyane aborî wê zêdetirî bi tşkili, awa û encamên wê re wê xwe bide dîyarkirin. Konaxa pêncem wê weke konaxa komunîzmê wê were bi navkirin ku wê di wê de wê bi serwerîya çîna xabatkar re ku wê hemû çîn piştî wê ji holê rabikin û wê civakên bêçîn wê biafirin û wê bibin. Di wê serdema pêncemîn de wê, bê gotin xabatkaran bi tekoşîn kirinê û encama wê re şoreş kirin, kapîtalîst daxistin û civakek bêdewlet, bêçîn, bêmilik ava kirin.

Abdusamet Yigit

Destpêk: bi kortasî têketina destpêka felsefeya marks

Marksisme wê weke têtînek felsefeyî, civakî, ramiyarî, aborî, dîrokî û hwd ku wê pêşkeve û wê, bi encamên xwe yê ku ew di dîroka mirovatiyê de wê bihêlê re wê mohra xwe li dîrokê wê bide û wê ji xwe wê bide bahskirin. Di wê çerçoveyê de wê mijare marksismê wê weke têtînek ku wê dema ku em dîroka hizir wê werênina ser ziman wê, nebê ku mirov nikaribê bahsa wê nekê bê.

Di awayekê de wê dema ku em bahsa têtîna marksismê wê bikin wê bêgûman dîrokek zêde berfireh û demdirêj wê bi şiroveyên ku wê di wê temenê de wê were kirin û wê were hanîn ser ziman re wê karibê ji wê were bahskirin. Lê li vir emê di serî de emê çerçoveya mijarê tang bigirin û emê di wê çerçoveyê de wê hewlbidin ji aliyê hizirî û zanina wê ve wê di rengekê de wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê bi hizira wê de wê çawa wê bê ghiştin li fahmkirinekê wê weke aliyekê wê yê pêwîst jî bê. Di çerçoveya têtîna marksismê ku wê bahsa wê were kirin wê bi zêdeyî wê gotinên ku wê bi wê re wê derkevina li pêş ên weke 'tekoşîna çînî' û hwd re wê di rengekê de wê bi wê re wê were ji wê bahskirin. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê çawa wê pêşkeve û wê di rengekê de wê, pêşkeve wê hinekê jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Emê ji têtîna marks û vir de emê zêde newin. Emê di dema wî û hinekê piştî wî de di çerçoveya rengên fahmkirina wî re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Marksism wê hinekê jî wê weke encama pêşveçûnên dema û weke pêwîstiyek di wê çerçoveyê de ku wê pêşkeve di temenê bersiv dayina xwestekên têtîna û hwd re wê karibê wê fahmbikê. Lê em dema ku em werina dema piştî wê re ku wê çendî wê weke di dewama wê de wê karibê bahsa leninismê were kirin. Lê ew wê di rengekê de wê weke mijarek bi serê xwe a piştre ku ew were kirin mijare fahmkirinekê û lêkolînekê.

Di wê çerçoveyê de wê hinekê jî wê, di renekê de wê mijare hizirkirinê marks ku wê bahsa wê were kirin wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi awayekê wê pêwîst bê ku em li ser çavkani û temenê wê yê ku ew bi wê re wê were û pêşkeve jî wê di renekê de wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li gorî gelek şîroveyên ku wê piştê wê li ser hizrên marks wê werina kirin wê di wan de wê weke têngnek wê di renekê de wê were ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de û di wê awayê de bê ku wê bê gotin ku wê li ser rexnegiriya dema xwe ya berî xwe û dema xwe bixwe û hwd re wê pêşkeve.

Lê ji aliyekê ve jî wê dema ku em li navaroka hizrên marks ên di nava kapitalê de bê û an berhemên wî yên din de jî bê ku mirov li wan dinerê wê di renekê de wê bi şîroveyên xwe yên ku ew direnekê de wê, li ser dîmenekê rexnegirî jî wê pêşkeve. Wê rengê rexnegiriyê wê çawa wê dikarê wê fahmbikê? Di wê rengê û awayê de wê dikarê wê fahmbikê ku ew wê, di dîmenekê de wê demên berê xwe û rengê hizirkirinê wan bi encamên wan re wê çawa wê encamekê wê bi xwe re wê derxina li holê û wê werênina ser ziman wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê dîroka hizir wê di wê renekê de wê bi encamên wê re wê were dîtin ku wê di dîmenekê de wê li berçav re wê were bûhûrandin. Berî her tiştê wê dema ku em li nava hizirên marks û engels jî dinerin wê di wê temenê de wê dibînê ku wê têngna dîrokê wê weke zanistekê wê pênasebikin û wê li ser wê re wê di nava wê de wê bi hizirkirin û lêkolînên ku ew dikin re wê bixwezin ku ew wê bikin. Di wê demê de wê dîmenekê kapitalisme hov ku wê pêşkeve wê hinekê jî wê di wê demê de wê encamên wê jî wê di renekê û awayekê de wê bi şîroveyên wî yên li ser wan re wê di dîmenekê de wê xwe di rengê fahmkirina wî de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê û demekê de wê şîroveyên li ser wê demê wê di renekê de wê marks wê di serî de wê bi têngnek zêhnî wê mijare wê di wê temenê de wê hilde li dest û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizrên marks wê di wê temenê de wê di dîmenekê şubjeyî de wê weke ku wê çawa wê weke encama pêşketina xwe wê bi xwe re wê bi aqil û an keda xwe ya di dîrokê de wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Li vir wê di awayekê de wê ji aliyê hizrê ve wê di renekê de wê pêşî wê bi awayên wê yên felsefeyî wê karibê wê fahmbikê. Em li vir gotina felsefeyê wê bikarbênin. Lê di renekê de wê, dema ku em bikardihênin jî emê di wateya têngînek kirinî a weke 'preaxis' de ku wê were bikarhanîn de wê bikarbênin.

Di wê nûqteyê de wê, gotina felsefeyê wê ber çî wê zêde wê di nava marksismê de wê newê bikarhanîn wê hinek sedemên wê hebin û emê hinekê wê li jêr jî wê di awayekê de wê li ser wê bisekin in.

Di wê çerçoveyê de wê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirina marks de wê di renekê de wê, aliyên wê yên giring ên ku wê weke bi têngînên wînê, fêrsên fahmkirinê ên şubjeyî û hwd re wê di renekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê çendî ku wê marks wê diyalektika hegel wî şîrovebikê û wê bibêjê ku 'min ew rakir li ser lingên wê' jî lê di aslê xwe de wê bandûra wê di awayekê de wê karibê di şewayekê de wê li ser hizrên marks di renekê de wê fahmbikê. Marks bi xwe wê di demên xwe yên ciwaniyê de wê di nava hegelvanên ciwan de wê cih bigirê û wê di nava wan de wê di awayekê de wê bi pijê heta ku ew di hizrên xwe de balix bibê û bigihê.

Weki din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku ev pêvajoyê wê di dîmenekê de wê têngîna hegel a li ser têngîna şubjektivismê ku wê bi wê re wê bihizirê û wê di renekê de wê weke encama berhema xwe wê di hebûna heyî û dibê re wê şîrovebikê wê werênê ser ziman wê weke aliyên ku wê marks jî wê di warê şîroveyên xwe yên dîrokê de wê di awayekê de wê weke ku wê bigihênê li temenekê û wê li ser wê re wê bihizirê.

Di wê çerçoveyê de wê têngîna şubjektivismê wê, renekê de wê du aliyên wê bi wê re wê li wê bihizirê. Yek wê bi têngîna hizra wê û ya din jî wê weke ku wê were şîrove kirin bi têngîna metalyalismê re wê di şîroveyekê de wê werê hanîn li ser ziman. Têngîna metalyalismê wê di destpêkê de wê ji du aliyan ve wê karibê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê bi gotina 'metalyalîsma dîrokî re ku wê were şîrovekirin û wê were fahmkirin bê. Aliyê din jî wê bi mijare zaninê û fahmkirina wê re ku wê bi temenekê zanyarî wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê bi têngîna metalyalîsma zanistî wê di renekê de wê di wê çerçoveyê de wê temenê wê di renekê û şewayekê de wê bi wê re wê weke ku wê biafirênê. Ev wê weke aliyekê zêde pozitivist ku wê Birêz ocalan jî wê di awayekê de wê bi zêdeyî bi

têgîneke pozitivist ku wê di xabate xwe ya bi navê 'civaknasiya azadiyê' de wê bikê mijare rexnegirtinê jî bê.

Di wê çerçoveyê de birêz ocalan di rengekê de wê ji aliyekê ve wê bi felsefeyî wê bi encamên wê yên li ser temenekê zanyarî ku wê zêde di dîmenekê mekanikî de wê bimênê wê li ser wê temenê wê weke ku wê rexne li wê bigirê. Lê wê bi encamên wê re wê, di şewayekê de wê aliyên wê yên weke ku wê çawa wê xate pêşketinê wê di nava têgînek zanistî de wê weke 'were fatisandin' wê di rengekê de wê şîrovebikê. Ev wê weke aliyekê bi felsefeyî wê pêwîst bê ku wê hinekê bi felsefeya zanyariyê û têgîna pozitivismê ku wê karibê bi serê xwe weke mijarekê di çerçoveya ast û radaya zanina demê de wê karibê weke mijarek teybet were hildan li dest bê. Ber vê yekê emê ji wê aliyê ve wê nûha zêde kûr û dûr neçin. Emê tenê bi dîmenekê di wê nûqteyê de ê bi kirpendina wê re wê di şewayekê de wê fahmbikê. Ji wê dîmenê Birêz ocalan ê rexnegirtina pozitivismê zanistî wê, çawa wê di dîmenekê de wê aliyên din ên zaninî û hebûnê bi têgînek felsefeyî wê li berçav wê were girtin wê di wê rengê de wê hinekê jî wê li ser wê bisekinê bê.

Bêgûman wê mijare rewşa hizirên marks ku mirov li ser temenê wê şîrovebikê wê di demên xwe û piştî demên xwe de wê encamên giring û dîrokî jî w bi wê temenê zanyarî wê bi dest bixê. Di wê temenê de wê bi teybetî di warê civakî de wê encamên wê yên dîrokî ên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Ku em bibêjin ku wê derbeya dawî li têgînek monarşikî a di cewherê têgînek cihê a kapitale demê de wê bijî wê bixê û wê li şûn di nava rûpelên dîrokê de wê bide hiştin jî wê dîsa wê hizirên marks bê. Di hizirên xwe yên li ser têgîna 19-bremaire' ku wê bikê de wê di wê çerçoveyê de wê rewşên şerê navxweyî ên dema şoreşa firansa û encamên wan ên weke bi rewşa 'komuna parisê' û hwd re wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê şîrovebikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku marks wê bi hizirên xwe wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi şîroveyên xwe yên dîrokî ên li ser têgîna şubjeyî û objeyê bi têgîna 'metayê' û an 'fetisima metayê' û hwd ku wê were kirin û wê bi temen û dîmenekê têgîna aborî wê şîrovebikê bi encamên wê re wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin ku wê hizirên civakî wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê

pêşkevin. Di wê çerçoveyêde wê di nava civakê de wê çawa wê bi giştî wê dîmenek wê pêşkeve wê bibê.

Di wê demê de wê marks wê bi hizrên xwe wê, di awayekê de ku wê piştire wê engels jî li rex wê cih bigirê di awayekê de wê bi zêdeyî wê bi şîroveyên weke bi armanca di ber nerinek rexneyî de derbaskirina dîrokê re wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizrên marks wê di wê temenê de wê ji temen ve wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina dîrokê de wê çawa wê bi têgînek metayî û mijare hilberînê û encamên wê re wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Marks wê di rengekê de wê bi têgîna 'birdoziya alman' re wê di serî de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê jî wê ji xwe re wê bikê mijare fahmkirinê. Di çerçoveya şîrove û dahûrkiirên xwe yên li ser felsefeya metalyalist a Feuerbach de wê mijarên dîrokê, hilberînê, û mijarên felsefeyî ên xwezayê bi wê çerçoveyê re wê hilde li dest. Wê mijarên olî, zêhnî, û çawa wê bi wê re wê, serwerkiirina wê ya bi xiyal û fêrsên wê yên dihên afirandin re wê bikê û wê mirov wê di wê de wê weke ji rastiya wê were dîrkirin û dilgirtin wê di dîmenekê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê. Di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê.

Birdoziya Alman bi xala şikestinekê weke ya bi ber peşveçûneke rewşenbîrî a hevdem ve dihêtê jî çerçoveya wê diafirênê. Marks berê Rexneya Felsefeya hûqûqê a Hegel (1843), û di sale 1844 de Destnivîs û tezên li ser Feuerbach (1845) û Engels ku wê li ser rewşa Çîna Karkeran a li Îngilîstanê (1845) dinivîsênê û di dewama wê de piştire wê xabatên weke bi marks re Malbata Pîroz (1845) re wê bikê re wê bidomênê. Bîrdozîya Alman ew xebata ku tê de bingehên Marks hizra di wê de dihê ser ziman bê. Yan jî bi gotinek din wê dikarê di wê çerçoveya wê de wê bibêjê ku wê çerçoveya fahmkirina wê bide dîyarkirin. Marks wê di wê de wê di awaayekê vekirî û rastarast de wê li ser têgînek zêhnî, hişmendîya cewherî, dîrokê û pêvajoyên wê yên pêşketinê û encamên wê re wê, şîroveyek dîrokî wê bikê.

Tezên li ser Feuerback bi rastî wê weke destpêka *bîrdozîya alman* jî wê biafirênin. Ya ku ew weke derpêşî di tezan de dihên pêşkeşkirin wê, rewşa bîrdozîya alman bi hûrgilî wê weke ku wê werênê ser ziman. bi

teybetî ku wê di mijare têngîna beyenibûnê de wê pîrr ji Feuerback wê bi bandûr bibê wê, di tezan de wê, bênê ser ziman ku feuerback mirovek ji dîrok û civakê ku ew hatiya izolekiriin ku ew çawa şîrove dikê wê bênê ser ziman. Di dewama wê de wê di bîrdoziya alman de wê pozisyona an kû mirov di nava pêvajoyên dîrokê de di nava têkiliyên civaknasî çawa wê were fahmkirin bi têngînek û tefekurek weke li civakek bêçîn bi fêrsa hizra bûhûrîna wê ku wê werênê ser ziman re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Li rex wê bi navên weke Bruno bauer û max stirner û yên ku ew xwe re weke 'sosyalistên rastin' bi nav diikin li ser temenekê teorikî wê bi wan re wê bikeve nava hasab dîtinekê. Di dewama wê de wê gotinên weke welat, hûqûq, ol, şoreş, çîn û hwd wê di çerçoveya hizra xwe de wê çerçoveya bi hizrî û hişmendî wê bide dîyarkirin. Li ser wê têngîna ketina nava hasab dîtina bi bauer û stirner re wê, engels piştî wê bi gotina weke nîminêrên bîrdoziya alman û dijberîn têngînek koministî ku wê pênasebikê re wê li ser wê ku ew ketina nava wê şîroveya li ser wan re wê ji wê bahsa wan bikê. Ji alyê din ve wê bi têngîna metalyalîsma cor (rude) a feuerback wê bikeve nava hasab dîtinê. Di wê çerçoveyê de marks wê weke cara pêşî wê farqe hizra xwe û rengê wê di dîmenekê de wê bi wê rew wê weke ku wê dênê li holê. Ber vê yekê têngîna bîrdoziya alman wê ji wê aliyê ve wê weke bi giringiyekê wê xwe bide dîyarkirin.

Lê di wê nûqtayê de wê ber ku wê encamên demê wê hemû wê li ser temenekê aborî wê bibin êdî ew jî wê bi awayekê wê mijare aborîyê ji aliyê dîrokî, ramiyarî, hizrî û an têngîna zanîna wê ve wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Engels wê dema ku wê li ser wê temenê wê bahsa mijare fahmkirinê wê bi temenekê dîrokî wê werênê ser ziman bi gotinên weke "dîrokê weke zanîstekê" ku wê çawa wê pênasebikê di temenê hizirkirinê xwe yên di 'antiduhringê' de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, marks wê di dewama wê de wê, marks û engels bi hizrên xwe li ser têngînen Feuerbach û Proudhon û hwd re wê di rengekê de wê bidest hizirkirinê xwe wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di dewama de wê werênê ser ziman ku wê mijare hizrên wan de wê marks wê şîroveyên ku ew dikê wê ji aliyekê ve wê bi nerîna wî ya ku ew diafirênê wê weke bandûrek mazin jî wê weke li wê bikê. Di "felsefeya sefelatê" de wê marks wê hizrên Proudhon ên aborî û felsefeyî û çerçoveya têngîna wî ya anarşikî û hwd wê, şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Marks wê di aslê xwe de wê, bi rewşa têngîna têngîna iktisate Proudhon re wê, mijare dîrokê, têngîhiştina aborî û pergale wê di rengekê de wê weke ku wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di tégîna Proudhon de marks wê mijare pergale iktisatê wê dema ku wê dahûrbikê wê di renekê de wê bi temenekê dîrokî wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve jî wê 'pirsgirêka matayê' wê bi wê re û wê li ser hizrên wî re wê di renekê de wê şîroveikê.

Di awayekê de wê dema ku mirov wê bahsa çerçoveya tégînên proudhon bikê jî wê di renekê de wê di wê çerçoveyê de wê xwe di şêwayekê de wê bide dîyarkirin. Xabatên Proudhon ên weke li ser aboriyê wê di renekê de wê di nava tékiliya mirov û pêşketina wê de wê li ser wê bisekinê. Mijare tégînên weke yên monarşiyê bê û an rewşên weke milkiyetê bê û di dewama wê de wê di awayekê de wê rewşên weke mijare zêde nixê û an tékiliya serifendinê û hwd bê wê weke ku mirov wê, ji nava xabate 'felsefeya sefelatê' a marks wê karibê wê fahmbikê ku wê li ser wê bisekinê bê.

Di renekê de wê modela aboriyê a ku wê ew wê dênê li holê marks wê ji aliyê sazûmanek civakê û encamên wê ve wê bikê û bixwezê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di destpêka xwe de wê bi tékiliyên xwe yên bi 'jakobenán' re û kirpendinên wî yên li ser navenditiyê û hwd re wê bandûra xwe wê di wê demê de wê bide dîyarkirin. Di wê demê de wê bi marks, bakunin û hwd re wê di renekê de wê hevnasîna xwe wê bikê. Di awayekê de wê bi hizrên xwe wê di wê demê de wê bandûra xwe li ser wan wê di renekê de wê weke ku wê were dîtîn wê bide dîyarkirin.

Di wê demê de wê bi hizrên xwe yên li milkiyetê ku ew wê lê dipirsê û li hemberî monasiyê şîroveyên xwe yên ku ew dikê û hwd re wê, derkeve li pêş. Di xabate xwe ya bi navê 'pergale tékiliyên aborî û an felsefeya hajariyê' ku wê li dora salên 1846an de wê, binivîsê wê di wê çerçoveyê de wê were dîtîn ku wê derkeve li pêş.

Di awayekê de wê bi şoreşa burziwa a firansa û tékiliyên wê yên bi aloz ên nava wê re wê, di renekê de wê, di dîmenekê de wê, şîroveyên wî yên li ser tékiliyên aboriyê re wê bixwezê ku ew dîmenekê fahmkiirinê wê bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê di aslê xwe de wê, li ser tégînên Proudhon re wê karibê wê bibêjê ku wê ew rewşa wî bi bandûra wê re wê heta dema kongira enternasyonal a yekem' ku wê li ser wê temenê bi hizrên marks û Proudhon re wê di nava ya bakunin û wî de wê qatbûna ku ew wê xwe bide dîyarkirin jî wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê bakunin wê

di renekê de wê weke şagirtê Proudhon û di awayekê de wê parastvaniya hizrên wî di wê de wê di şewayekê de wê weke ku wê bikê.

Di wê demê de wê Proudhon wê rojava wî ew bê ku wê şoreşa ku ew bûya wê çawa wê temenekê wê yê teorikî wê bide çêkirin wê weke ku wê li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê, piştî wê heta dema avabûna komare duyem û derketina napolyonê sêyem û raxnegirtinên wî yên li lê ku ew xwe bi wan bi sînor digirê re wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin.

Lê di wê nûqteyê de wê, ya ku wî, zêde serî li ser wê di wastand û marks jî wê weke di 'felsefeya sefelatê' de kiriya mijare nîqaş û lêpîrsênê wê rewşa aboyê û hilberîn û girtina beremberiya wê çawa wê di renekê de wê weke ahengekê wê bi wê weke di nava hilberînê û nirxbûna wê de wê bide dîyarkirin re wê li ser wê bisekinê.

Di wê çerçoveyê de lê wê, Proudhon wê encama rexneyên xwe yên li napolyon wê bi girtina wî û zindankirina wî re wê xwe di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê demê de wê piştî wê ku ew derkev wê hizrên xwe yên li ser rengê monaşiya ku ew nûka rengê xwe ya daya dîyarkirin û komar tasfîya kiriya wê li ser wê bisekinê. Lê di wê rengê de wê, weke ku wê marks wê di 'felsefeya sefelatê' de wê werênê ser ziman ew wê, di wê de wê, bi hizrên xwe wê jî rewşek anarşikî wê zêde bi wirdetir wê neçê. Di nava têngîna aborî a dabin û daxwezê de wê, têkiliya fêdeyiyê û nerîna wê de wê bi rewşek tekoşînê wê çawa wê bide dîyarkirin wê li ser wê bisekinê.

Di mijare têngîna aborî û têkiliyên aborî ên demê de wê, Proudhon wê bi zêdeyî wê weke aliyê ku wê li ser wê bisekinê û ew wê di wê çerçoveyê de wê pêşketina civakî bi serûbiniya wê re wê karibê xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin ew li wê dinerê. Di çerçoveya nîqaşên ku marks wê li ser Ricardo û A. Smith re ku wê were kirin wê mijare pergale abori bi têngîna milkiyetê û li ser têngîna nirxê û berheviya di dest de ku wê çawa wê, encamên bi xwe re wê werênê wê hinekê li ser wê bisekinê. Di awayekê de wê, milkiyetên bi ardê ve wê çawa wê derfeta bi qîsmi wê nirxa wê çawa wê bi gûharênê û an negûharênê wê li ser wê re wê li ser wê bisekinê. Marks wê jî aliyê têngîna dahate weke xercê û qizincirinê wê weke ku wê li dora rûpelên felsefeya sefelatê ên weke 51 û hwd de ku wê nîqaş bikê de wê were dîtin. Pirsgirêkê marks di felsefeya sefelatê de wê bi wê rengê wê bi gotin bikê. "Pirsgirêkên sereke yên ku Ricardo pê re têkildar in ev in. Wî got, 'her aborîya di kedê de nikare nirxa nisbî ya malekê kêmbike; Gelo ev tesarûf di keda ku ji bo

avakirina vî tiştî pêwîst e an jî di keda ku ji bo pêkhatina sermaya ku di vê hilberînê de tê bikar hanîn de dihê kirin, rewş naguhere. Ji ber vê yekê, heya ku rojek xebatê bi heman mîqtarê masî ji zilamekî re û heman mîqtarê leyizkê ji zilamek din re bidome, rêjeya bihayê xwezayî ya her yekê dê wekî xwe bimîne, û guheztina xerc û dexwezê çî dibe bila bibe. Qezencê, û tevî bandûrên komkirina semyaneyê dê neguhere(çav; K. Marks, felsefeya sefelatê, r. 51).

Aloziya demê û nebûna ahengekê di çerçoveya pergale civakî de wê, weke aliyekê ku wê di wê demê de wê hem Proudhon li ser wê bisekinê û hem jî marks wê li ser wî re wê şîrovevên xwe wê bikê. Di wê demê de wê bi şoreşê wê weke ku wê Proudhon wê kifşbikê wê şoreş wê bibê û wê têkiliyên ramyarî û aborî ên dema berê û wê demê wê ji hev wê bi felişihin. Lê wê li şûna wê çî wê were danin wê weke ku wê marks wê werênê ser ziman wê tiştêk wê nebê ku ew li şûnê were danin. Ya ku wê di wê temenê de wê weke ku wê, dibê ku wê Proudhon wê bi zêdeyî wê bikê dîmenekê anarşîk de jî dibê ku wê bê.

Rêgezên ku wê Ricardo ku wê marks li ser wan bisekinê û wê bixwezê weke rêya çareserîya parastina şoreşê wê li wê bihizirê jî wê, yan têrê nekê û yan jî wê dem pêwîst bikê ji xwe re bo pêşketinekê di wê demê ku ew karibê bi wê re encamên xwe bide dîyarkirin.

Di mijare pergalek aborî û têkiliyên wê bi sazûmana wê re bo rûniştina wê dem pêwîstî divîya. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê di dîmenekê de wê rewşa demê û rengên têkiliya wê ya bi çûnûhatinê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Mijare aloziya demê wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê, di temenekê aborî û rengê sazûmana wê ya bi têkiliyê û fahmkirina wê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê çend gotinên ku marks di derbarê rewşê de wê weke mijarê û rewşê bi hev re sentez dikê wê karibê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. "Ricardo xala xwe ya destpêkê ji civaka heyî digire da ku nîşanî me bide civaka heyî çawa nirxê ava dike; M. Proudhon ji bo ku bi vê nirxê cîhaneke nû ya civakî ava bike, nirxa avakirî ji xwe re esas digire. Li gorî M. Proudhon, divê nirxê damezrandî bigre ser xwe û bibe avakerê cîhaneke ku jixwe li gorî vê awayê nirxandinê bi tevahî hatiye damezrandin. Li gorî Ricardo, diyarkirina nirxê bi dema kedê, zagona nirxê pevguhertinê ye; Li gorî M. Proudhon, ev senteza nirxa bikarhanîn û nirxa pevguhertinê ye. Zagona nirxan a Ricardo ravekirina zanistî ya jiyana aborî ya heyî ye; Teoriya nirxan a M.

Proudhon ravekirin û şîrovekirina utopîk a teoriya Ricardo ye. Ricardo rastbûna formula xwe bi derxistina wê formulê ji hemû têkiliyên aborî destnîşan dike û bi vî awayî hemû bûyeran, heta bûyerên wek kirêya axê, berhevkirina sermaye û têkiliya mûçeyan bi qazancê re, ku di nihêrfîna pêşîn de li dijî formula wî xuya dike, bi vî awayî rave dike(K. Marks, felsefeya sefelatê, r:53)."

Di wê çerçoveyê de wê pergale civakî û ya aborî wê bi hev re wê di ahengekê de wê çawa wê werina rêvebirin wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin kî wê were lê hizirkirin.

Di wê nûqtayê de wê tiştek weke ne rastarast ku wê ji navaroka nivîsandinê wê were fahmkirin wê ew bê ku wê encama bi civakî bi pêşketinên aborî ku wê çawa wê derkeve li holê ew xwesteka wê bê.

Di wê nûqtayê de wê weke ya ku wê di wê nûqtayê de wê li gorî Marks ku Proudhon, ew weke bi tememî yan ne dîtîya û an di rengekê de ew kêma şîrovekirîya jî wê ev nûqte bê. Di wê çerçoveyê de wê di mijare şîroveya xwe de Proudhon, wê dema ku wê weke ku wê marks li wê bihizirê wê di nava têgîna 'zagona pevgûhartinê' ku wê balê bikişênê li ser wê bê. Ev zagon wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya ya dihê hilberîn û ya dihê bikarhanîn û wê di wê çerçoveyê de wê bi têkiliya dabin û daxwezê (supply and demand) de wê di rengekê de wê weke li ser wê bisekinê.

Ev wê weke rengekê nixî a ku wê piştî jî wê bi encamên wê yên li ser nixê re weke ku wê marks li wê bihizirê ku wê xwe bide domandin bê wê li wê bihizirê. Di dîmenê kapitalîzme demê de wê, ya ku wê bi wê re wê ji wê hovîtiya wê were dûr kirin û di dewama wê de ku marks wê, di dewama wê têgînek kominîzme wê tefkirbikê bê. Pêşnedîtîna bûhûrîne wê ya li asta emperyalîzme wê piştî wê, bi têgîna ku wê lenîzme weke ji marksîzme wêdetirî beremberê têgîna ji kapitalîzme wêdetirî a emperyalîzme wê bikê ku ew wê tefkirbikê û wê werênê ser ziman. Birêz Ocalan ji aliyekê din ve wê bi têkiliyên dewletê ên bi ber komplîkebûyînekê çûyîne ve wê li ser wê temenê wê çawa hesan were hildan li dest wê bikirpênê. Max Weber wê bi temenekê zêhnî wê pêvajoyê li ser temenekê aborî re wê şîrovebikê. Ya ku wê bi zêhnî wê bi pergali diyarkirina wê çawa wê bibê wê derxê li pêş. Çendî ku marks wê weke encama şertûmerc û pêvajoyên hilberînê ên bi pêvajoya dîrokê re wê, ew wê afirandina zêhnî wê şîrovebikê wê, bi pêvajoyek din li ser wê dîmenê zêhnî re wê pêvajoyek xwe ya aborî bi pergali wê çawa wê piştî

wê biafirênê wê di renekê de wê weke ku wê bi kirpênê. Di şêwayê weber de dikarê wê nîqaşê bikê ku wê aborî wê ji temen ve wê dîyarbikê û an na. Yan jî wê, di renekê de wê, bi zêhnî û aliyên dihên ên têgînî wê çerçoveyê wê biafirênin û pêvajoyên wê yên hizirkirinê wê çawa wê bibin wê bixwezê ku ew di renekê de wê şîrovebikê. Di wê çerçoveyê de wê dîroka hizir a weber wê ji aliyekê ve wê weke dîrokek hizir ku wê pergale xwe ya aborî wê piştî xwe wê di renekê de wê weke ku wê biafirênê û wê derkeve li **pêş** bê.

Di wê nûqtayê de wê, mijare civakê û pêvajoya gûharînîya wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din bê. Sê ali wê çawa wê di awayekê de wê bi hev re wê di ahengekê de wê werina pêşde birin wê li wê were lê hizirkiirn. Ramyarî, aborî û civak wê di wê çerçoveyê de wê bi hebûnên xwe yên giştî û encamên xwe re wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyên ku ew didina dîyarkirin wê di şêwayekê de wê weke ku wê werina dîtin wê xwe di şêwayekê de wê bidina dîyarkirin. Ji aboriyê bi ber ramyariyê û kifşkirinên wê ve çûyinê wê aliyekê wê biafirênê. Lê kifşkirinên ku wê bi encama wê ya weke bi têgînekê diyarker wê di wê temenê de wê çawa wê bibê wê ew jî wê weke mijarek din a ku wê were fahmkirin bê. Di wê nebûna ahengê a di nava wan hersê aliyên ku me liyor hanîn ser ziman de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ya ku wê Proudhon wê piştî wê bi hizrên xwe re wê di çerçoveyek anarşikî de wê bide dîyarkirin jî wê di wê çerçoveyê de wê, li ser wê were sekin in. Proudhon wê, piştî jî wê weke bi hizrên xwe yên anarşikî wê were nasîn. Heta ku wê weke 'bavê anarşizmê' wê di renekê de wê piştî wê were pênasekin. Ev dem û şîroveyên marks wê ji aliyekê ve wê di çerçoveya bandûra wê di pêşketina hizrên marks weke bi bersiva wî ya li Proudhon bi felsefeya sefelatê û hwd re wê, dîmenekê û renekê wê yê temenî wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di çerçoveya pêşketinên demê û pergale aborî de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê gelek hûrgilên ku wê bi wê re wê karibin werina ser ziman wê karibin werina kifşkirin. Lê di wê nûqtayê de wê, ev aliyên ku wê werina ser ziman wê piştî wê çawa wê bi têgîna felsefeyî a dîrokî, civakî û hwd re wê, xwe di renekê de wê bide dîyarkirin wê demê mirov wê karibê bi şîroveyên marks ên li ser hizrên Feuerbach re ku wê di 'bîrdoziya alman' de wê werênê ser ziman re wê karibê bidomênê. Ev wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Wê di renekê dîrokî û şîroveya bi wê ku wê li ser têgîne milkiyetê re wê were

bi temen kirin re wê êdî wê dîmenekê hizrî û hwd wê bi xwe re wê weke ku wê biafirênê.

Ji aliyê mijare têtîna aborî ve wê, bi nîqaşên ku wê werina kirin ên demê re wê, mijare têtîna çerçoveya pergale kapital wê hûrkûr wê were nîqaşkirin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rewşê de wê ev nîqaş wê ji aliyekê ve jî wê bi têtînî wê encamênx we wê bidina dîyarkirin. Ew bi mijare zaninê û di wê çerçoveyê de ku wê êdî wê bi xwe re wê pêvajoyên fahmkirinê ên ku wê werênin bin.

Marks di hizrên xwe de wê, bi zêdeyî wê piştî nivîsandina *Tezên li ser Feuerback* û pê de wê di rengekê de wê ji aliyê zaninê ve wê, di wê çerçoveyê de wê, bi têtînek û çerçoveyekê wê bihizirê. Têtîna bîrdoziya alman wê ji sê aliyan ve wê weke sentezekê wê karibê bi wê re wê fahmbikê. Yek wê, têtîna felsefî a idealismê a alman, rewşa nîqaşên pergale aborî a weke bi proudhon re ku wê marks û Engels wê bi hev re wê bimeşênin û ji herduyan weke sentezekê wê, rewşa ramiyariya aborî bi têtîn û têtîhiştinek zêhnî ku wê di wê çerçoveyê de wê derxê li holê bê.

Di wê nûqtayê de wê, mijare têtîna mijare felsefeyê wê di rengekê de wê di awayekê de wê di demên piştê jî wê newê dîtin ku wê marks wê zêde wê li ser wê bisekinê. Lê berhema bîrdoziya alman wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, weke ku wê di şêwayekê marks wê mijare 'mirov' û 'fahmkirina mirov' wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveya gihiştina têtîna 'beyeniya mirov' wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê di şîrovekirina gîyanê û têtîna 'cewherê' wê bi wê re wê, weke têtînek şerkirinê a bi mirov û weke ku wê marks wê di bîrdoziya alman de wê pênasebikê weke kominismê re tekoşînê bikê re wê were pêşxistin' re ku wê şîrovebikê wê di wê çerçoveyê de wê, rengekê din ê hizirkirinê wê werênê ser ziman.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare têtîna sehên me û têtîkiliya wan a bi pêvajoyên bûyînê, gûharînê û pêdeçûyina bi jîyanê ve wê girêdayî wê çawa wê pirralî wê di rengekê de wê weke bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê dema ku wê rexneyê li Feuerback wê bikê wê, çawa wê tiştê wê bi tevgerê û gûharînê û jî têtîna dîrokê dîr wê bihizirê wê, bi wê rengê wê werênê ser ziman. "Ji bo vê rewşê ji holê rabike, neçar dimîne ku xwe li seha (întûîsyona) dualî bigire. Ew di navbera têtîhiştineke dînyayî ya ku tenê "eşkere" dibîne û têtîhiştineke bilindtir, felsefî ya ku "eserê rastîn" a tiştan dibîne, diherike.

Feuerbach dibêje ku cîhana hestî ya ku wî dorpêç dike ne tiştêkî ku ji mêj ve neguherî ye, lê hilberek pîşesazî û civakê ye bi şeklê xwe yê îroyîn a; Herweha, ew nikare bibîne ku ew berhemek dîrokî ye, ew berhema rêze nîşan e, ku her yek ji wan li ser milê nîşê berê radibe, têkiliyên xwe yên pîşesazî û aborî pêş dixîne û li gor guhertinan nîzama xwe ya civakî diguherîne. hewcedariyên. Tiştên herî hêsan ên "teqezîya hestî" jî tenê bi pêşkeftina civakî, pîşesazî û têkiliyên bazirganî ve jê re hatine veguheztin. Her kes dizane ku dara kirazê, hema hema wekî hemû darên fêkiyan, berî çend sedsalan bi bazirganiyê hatiye herêma me. Ji ber vê yekê, tenê bi saya vê kiryara civakek taybetî ya di serdemek taybetî de ye ku dara kirazê jî ji bo Feuerbach dibe "ewlehiya hestiyarî" ya(çav: K. marks, bêrdozîya alman, r: 62). Di dewama wê de marks wê mijare dîtî û dîtbariyê wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi gotina dîtina felsefeyî wê, bi gotin bikê. ” Bi ser de, tişt bi wê awayê di rastiye de ku ew çî bin û çawa hatibin li holê ku ew wusa dihên hildan li dest wê, piştî wê bi wê pîrsgirêkên felsefî ên herî kûr jî wê bi awayekê vekirî ku mirov wê bibîne wê weke dîyardeyna ji rêzê ên empirîkî li wan wê were (di nerîne de) (çav: K. marks, bêrdozîya alman, r: 62).”

Di wê nûqtayê de wê di çerçovaya têgîna marks de wê bi zêdeyî wê sehî û an di nava sînore wê yê idealizekirî de mayîne wê di wê rengê de wê weke ji ya jîyanê û heya wê weke dîrketinê wê di rengekê de wê bixwezê ku wê bikê mijare nîqaşê. Di aslê xwe de wê ev aliyê ku wê marks wê rexnedikê jî wê di şewayekê de wê weke xosletekê giring ê idealisma alman jî bê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em li nava hizrên filosofên weke heidegger û hwd binerin bi têgîna wan ya ontolojîkî û hwd de wê di wê çerçoveyl de wê karibê bi rehetî bigihîjê encamê di mijare fahm bikê.

Di dewama wê de wê dikarê wê hinekê din li ser mijare fahmkirina tefkîra bi sehî û ya têgîna idealizekirî de wê hinekê din wê li ser wê bisekinê. ” Feuerbach elbette ku ew mirovan weke ‘sehek bûjenî wê dibîne wê li gorî metalyalistên ‘saf’ wê lêzdeyiyek wî hebê. Lê belê di wê nûqtayê de ber ku ew di qada teorîkî de bi berdewamî ku ew dimênê û mirovan bi dahatîya wan a civakî û şertûmercên ku ew wan dihênin li holê ku ew di nava wan de ber ku ew na hilde li dest wê, mirov ne weke ‘sehek bi faaliyet’ lê weke sehek bûjenî bi berdewamî ku ew dibîne êdî wê ghiştîna wîya li mirovê rastîne wê ti carî wê weke nebê. Vajî wê weke ew di razberkirina mirov de disekinê û bi sehî ya ku ew derkkirî ‘mîrovê rast, bi keseyet, ji goşt û hastû dibê’ ji wê derbas nebê. Yanê di

nava mirov û mirov de wê ji evîn û dostaniyekê û pê de wê tiştekekê weke 'têkiliya mirovî' wê nizanibê. Bi ser ve jî wê, ew wê idealize bikê. Şertmercên jîyanî ên hena wê ti rexneyê lê nekê. Ber vê yekê ew ti carî bi sernakeve ew dînya sehî weke berhevokek çalakiya hêstîya a zindî ya kesên ku ew wê pêk dihênin wê bigirê li dest. Ji ber vê yekê, dema ku ew dibîne, wek nimûne, girseyek şepirze ku ji birçîbûn û karê zêde westiya ye, li şûna mirovên saxlem, ew neçar dimîne ku xwe li "hêza xwe ya bilind a têgihiştinê" û "hevsengkirina nav-cure" ya razber bigire(çav: K. marks, bêdoziya alman, r: 64).”Têgîna marks ku ew 'bûjena sehê' wê weke fêrsa ya 'kirinê' ku wê bixwezê wê bide dîtandin bi heman rengê têgîha marks a 'seha kirinî' wê pêwîstîya wê di şewayekê de wê weke bi hişmendiyekê wê weke ku wê hebê.

Di aslê xwe de wê, di wê nûqtayê de wê, têgîna hizra hegel a fenomenolojiyê ku wê dema ku mirov wê li wê dinerê wê di wê nûqtayê de wê, di nûqtayek ideayî de wê, di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Lê wê weke ku wê marks wê li deverek din wê werênê ser ziman ku wê, têgîna weke 'rakir li ser lingê wê' ku ew wê bi têgîna wî ya dîyalektîkê wê bibêjê wê bi aliyê wê yê pîretîkî û jîyanî ku wê hevnasînê wê bikê wî, di dewama wê de wê karibê wê têgîna hegel a ideayî wê, ew têgîn wê were wateya çêkirina beremberîyek wê ya şenberîya jîyanî û pêvajoyên wê yên dîrokî ên pêşketinê bê û an wê di renekê de wê weke têgînek dervî wê weke dîmenekê din ê ji wê şenberîyê ku ew xwe di renekê de dide dîyarkirin bi pêvajoyên xwe yên dîrokî ên fahmkirinê bê? Li vir wê, dema ku ew têgîna marks ya hegel a rakirî ser lingê wê bê wê demê wê di wê nûqtayê de wê, çawa wê dema ku ew were ser lingê wê jî wê heman encamê wê bi xwe nedê dîyarkirin bê? Di wê rewşê de wê, mijare têgînê wê demê em ji aliyekê din ve wê dikarin wê di renekê de wê li wê bihizirin. Em ya kirin û pîretîkê wê ji hev cihê bikin. Ji aliyê wê têgîna têgînê a hizrî ve bi ber pîretîkekê ve herin wê, di wê temenê de wê weke pîretîzekirina wê bê. Bi heman rengê wê, ji aliyê wê pîretîkê ve bi ber têgînkirina wê ve herin wê weke bi hizirkirina wê û teorîzekirina wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê mijare teori û pretîkê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê bihizirê wê, ji hizrekê bigihijê kirinekê û an bi wê kirinê wê bigihijê hizrekê wê, bêgûman wê cihêbûn û hinek hizirkirinên wê yên bi wê re ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê kifşîbê û wê dîyarbîkê wê di wê rewşê de wê xwe di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê bide dîyarkirin.

Li ser mijare rengê fahmkirinê wê dikarê di dewama wê de wê bi têngîna marks re wê bi nerîna wî ya hizrî re wê werênê ser ziman. Têngîna bîrdoziya alman di dewama têngînên 'tezên li ser feuerback' de wê di rengê de wê dîmenekê berfireh wê di wê temenê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijare 'çêkirina dîrokê' a bi serdestî û ya bi civakî weke ku ew bi navdikê bi 'kedê' wê di wê çerçoveyê de wê, di dîmenekê de wê werênê ser ziman. Li ser ya aliyê pêşî re wê, di wê rengê de wê bi hinek gotinan wê ji dîmenekê serdestî wê werênê ser ziman.

"Qadên ku ew li ser hev bandûrê dikin weke qadên cihê û cihê di pêşketina wê pêşketinê û aliyê wê de ku ew berfireh dibê û awayekê pêşketî ê hilberînê, têkiliyên aborî û weke encama wê hinek netew di nava wan de ku wê derkeve li holê levparvekirina beşên kar wê bi saya wê rewşên xwe yên izolekirî wê dawîyê li wê werênin. Dîrok (bi wê) dibê dîroka dînyê. bi wê yekê minaq li ingilistanê makineyek ku ew dihê kifşkirin wê li hindistan û çînê nanê bi sedhezaran ên kedkaran ji destê wan bigirê. Ev rewşa imparatoriyan bi tevî hebûna wan jî serûbin dikê. Ev kifşkirin wê weke gerdûnî û dîrokî diyardekê lê dihê. Dîsa, wek nimûne, girîngiya gerdûnî-dîrokî ya ku şekir û qehweyê di sedsala 19-an de bidest xistin, xwe di vê yekê de diyar kir ku kêmbûna van hilberên ku ji hêla Pergala Parzemînê ya Napoleon di sedsala 19 de hatî afirandin bû sedem ku alman li dijî Napoleon serî hildin, bi vî rengî armanc danî. Zemîn ji bo şerên bi şan ên rizgariyê yên 1813. di afirandina xwe de nîşan da. Ev dihatê wê watayê ku veguhertina dîrokê bo dîroka cîhanê ne kiryarek razber e ku ew ji hêla "xwe-hişmendî", giyanê cîhanê, an dîmenek din a metafizîkî ve dihê kirin, lê çalakiyek tenê maddî ye ku rastiya wê bi ampîrîkî dikare were destnîşankirin; kiryareke ku ew tê de her kes bi hatin û çûyin, xwarin, vexwarin û cil û bergên xwe birhanan dide(çav: K. Marks, bîrdoziya alman, r: 64).

Di wê nûqteyê de wê ya ku wê di rengê de wê, li ser kiryarekê û an kirinek ku ew bi dîrokê re wê çawa wê derkeve li pêş û serwer bibê wê xwe bi wê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin. Marks wê di wê nûqteyê de wê nerîna xwe wê li ser temenekê ku wê çawa wê ya dîroka serdest wê di rengê de wê xwe bi temenekê emprikî û ji temenê girêdana dîrokê dîr wê direngê de wê bibê w di wê çerçoveyê de wê bixwezê wê, di rengê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mikare dîrokê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê

yê giring wê weke encama kiryarekê ku ew di wê temenê de wê were dîyarkirin de wê bibê. Ev têtîna wê di şêwayekê din de wê li gorî nerîna marks a weke mirov dîroka xwe çêdikê bê û wê di wê çerçoveyê de wê weke têtînek ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê fahmbikê ku wê çawa bi awayekê pêşkeve û wê serwer bibê wê, di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin bê.

Ev nerîna ku wê marks wê di rengekê de wê werênê ser ziman wê, di şêwayekê de wê bi têtîna nerîna feuerback a ku ew wê weke di temenekê empirîkî û ji dîrokê wê weke dîr wê di rengekê de wê pênasebikê wê di wê çerçoveyê de wê şîrovebikê bê.

Di rengekê de mijare têtîna dîrokê de wê, were dîtin ku wê di rengekê de wê di nava ya serdest û ya serwer de wê di rengekê de wê, pêvajoyên fahmkirinê re wê di rengekê de wê bixwezê ku wê di şêwayekê de wê şîrovebikê. Di fahmkirina wê de wê, ya serdest wê di çerçoveya serwer de wê, dema ku wê yek wê şûna ya dîn wê cih bigirê wê, bi têtîna ku wê di temenê berjewendîyên xwe de wê çawa wê xwe weke bi gelemperkirinê li giştîya civakê wê di rengekê de wê bixwezê wê bi kirpênê.

Di wê nûqteyê de wê, bi gotina 'berjewendîyên xwe weke berjewendîyên giştî ku ew pênasebikê' re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku e wê li wê bihizirê bê. Marks wê di çerçoveya têtînek çînî de wê piştî wê pênasekirinê wê li ser wê re wê bigihê pênasekirinekê bi fahmkirinê û wê di dewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê, aliyekê wê din wê bi wê re wê di çerçoveya hizrên xwe de wê nîqaşbikê. Ew wê serwerîya çînekê wê weke serwerîya hizra wê çawa wê bibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê şîrovebikê. Di wê nûqteyê de wê du aliyan wê di zikhev de wê bi pêvajoyên dîrokê re wê şîrovebikê. Aliyê pêşî wê şertûmercên civakî û pêvajoyên dîrokê û rewşên hilberînê û amûrên hilberînê ku wê di wê de wê weyn bileyizin bin.

Di wê nûqteyê de wê **têtîna dîrokê** a marks wê weke aliyekê wê yê din bê û emê li jêr wê hinekê din wê li ser wê bisekin in. Lê li vir wê pêşî wê, di wê çerçoveyê de wê çawa wê xwedîyê rengekê fahmkirinê a li ser têtîna serdestîyê û serwerîyê bê wê karibê wê hinekê li ser wê bisekinê bê. Marks wê pêşî wê mijare serdestîyê û serwerîyê wê weke du diyardeyên ji hev cihê wê di wê çerçoveyê de wê pêşî wê di rengekê de wê were dîtin ku wê nîqaşbikê wê mijare têtîna serwerîyê wê weke

têgînek razber ku wê çawa wê bi çerçoveya serdestîyê û an fektor û diyardeyên serdestiyê re wê çawa wê şenberiyê wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê weme mijarna ku em dikarin li jêr hinekê li ser wan bisekin in wê têgînên weke yên zihni ên olî û hwd ku wê çawa wê weke têgîna ku wê li hemberî civakê wê werê bikarhanîn wê di rengekê de wê di rengekê de wê, were ser ziman. Ev têgîn û rengê hizirkirina marks wê li ser navê ya serdest û zihniyeta serwer wê rastî manipulasyonêk dîrokî a weke bi têgîna dijberîya olî' re ku wê were ser ziman re wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman. Rewşên weke istismarkirinên olî bo ku ew werina domandin li demên piştê de ev manipulasyon dihatkirin. Di wê çerçoveyê de ev têgîna ku wê marks wê werênê ser ziman wê, di wê nûqtayê de wê, ew ji nîşandina dijberiyekê cihê wê çawa wê, ew li hemberî civakê wê di wê temenê de wê werina bikarhanîn û wê di wê de ew dil wê were girtin û wê bindestkirina wê were kirin wê bixwezê wê bi kirpênê. Hinekê manipulasyonên li ser gotina 'marks li dijî olê' ya re di temenê û armanca domandina wê serdestiyê li ser serê û bindestiya ku ew bi wê dihê kirin û domandin ku ew çawa wê were domandin wê hinekê jî wê bi armanca domandina wê rewş bixwe jî bê. Ji xwe, wê pêvajoyên dîrokê ên bi civakî ku wê di wê temenê de ev fektor wê çawa wê werina bikarhanîn ku ew werina dîtin û li encamên wê nerîn wê ev zêde jî wê were dîtin û kifşkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê, di rengekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê marks wê hinekê jî wê li ser encamên ku ew dibin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê bihizirê û wê di dewama wê de wê hizirên xwe wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Di mijare rengê nerîna wî ya dîrokî û civakî de wê, di wê çerçoveyê de wê piştî sedsale 18' min wê derkeve li pêş wê weke rewşek civakî a bindestiyê û serdestiyê wê di nava wê de wê, çawa wê bibê wê hinekê jî wê li ser wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê, li wê bihizirê bê.

Nerîna marks a metalyalismê û pêşketina wê

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa nerîna marks a di wê çerçoveyê de wê were ser ziman bikê wê di rengekê de wê têgînên wî

yên weke 'tezên li ser feuerback' û 'bîrdoziya alman' wê di wê nûqteyê de wê karibê di renekê de wê têtînekê bide me. Di xabate wî ya weke tezekê a bi navê "felsefeya xwezayî a demokries û epikuros" de wê di renekê de wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê bi wê binerê û wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê bê.

Di wê çerçoveya xwe ya xabatî a destpêkê de wê mijare têtîna fîzîkî li ser hizrên wan ên atomîkî wê li ser wê bisekinê. Hinek sernavên ku ew wê di wê temenê de wê hilde li dest ên weke 'di felsefeya demokrites û epikuros de girêdanên bi fîzîkî', 'zoriyên di felsefeya demokrites û epikuros a xwezayê de', 'cîhêya li ser fîzîka demokritos û epikuros', 'ji hevrasta xwe derketina atomê û nitelikên wê', pişttheyiya atomê', 'dem', û di dewama wê de wê bi hinek têtînen 'meteorikî' wê di renekê de wê hizrên xwe wê di şewayekê de wê bide dîyarkirin û domandin. Çendî ku wê di wê temenê de wê ev wê weke hinek têtînen bi sereka ên ku ew wê di wê demê de wê werênê ser ziman jî lê wê di demên piştire wê, hinekê jî wê weke aliyna ku wê, di wê temenê de wê karibê çerçoveyek fahmkirinê di wê rewşa fahmkirin a felsefeyê de wê bide dîyarkirin bê.

Di mijare têtîna felsefeyê a wê demê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi aqilmeşandinên li ser rewşa fîzîkê wê di wê çerçoveyê de wê bi xosletên re wê, di renekê de wê, çawa wê, bi heyinekê di çerçoveya wê têtîna wê ya xwezayî de wê were fahmkirin wê di dîmenekê de wê were dîtîn ku ew wê li wê bihizirê.

Di nava têtîna fahmkirinê de wê pêvajoya wê têtîhiştinê wê di nava têtîna li dîtbariyê xwe dîyarkirina atomê û wê dîtbariyê ku wê di gotinê de wê dana dîyarkirinê re wê, di renekê de wê di wê de wê werênê ser ziman. Navberîya dîtbarî wê li aliyekê wê atom û li aliyê wê yê din gotin ku wê di nava herdûyan de wê bi wê re wê têtîkilyek fahmkirinê wê bibê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê bê.

"Demokritos ku rêgezê ne ketina rewşa diyardeyê dibîne û wê ji rastî û hebûnê dîr dixê, li aliyê din bi cîhana hestiyariyê re wekî cîhana rasteqîn a tijî naverokê rû bi rû ya. Erê, ev cîhan xuyangiyek subjektîf e, lê tam ji ber ku wusa ye, ji rêgezê qut dibe û di rastiya xwe ya serbixwe de dihê hiştin. Di heman demê de, ew yekane objeya resen e û bi vî rengî nirx û watyekê hildigire. Ji ber vê yekê Demokritos dikeve nav çavdêriya ampîrîk. Dema ku di felsefeyê de razîbûnê nebîne, xwe davêje hembêza zanîna erênîtiyê. Me li jor dît ku Cicero jê re digot 'vireruditus.' Demokritos di warên fîzîk, etîk, matematîk, şaxên zanînê yê

ansîklopedîk û her cure hunerê de kûr bû. Navnîşa pirtûkên wî yên ku Diogenes Laertius daye tenê bes e ku zanîna wî ya kûr nîşan bide. Lê belê, ji ber ku taybetmendiya zanistiya kûr e ku li herêmên berfireh belav bibe û li derve berhevkirin û lêkolîn kirin, em dibînin ku Demokritos nîvê dinyayê geriyaye da ku ezmûn, zanîn û çavdêriyê bi dest bixe (K. marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 25).”

Marks wê di awayekê de wê kirpendina wî ya li ser epikur re wê di dewama wê de wê ew wê werênê ser ziman û wê bibêjê ´epikur di felsefeyê de seh û şahîya me dibîne´ re wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê mijare felsefeya epikur di jîyanê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman wê bîne ser ziman. Di nava felsefeya epikur û ya demokrit de li gorî marks wê dema ku ew sehê nebîne wê demê ew wê ´xwe biavêjê nava lapên zanîna emproikî´ re wê di şewayekê de wê bi wê re wê pênasebikê.

Di wê nûqteyê de wê ev wê nûqteyê de wê weke nûqteyek ku ew di nava hizra epikur û demokrit de jî wê di rengekê de wê weke ku ew wê bi kirpênê û wê di dewama wê de ew wê werênê ser ziman û wê vebêjê ku ´epikur zanistên pozîtiv piçûk dibîne, ber ew li gorî ti tevkarîya wê li serwerîya bi pêşketina mirov re wê nebê. Di wê nûqteyê de wê di hizra epikur de wê ya ku wê marks wê dixwezê wê kifşbikê wê hinekê jî wê di wê çerçoveyê de wê weke tîgînek ku ew wê bi wê re wê çawa wê bigihîjê tîrîyek bi xwe re û an weke balixbûnekê bi zanîna û hizra xwe re.´ Di wê çerçoveyê de ew wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Ji wê yekê weke encama ku em deerxin wê di wê temenê de wê weke tîgînek ku ew di rengekê de wê weke nerînek ku ew wê di nava pêvajoya ku mirov wê dijî de wê bi wê re wê, weke di dewama wê de wê çawa wê pêşketinekê wê bi xwe re wê bijî wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Marks zanîne di cihê xwe de weke ku ew disekinê û weke ku em berî çawa wê dibînin ku wê piştî jî wê were dîtin wê bi wê tîgîne dixwezê ku wê bi kirpênê ku wê bi wê rengê wê weke xwe nemênê.

Marks di rengekê de wî, hizirên xwe bi zêdeyî li ser temenekê aborî di awayekê de wî hanîn ser ziman û ew weke aborîzanekê wê di demên piştî jî wê di dîmenekê de wê derkeve li pêş. Lê marksê weke filosof wê dema ku em bi hizirên wî di wê temenê de wî kifşbikin û an bikin ku ew wê salixbikin wê bi wê tîgîne wê di cih de wê hizra ku wê di serê me de wê biafirê wê ew bê ku wê dîrok wê weke bi pêvajoyek afirandinê wê xwediyê fêrsekê bê.

Di wê nûqtayê de wê ya ku wê weke fêrsekê ew li ser zanistên pozîtiv re jî wê dibînê wê di rengekê de wê weke ku ew wê ev bê.

Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê di nerîna xwe ya hizrî de wê nexwezê ku ew ew zêde têkeve nava têtînek pozîtivî de. Lê di demên piştre wê bi hizirkirinên xwe yê aborî ên weke di kapitalê û hwd de wê di rengekê de wê dîmenekê nêzî wê de wê, bikê ku ew wê bihizirê. Lê ew wê çawa wê dîmene li ser têtînek bi wê rengê weke ku wê bi têtîna xwe ya bi kirpendina li ser epikur re wê bikê wê bikê û bixwezê ku ew wê demezrênê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê bahsa epikur wê bikê wê, bi gotina 'demokrit wê dema ji gymnozofistên hindiyên û zanîne mediyên ku ew fêr dibê wê, epikur wê tiştî wê fêr nebê û ti fêrê negirê re wê bi wasfê wê bijî' re wê ji jê bahs bikê. Ev wê gotinê wê di temenê xwe bi xwe gihandinê û pêşxistinê wê di wê temenê de wê dibêjê û wê dihênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê li ser têtîna demokrit û ya epikur re wê cihêyîya ku wê marks wê bikê di rengekê de wê, mijare zanistên pozîtivist li aliyê demokrit wê dênê û ya dervî wê weke ku ew wê bi fêrsek fahmkirinê di herikina jîyanî de wê, bêtê ser ziman wê li ser wê re wê bahsa epikur bikê. Epikur wê di wê nûqtayê de di çerçoveya fahmkirina dîrok û zanîne de wê ti hîsiyeta fahmkirinê wê di serê marks de wê bide çêkirin? Bersiva wê pirsê wê di rengekê de wê di hizirkirinên marks ku ew wê piştre di çerçoveya têtîna **dîroka metalyalist** de ku wê bi gotina '*mirov dîroka xwe dinivîsênin*' re wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê. Ev gotin wê weke têtîhiştînek ku wê pîrr piştre wê li wê bigihijê. Lê di wê demê û di xosletê wê hizirkirina wî ya wê demê de wê têtînek û fêrsek fahmkirinê a weke ya bi têtîna wî ya xweşbixweşîya ku wê epikur wê di xwe de bijî wê bi wê re wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, ev kirpendina marks wê di rengekê de wê, têtînek ku ew wê dervî ya pozîtivist ku ew ya ser demokrit re wê dihênê ser ziman re wê bikê ku ew wê fahmbikê.

Di wê nûqtayê de ku mirov bi hizra wî re serî li marks bide li ser hizra wî ya di wê nûqtayê de wê karibê wê werênê ser ziman. ” Epikurus pesnê xwe dide ku wî qet ders ji mamosteyek negirtiye û bi xwe hîn bûye. Seneca jê re dibêje ku hin kes ji bo heqîqetê bêyî alîkariyê têtîkoşin. Di nav van kesan de bû ku wî rê li ber xwe vekir. Û ev kesên xwe-çêkirî yê ku ew herî zêde pesnê wan dide. Yê din, bi dîtina wî, hişên rêza duyemîn in. Dema ku Demokritos kaş kirin li hemû deverên cihanê, Epikurus tenê du-sê caran ji baxçeyê xwe yê li Atînayê derket û çû

Lyonê, ne ku lêkolînan bike, lê ji bo dîtina hevalên xwe. Di dawiyê de, dema ku Demokritos xwe kor kir û hêviya xwe ji zanîna qut kir, Epikuros, gava ku hêst kir ku saeta mirinê nêzik dibe, hema hema germ kir, şeraba paqij xwest û şîret li hevalên xwe kir ku li ser felsefeyê bisekinin (K. marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros, r. 27)."

Marks ji wê nûqtayê wê dixwezê were nûqtayek din a giring ku ew wê bi fahmkirinê wê bixwezê wê bide dîyarkirin. Ew nûqte jî wê nûqtaya weke têkiliya dînya û hizrê a bi hev re ku wê bibê bê. Di awayekê de wê, di dewama wê de wê, di mijara rastîyê de wê çawa wê xwediyê şewayekê fahmkirinê bê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê bi fêrsa ji rastîyê wê zêdetirî ku ew xwediyê awayekê jî bê wê di wê çerçoveyê de wê weke fêrseka bi fahmkirinê re wê karibê wê bi wê re wê bikirpênê bê.

Di hizra epikur de wê di aslê xwe de wê aliyekê wê yê giring ê ku wê, di wê nûqtayê de wê li wê bihizirê wê bi xwe re û ji xwe re bûnekê wê di wê nûqtayê de wê, bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Nexwezê ku ew di fahmkirina xwe wê nêzî wê têngîna pêwîstîyê ku wê hinek wê biavêjina li holê û wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê, were lê hizirkirin. Ya ku wê di temenê bi şahî jîyankirina epikur de wê cih bigirê jî wê di aslê xwe de wê ev fêrsa serbestîyê ku ew wê dixwezê wê di jîyanê de wê li wê têbigihê bê.

Di wê demê de wê di aslê xwe de wê, di nava hizra epikur û demokrit de wê miajre têngîna serbestîyê wê di rengekê de wê çawa wê bibê wê, weke aliyekê wê yê ku wê li wê were lê hizirkirin. Li vir em dikarin serî li marks bidin. Marks wê di deverê xabate xwe de wê bi wê rengê wê li ser têngîna demokrit û fêrsa serbestîyê wê bînin ser ziman.

"Lêbelê, tê îddîa kirin ku Demokritos jî têngîna serbestîyê bikar haniye, lê yek ji du gotinên ku di Simplikios de li ser vê mijarê hatine dîtin, yê din gûman dike, ji ber ku ev gotin bi zelalî nîşan dide ku ne Demokritos e ku kategoriya serbestîyê bikar dihêne, lê Simplikios e. Yê ku vê kategoriyê ji wî re wekî encamek binav dike. Bi rastî, Simplikios dibêje: Demokritos ji bo afirandina dînyayê bi giştî sedemek nade, lewra xuya dike ku rathatinê dike sedem. Lê belê di vê gotinê de mesele ne diyarkirina naverokê ye, ew forma ku demokritos bi zanebûn bi kar dihêne ye. Rewşa van gotinên Eusebius jî weha ye: Li gorî wî, demokritos serbestîyê kiriye serwerê gerdûnê û xwûdayî û îdia kir ku ew li vir her tişt bi serbestî pêk dihêne, ji aliyê din ve serbestîyê ji jiyana mirovan û xwezaya ampîrîk dîrxistîye. Kesên ku sserbestîyê diparêzin

wek ehmeq bi nav dikê(K. marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 29)."

Li vir nîqaşkirinên ser mijare felsefî weke rêgezê serbestitîyê wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê weke mijarek kûr ku ew li wê dihizirê bê. Hê di destpêkê de wê, di nava fêrsek fezeyî de ku wê herê, şagirtê Thales anaxsimendros bi têtîgînê weke ´arkhe´ di renekê de wê li wê bihizirê. Piştî wê, di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê, li gorî rêgezê jîyankirin û an rewşa serbestitîyê wê di renekê din de wê çawa wê fêrsek fahmkirinê wê bi xwe re wê biafirênê wê di dîmenekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Mijare serbestitîyê wê piştî wê di renekê de ew zêdetirî wê bikeve rojava kes û zaneyên demê û oldar û filosofan de. Di awayekê de wê mijare fahmkirinê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê çerçoveyê de wê xwe di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Hizirkirinê ku wê weke ´yekê´ê ku wê piştî demokrit wê bi têtîgîna ´´yek´a bingihîn a atomîkî wê li wê bigihêjê bi wê têtîgîn û fêrsa ´nayê qatkirin´ wê bi hizra platinius re wê yek´ek tekûz wê di renekê de wê weke ku wê bide afirandin. Di wê çerçoveyê de wê, ew fêrsa ´nayê qatkirin´ wê di renekê de wê, di xwe de wê karibê wê hizirkirinê û fahmkirinê jî bide dîyarkirin ku wê, tiştê weke hê piçûktir bê û an ya herî piçûktir bê. Ev herdû têtîgîn wê ji hev cihê bin. Lê di wê nûqteyê de wê fêrse nayê qatkirin wê di xwe de wê hertimî wê têtîgînek weke bi ya hev girtinê wê bihawênê û ev wê hertimî wê serê mirovan di awayekê de wê bi xwe re wê bide mijulkirin. Felsefe di serdema kevnera de wê nikaeribê ji bin wê barê vê zêde derkeve ku ew bi tememî wê bigihênê fêrsek fahmkirinê a ku wê bi wê re wê têtîgînekê bide mirov. Di wê nûqteyê de wê ew ´yek´a ku wê piştî serdema navîn wê weke ´yekek´ ku wê bi xwûdayî wê were pênasekirin wê di wê nûqteyê de wê bingihê wê jî wê di renekê de wê biafirênê. Çendî ku wê bi ber ya piçûktir ve çûyin bibê wê gihiştina ya mazintir û berfirehtir çêbibê. Ev fêrs wê di serê mirov de wê çêbibê.

Weke ku wê marks wê li ser têtîkiliya epikur û demokrit re wê werênê ser ziman ku wê di mijare wê têtîgîna serbestitîyê de wê weke ku wê ji hev cihê bibin. Di wê nûqteyê de wê weke ku wê pêwîst bê em cardin li ser wê nûqteyê û mijarê serî li têtîgîna marks a di wê nûqteyê de ku ew weke encamê gihiştîyê bixin.

”Epikuros li vir jî rasterast dijberiya Demokrîtus e (di mijare serbestitiyê de). Li gorî wî, rasthatin rastiyeke e ku tenê qîmeta îmkane di wê de barkirîya. Lêbelê, ihtîmala razber berevajiyê ihtîmala rastîn e. Ya duyemîn ji van di nav sînoren hişk ên wekî kêlikê de girtî ye; (bi wê re) ya pêşî (fêrsa) pêjna bêsînore e. Bi derfetiya rastin pêwîstîni û rastitiya bûjenî dikê vebêjê. Bi derfetiya razber wê ne bi bûjena ku ew dihê vebêjin lê bi kirdeya ku ew divebêjê re alaquadar dibê. Bûjan pêwîsta bi derfet û karibê were derkkirin. Weke tiştêkê bi derfetek razber tiştê ku ew were derkkirin (ku ew were fahmkirin), weke bo kirdeya dihizirê weke astengiyekê û sînorekê weke li nava lingên wê qalibî nayênê li holê. Lê ew ne giringa ku ew rast bê, ber ku wê, alaqê li vir wê ji bûjenê li bûjenê wê nebê (K. marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´, r. 30).”.

Li vir merema epikur wê di aslê xwe de ew têngîna atomê a weke ya weke ‘tozekê’ ku wê çawa wê di rengekê de wê weke rojê wê di awayekê mazin de wê bi rengekê wê were lê hizirkirin. Ankû wê di wê de ew fêrs wê were dîtîn. Di wê çerçoveyê de ew ya piçûk wê çawa wê di xwe de w mazin bê wê weke aliyekê wê yê ku wê, di wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Epikur di wê nûqtayê de wê, lêpirsîna wî hinekê jî wê bi mijare heyinê ve wê girêdayî wê xwe bide dîyarkirin. Wê dema ku ew wê bibêjê ‘ihtîmala razber berevajî ihtimale rastinê ya’ wê di wê temenê de wê weke di rengekê de wê bixwezê dîmenekê hizirkirinê bi şêwayekê ew bide dîyarkirin.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê şêwayekê de wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê, marks jî wê di wê nûqtayê de wê ya ku ew weke di awayekê şubjektiv de li wê dihizirê ku wê çawa wê bi gihêjê fêrsa kirdeya dihizirê û wê di wê nûqtayê de wê, di wê de ew rewşa afirandinê a weke ku ew wê, bînenê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, lêpirsînên wî yên li ser têngîna atoma demokrit û fêrsa wî ya fahmkirinê bi têngihên epikur wê hinekê jî wê di wê çerçoveyê de wê qiyamet û wateya wan bo fahmkirina wî xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Li vir wê rêgezê ku wê di şêwayekê de wê epikur wê li gorî marks wê li wê binerê wê ew bê ku wê, çawa wê vegotin bi sehê re wê di ahengekê de bê û an ne di nava nakokiyê de bê. Wê lev were. Di wê nûqtayê de wê mijarê sehê û derkkirina wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê marks wê bixwezê wê li wê bihizirê û ew di dewama wê de wê bigihîjê fahmkirinekê bi wê re.

Marks wê mijare atomê wê di awayekê de wê bi fahmkirinên demokrit wê li ser têngîna epikur re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê, bigihênê li tênginekê û fahmkirinekê. Wê di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wêbi wê ve girêdayî wê werênê ser ziman wê, têngîna ji hevrêya wê derketina atomê bê. Di wê nûqtayê de wê, bi navê epikur wê bi wê rengê wê werênê ser ziman, Weke ku wê epikur wê bibêjê ” atom ji ber giraniya wan di xetek rast de ber bi jêr ve hatine avêtin û got ku ev tevger tevgera xwezayî ya tiştan e.” Di wê nûqtayê de wê di mijare gihiştina wê têngînê wê, di rengekê de wê, dema ku wê hemû atom bi hev re wê, berjêr werina serbest berdan wê yek li ya din wê rast wê were wê di wê de wê ne dîyar bê. Di wê çerçoveyê de wê, epikur wê bixwezê wê çerçoveya tênginekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li vir wê dema ku em di wê rewşa berdanê a bi jêr a atomê de wê li wê bihizirin wê ew ketina wan wê weke ku wê çîçero wê li wê bihizirê ku wê di berdanê de wê, weke ´ji hetahata hatina wê awayekê tevgerî ku wê qizinc bikin´ bin? Di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê, têngîna çîçero li gorî rêgezê giştî a ku ew bi dîmenekê ew li wê dihizirê wê xwe bide dîyarkirin bê.

Marks wê di wê nûqtayê de wê di hizra xwe de wê mijare têngîna heyinê û bûyina bi wê re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê. Di mijare têngîn tevgerê û hebûnê de wê, ji hevrasta wê derketinê wê dema ku wê li wê bihizirê ´cism ku ew di nava tevgeriya de ew hate ku ew hildan li dest, hem ji nûqtayekê de wê weke diawayê hebûnekê de wê bide dîyarkirin û hem ji nûqtayek serbixwe bêhebûn ji nûqtayek din û pê de wê weke ne tiştêkê din bê´ re wê şîrovebikê. Ew wê nûqtayê wê li ser nîqaşek di nava aristoteles û pisagoriyan de wê li ser nûqtayê têngîna ku ”hin serrûya tevgerê ku ew nûqtaya wê tevgerê bê weke xêzekê” wê dibêjin´ wê, di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê, marks wê mijare têngîna monad û atoman wê di wê encama wê de wê çawa wê weke wê xezê ku wê werina salixkirin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê, li wê bihizirê bê.

Di mijare felsefeya lêpîrsînê a têngîna atomê de wê, di nava wê dîmenê wê heyî û neyî de wê, li ser wê temenê wê li wê bihizirê. Weke fêrsek monadî bê û an weke heyinek ku ew dikarê wê di demekê cihgirtinek weke bi mekanî û demî wê karibê wê fahmbikê bê. Di çerçoveya wê fahmkirina wê de ew wê, encamê di rengekê de wê, di felsefeya wê de wê werênê ser ziman.

” Encama vê yekê, hem ji bo monad û hem jî ji bo atoman, ji ber ku ew di tevgerek domdar de ne, dê ev be: ne monad û ne jî atom hene, lê ew di xeta rast de winda dibin; ji ber ku, heya ku atom tenê wekî tiştek ku di xetek rast de dikeve were hesibandin, zexmbûna wê ne mimkûn e. Beriya her tiştî, heke valahiyek wekî valahiyek mekan were hesibandin, wê hingê atom yekser redkirina cîhê razber e û ji ber vê yekê xalek mekan e. Zehmetî, tundî, ku xwe li hember neavahiya fezayê bi hêz digire, tenê bi saya rêgezê ku cîh bi tevahî înkâr dike, rêgezê ku di xwezaya rast de jî wek dem e, dikare bikeve meriyetê. Wekî din, heke ev neyê pejirandin jî, atom, heya ku tevgera wê xetek rast be, tenê ji hêla fezayê ve tê destnîşankirin, û tê xwestin ku hebûnek têkildar û hebûnek tenê madî jê re were dayîn. Lê me dît ku deqek di têngîna atomê de dema paqîjbûna şeklê pak e, nekarkirina hemî nisbetbûnê ye, hemî girêdana bi şewazek din a hebûnê re ye. Di heman demê de, me diyar kir ku Epicurus, bi awayê xwe, du kêliyên ku her çend nakok in jî, di têngîna atomê de ji hev nayên veqetandin, destnîşan kir(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´, r. 36).”.

Li vir wê dema ku wê bahsa epikuros wê bikê di dawîya wê de wê çawa wê di awayekê bêmerc û rastarast de wê weke di nava tevgerê de bê wê, bi têngîna wî re wê, li ser wê re wê werênê ser ziman. Li hemberî têngîna atomê a weke ‘hebûna dîtbar’ wê weke nûqte û an xatek ku wê wê di awayekê de wê redbikê wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê marks wê mijarê atomê wê bi têngîna ‘têra xwe heyina wê’ re ku wê were lê hizirkirin re wê di şewayekê de wê bixwezê wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê, lêpîrsînên marks ku ew dikê wê di rengekê de w bi ber temenê hizirkirina mirov a têra xwe heyî re wê çawa wê di pêvajoyekê de wê bibê wê li ser fêrsa wê ya fahmkiriinê re wê bikê ku ew li wê bihizirê. Li ser wê temenê wê bi têngîna atomê re wê, bi têngîna bûjeniya atomê ew wê, weke xatek rast weke tevgerekê ku ew dest nîşan dikê’ re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Li vir hizra marks a lêpîrsînê wê di temenê ji hevrasta xwe şiqitîn û derketina wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê, di hevrasta wê de wê, ji hevrasta wê şiqitînê ku wê bibê wê, demê wê di wê çerçoveyê de wê weke têngînek ku ew di cewherê atomê de ku ew li hemberî wê tédikoşê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê mijare atomê ku ew ji hevrasta wê derkeve wê, di wê de wê bi hêzek berxwedêr ku ew wê di wê de wê bibê wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ji vê

nûqteyê hizirkirina marks wê çî karibê weke encam ji wê were derxistin. Di awayekê de wê, di mijare têngîna hevrastê û ermancê de wê di renekê de wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Marks di wê nûqteyê de wê, dema ku wê, serî li hizra Çîçero wê bide wê di wê nûqteyê de wê bi têngîna ku 'ew atom hemû ji hevrasta wan şiqitî ban' wê yek ji jî wê hevgirtina wan bi armançî wê pêknehatiba' re wê, di renekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, demê di atomê de wê çawa armançek ku ew wê bi hev re di ahengekê de di wê hevrasta wê de wê di de dîyarkirin û domandin ku ew bi wê re wê weke ku wê çîçero wê li wê bihizirê ku ew heta ku ew bi wê hevgirtinek bi sazûmanî ew ne ghiştba. Di wê nûqteyê de wê ghiştina wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê de wê li wê bihizirê bê. Di atomê de hebûna armançê wê di wê nûqteyê de wê, di awayekê weke li wê hoyandiû hûnandî ku ew di wê de weke bi wê ew çerçoveya sazûmanî ku ew dibê wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di atomê de wê were dîtin ku wê di wê nûqteyê de wê weke têngînek ku ew wê bi ber ya têngînek pêwîstinî û an di rengê wê de ku wê were kifşkirin wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in. Nûqteya ku wê li gorî marks wê demokrit wê li gorî epikur wê bi ber nûqteyek emprikî û di dewama wê de wê weke di wê de têngîna atomê de wê bi ber têngînek di rengê pêşdîyarkirinê û hwd ve wê bibê jî wê di aslê xwe de wê wek ku wê ev bê. Li ser wê nûqteyê wê, weke ku wê di nûqteyên ku wê bi kirpendinên li ser hizrên çîçero re bê û an li ser hizrên Lecretius û hwd de wê li ser wê nûqteyê wê bigihênê hizrekê ku ew di temenê lêpîrsîna xwe de wê bide dîyarkirin jî wê weke ku wê ev bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare têngîna lêpîrsînê a pêşdîtinê de wê, di wê nûqteyê de wê marks wê hizrên epikur wê di wê nûqteyê de wê, di rewşek li pêştir de wê bibînê ji yên demokrit. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê, nûqteyê wê weke nûqteyek ku wê navenda hizirkirinê wê bide dîyarkirin wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, mijare atomê a ku wê marks li ser ji hevrastê şiqitînê wê bi sedem bê û an ne bi sedem bê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê di renekê de wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizra epikur wê li gorî wê ku

ew dihizirê ku wê ji hevrastê şiqîtin û an xişiqîn wê di renekê de wê weke bêsedem bê ku ew wê di renekê de wê li wê bihizirê bê.

Wê di wê nûqteyê de wê hizra epikur a di wê nûqteyê de ku wê weke nûqteyek ku ew weke di kirpênê wê li gorî marks wê çîçero û Plutarkhos jî wê di heman qinyatê de bin ku ew wê di wê nûqteyê de wê bi wê rengê wê li wê bihizirê bin (çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 38).

Di wê nûqteyê de wê, di nava têngîna felsefeyê de wê weke ku wê bi nîqaşên wê re wê were dîtin wê li wê were lê hizirkirin ku wê çawa wê her tiştê wê ji wê re wê sedemek wê were dîtin. Di wê nûqteyê de wê dema ku wê weke marks jî wê werênê ser ziman ku wê ji wê nerînê wê were nerîn wê weke bêwate wê li mirov wê ku ew bi têngînek bêsedemî wê bi wê rengê wê fahmbikê bê.

Epikur di wê nûqteyê de wê, di têngînek hizrî a sentetikî û xwezayî de wê bixwezê ku ew bihizirê. Lê di wê nûqteyê de wê, di felsefeya xwezayê de wê encamên wê yên ku ew wê li ser wê nûqteyê şîrove dikê wê çawa werina fahmkirin wê di wê demê de wê weke mijarna felsefeyê ên bingihîn jî bin ku wê li wan wê were lê hizirkirin. Felsefe wê di wê temenê de wê dikarê wê di renekê de wê li wê bihizirê wê, felsefeya xwezayê wê, di hizirkirina wê de wê, du dîmenên wê xwe di wê nûqteyê de wê bidina dîyarkirin. Yek wê bi têngînek ku wê ji her tiştê wê re wê bi sedemê wê werênê ser ziman bê û ya din jî wê dervî wê were hanîn li ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê, di mijare sedemê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku em wê weke têngînek bi aqilê şubjeyî wê fahmbikê wê demê wê, weke têngînek bi encama aqilê me re jî wê di renekê de wê kaeribê wê li wê bihizirê bê. Lê di wê nûqteyê de wê fêrsa hebûnên fîzîkî ên dervî me wê weke aliyekê wê yê din ku em wê di dewama wê de wê li wê bihizirin wê dervî me bimênê. Di wê nûqteyê de marks wê dihênê ser ziman ku wê bi têngînek fîzîkî wê fêrsa sedemê û fîzîkê bi hwd re wê fahmkirina wê çawa wê bi ber fahmkirinek bi têngîna pêwîstîniyê ve wê bide birin wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê bi kirpênê. Ya ku wê marks wê di renekê de wê dixwezê wê di wê mijare têngîna 'ji hevrastê şiqîtinê' ku wê li wê bihizirê û wê çawa wê were fahmkirin ku wê bikê ku wê fahmbikê wê aliyekê wê jî wê bi wê nûqteyê ve wê girêdayî wê xwe di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê weke ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê wê mijare ya serbest û ya pêwîstîniyê wê di renekê de wê

çawa wê bi wê re wê were fahmkirin wê weke mijarek zêde giring ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Wê dikarê wê di rengekê de wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinên me yên bi fahmkirinê re wê, çawa wê were fahmkirin wê hinekê li ser wê bisekinê. Marks wê di rengekê de wê dema ku wê bahsa hizra epikur wê bikê wê di rengekê de wê di aslê xwe de wê rêgezê ku ew wê di wê temenê de ew bi wê dihizirê wê hebê û ew wê weke aliyekê wê yê ku ew dide dîyarkirin wê hebê lê epikur xwe li ya heyî dide girtin.

Di wê nûqtayê de xwe li ya heyî dana girtin wê wateya wê çi bê? Di wê nûqtayê de wê di aslê xwe de wê ev wê weke aliyekê ku wê dervî wê di wê temenê de wê, bi têgiha ya heyî ku wê bi serê xwe wê çawa wê bi wê re wê hebê û wê di wê rengê de wê weke ku ew dixwezê wê bide dîyarkirin û an bijî wê, di wê çerçoveyê de wê bi fêrsek fahmkirinê jî wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê marks wê mijare têgîna epikur wê dema ku ew şîrove dikê wê mijare atomê wê bi awayekê wê çawa wê, di nûqtaya ku ew wê weke ya bi heyîna wê ya dîtbar û 'bi hebûna xwe bi xwe re rûbirû hatinê re û bi wê gihiştina têgînek razber re wê, di dîmenekê de wê bixwezê ku ew wê tefkirkirinê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê, di rêgezên têgîna razberiyê de wê, fêrsên têra xwe heyinê ku wê di nava felsefeyê de wê di dîroka wê de wê pîrr zêde wê werina ser ziman wê di wê nûqtayê de wê di dîmenekê de wê were dîtin ku wê marks wê weke ji aliyekê ve wê jî wê bi kirpênê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê, di dewama wê de wê fahmbikê bê.

Di nava têgîna wê ya dîmenê dîtbar û ya rastin wê ji hev cihêbûn û dîrketina ji hev wê, di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê bi têgîna epikur re wê weke çawa wê li ser têgîna 'armanca çalakiyê' re wê, bi êş û hejinê ji wê razberbûnê ji wê qûtûbûn, dîrbûn û hejhejina wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Li vir marks wê balê bikişênê li ser rewşa hanakkirina epikur a bi xwûdayan û ku ew weke mirovan di nava dûnyayeke navber weke ya mirovan de kue w dirûnihin wê di şewayekê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê çawa wê herkesek wê weke bi serê xwe bê. Ew jî wê di rengekê wê weke serê wê bijîn. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê karibê wê di çerçoveyê de wê fahmbikê bê. Marks wê dema ku wê li ser navê wê epikur wê 'bêxemiya xwûdayan' wê

werênê ser ziman wê di wê rengê de wê bi gotin bikê. ” Ew bi dinyayê re eleqedar nabin, ne ji bo berjewendiyekê, lê ji ber bedewî, mezinahî û xwezaya xwe ya bilind têne rûmet kirin(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 40).”

Lê dîsa wê ne weke têtînek ne rast ku ew dihênê ser ziman bin xwûda. Wê weke xwûdayên hûnerî ku ew hatina çêkirin bin. Plutarkhos wê weke di nava mirovan de wê çawa wê, ne fêde û ne jî zirar li em li bendê bin wê di dîmenekê de wê rengê têtîliyê wê çawa wê bibê wê şîrovebikê. Ew wê têtîliyê wê weke têtîliyên masiyên (bahra) hyrkanin (ku wê weke navê bahra hazarê a kevn bê) li wê bişibihênê.

Di wê nûqtayê de wê mijare atomê wê bi dîmenê razber ku wê weke di dîmenekê hebûnek din de wê derkkirina wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê nûqtayê de wê, weke di hebûna xwe de wê were razberkirin wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê bê.

Li vir wê lucretius wê, mijare atomê ku ew wê dihênê ser ziman wê di çerçoveya nîqaşên ji hevrasta wê şiqitînê ku wê werênê ser ziman wê bi gotina ku ew nebûba wê ne bi şûn bûyina û ne jî rasthatina wê di rengê de wê bi wê re wê weke bûba. Di wê nûqtayê de wê, di rengê de wê ji hev rasta wê derketinê wê di rengê de wê, ne tenê wê weke tevgerekê wê weke fêrsek ku ew bi hebûnê re wê, bingihê fahmkirinên din weke bi rewşê dibin re wê, biafirênê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, di wê nûqtayê de wê marks wê li ser têtîna ´tevgerê´ re wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê û ew wê, dema ku wê cardin wê gotinê wê were ser fahmkirina demokrit li ser ya epikur re wê di wê rengê de wê werênê ser ziman.

Demokritos berevaji epikuros tiştên ku ew weke pêkhanîna têtîna atomê dibînê wê vedigûharênê tevgerek bi zorê weke girtinek pêwîstîni a kor. Weke ku me li jor jî dît, Demokritos dorhêla ya ku ji paşvekişandin û lihevketina atoman çêdibe, wekî cewherê pêwîstîniyekê dibîne. Wê demê di veğerandinê de tenê aliyê maddî, qatbûn, guhertinê dibîne, lê ne aliyê zêhnî, ku li gorî wê înkarkirina her girêdana bi tiştêkî din re û binavkirina tevgerê weke xwebirêvebirinê wek pêk dihê. Ev wê, ku ew bi giştî were bihistin weke di valahiya fezeya vala de kûlçeyek zêr ku ew li gelek qatan belav bibê û ji wê, weke wê heman cismê weke wê pêşhizirkirin weke bi wê rengê were fahmkirin dibê (çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 42).

Di wê nûqteyê de marks wê li ser wê têngîn û rengê hizirkirinê ku ew bi gotin dikê wê bi têngîna demokrit re wê weke bi gotina re wê weke maf bidet aristo wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de marks têngînek lêpîrsînê weke li ser navê aristo wê di wê rengê de wê werênê ser ziman.

Dema ku ew wusa dibê cismên destpêkê her demê di valahiyê de û di sermediyekê de tevger kirî ku wê diavêjina li holê Leukippos û demokritos ev tevger çawa dibê wê, li gorî xwezaya wan cisman wê çî tevger wê bibê pêwîsta ku ew wê vebêjin. Ber ku eger ji ogeyan her yek ku ew bi zora yê din bikeve tevgerê wê demê her yek ku ew dervî wê tevgera bi zorê ku ew dervî dimênê ku ew weke encama tevgerê xwezayî bin wê demê bûyina wê tevgerê wê dîsa wê weke pêwîstîniyekê bê re wê werênê ser ziman.

Li gorî marks wê dema ku wê rewş wê bi wê rengê wê were ser ziman wê demê epikur wê awayê temenê wê yê hûndûrîn weke daya gûharandin. Awa dîyarkirina wê weke bûhûrîner hatiya kirin. Di wê nûqteyê de wê, dema ku wê epikur wê di wê rengê de wê werênê ser ziman wê, demê wê li ser têngîna demokrit a ku wê weke li ser têngîna sedemê re wê fahmbikê wê weke wê cihê wê cewherê wê, weke li wê bigihijê bê.

Di wê nûqteyê de wê di têngîna atomê de wê, mijare têngînên nitelikê wê weke aliyekê wê yê ku wê epikur wê weke ku wê li wê bihizirê. Di wê rewşê de wê mijare fahmkirina tevgerê wê, di rengekê de wê bi rûdan û pêşketina wê re wê, di rengekê de wê çawa wê bibê wê weke bi dîmenê re wê çawa wê bibê wê weke aliyê wê yê ku ew wê bi xwe re wê bide dîyarkirin bê. Di nava tevger û awayê de wê têtikiliyek heyinî wê bi wê yekê wê hebê û wê xwe bide dîyarkirin. Marks wê nûqteyê wê dixwezê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, mijare atomê wê, di rengekê de wê, weke têngînek û fêrsek fahmkirinê wê weke ku wê marks wê bi têngîna epikur re wê bide me wê, xwe bide dîyarkirin. Di awayekê de wê mijare gûharînê wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi têngîhên epikur re wê di cewherê wê têngînên atomê ên bi tevgerên wê re ku wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê di atomê de wê gûharîn wê bibê û an nebê wê, encama ku wê, di rengekê de wê, marks wê bi têngîna epikur re wê li wê bigihijê wê di wê nûqteyê de bê ku wê, di rengekê de wê, di heyina xwe de wê, weke xwe mayina wê bê. Di wê nûqteyê de wê, bi têngîna weke ya epikur a bi rengê 'xwediyê azadiyê bê wê bi temenê

atomê re wê weke rewşek bikeve nava nakokiyê de bê' ku wê werênê ser ziman wê vê nûqtayê wê bi kirpênê(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros', r. 42).

Di çerçoveya têtîna azadiyê de ku em bibêjin em dîsa dikarin di dewama wê de wê ji têtîna marks a ku wî hanî ser ziman wê vebêjin. Ew wê dihênê ser ziman ku wê, 'azadî gûharîner a' lê 'atom ne gûharîner a' ku wê werênê ser ziman wê, di wê nûqtayê de wê, têtîna atomê wê bi têtîha gûharîne a azadiyê re wê hanîna wê ya ser ziman wê çawa wê bi hev re wê weke rewşek ne levkir a nakok wê bibê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman.

Li vir di dewama wê de wê mijare têtîna atomê û nitelikên wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Marks wê di wê nûqtayê de wê xosletên atomê wê di wê demê de wê çawa wê werina lê hizirkirin wê di awayekê de wê bi hinek minaqên ku ew bi têtîna Diogenes ku wê xosletên atomê weke bi çend paragrafan wê werênê ser ziman wê li ser wê bisekinê. Di wê nûqtayê de wê ya nezaniyê ku wê weke ji spinoza wê bi nîşebikê wê bi têtîna 'weke 'nezanin nikaribê weke birhan were dîtin' wê li ser fêrsên fahmkirinê ên berê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê weke têtînek rexneyî a li ser têtîna emprikî re wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Bi gotina "eger ya di demên berê de ku ew me fahm nekiriya ku me ew jêbiriba wê demê çawa bi awayekê bilez me yê 'talula rasa' ek bi dest bixista ba (çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros', r. 43).

Di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din wê dema ku wê, têtîna epikur wê li wê were lê hizirkirin wê weke ku wê marks wê li wê bihizirê û wê kifşbikê ya ku wê epikur di atomê de wê zêde bi alaqabikê jî wê ew nakokiya navaroka wê bê. Wê di wê nûqtayê de wê, di awayekê de wê bi awayekê wê çawa wê bi navaroka xwe re wê bi derveyiyekê wê bibê wê bixwezê ku ew wê di wê rewşa wê de wê fahmbikê.

Di rengê de wê ya ku wê marks wê di rengê nerina epikur de wê kifşbikê wê di rengê de wê piştî wê ku wê nerina xwe ya dîrokî a metalyalismê jî wê şîrovebikê wê di rengê de wê weke ku wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ew jî wê ew bê ku wê bi navê epikur wê werênê ser ziman ku wê weke epikur wê têtîna azadiyê wê bi gotinê re wê çawa wê, bûjenî nekê.' bê. Alaqaya wî bi awayekê wê bi nitelikên wê ve wê girêdayî bin. Weki din wê dema ku wê bahsa têtînek şîroveyî wê bikê wê, di wê warê de wê gotina wî ya

giring wê were li bîrê. Ew jî wê bê ku wê 'hemû azadi wê bi xwe bixwe re wê çawa wê di nava nakokiyekê de wê bide dîyarkirin' bê. Ew wê di wê temenê de wê ya ku wê dîtbarîya xwezayê wê bi xwe re wê di rengekê de wê werênê ser ziman wê weke aliyekê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de em dîsa dikarin hinekê vegeirihina li ser têtîna atomê û heyina wê. Di wê nûqteyê de wê di dîmenê ku wê epikur û demokrit wê werênê ser ziman wê di rengekê çawa de wê bibê wê karibê wê hinekê wê li ser wê bisekinê. Demokrit wê di şewayekê de wê dema ku ew bahsa wê dikê wê bahsa mazinbûn û awayê wê bikê. Epikur wê bi têtîna mazinbûn û awayê re wê bahsa giraniyê jî wê bikê. Di wê nûqteyê de wê ev têtîna epikur ku em wê hinekê li ser wê bihizirin wê hinek aliyên wê yên din ên bi felsefeyî weke têtîna kişîna kutleyê û hwd re wê, pêwîst bin ku ew bi wê re wê fahmbikê û wê di nava wê de wê dîmenekê fahmkirinê a bi têtîliya wê ya bi rewşa dîtbarî re wê, çawa wê, di rengekê de wê, weke bibê wê bi xwe re wê bibê wê karibê wê li wê bihizirê. Di têtîna giraniyê de wê, ya ne giran wê bi vajîya wê re wê beremberê wê weke têtînekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê aristo wê dema ku wê mijare lêbarkirina têtîna giraniyê wê bêtê ser ziman wê li ser şîroveyên xwe yên li ser demokrit re wê weke ku wê marks jî wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê bi pirs a ku ew wê 'bêbersiv' dihêlê wê bibê. Di wê nûqteyê de wê mijare giraniyê wê di aslê xwe de wê bi têtîna atomê re wê, bi zêdeyî wê weke têtînek bi heyina wê re wê, li wê were lê hizirkirin bê. Di cismekê de ku ew girani hebê wê bi awayekê wê nikaribê weke ne negiran bê. An jî wê ne sivik bê. Lê vajî wê jî wê rast bê ku hemû sivik bin wê, di wê de wê, weke girani nebê. Wê demê wê giranî wê di wê nûqteyê de wê ji wê têtîna giraniyê ku ew bahsa wê dikê wê di rengekê de wê cihêyî jî wê xwediyê fêrsek fahmkirinê a giraniyê bê. Di têtîna sivikbûnê de wê, têtînek cismî ku ew di wê de bi awayekê ne diyarkirî weke giraniyek hebê wê were salixkirin. Lê di ya beremberê ya sivikbûnê de wê di sînorê bi ber ya giraniyê de wê ew wê hebê. Ew wê, di rengekê de wê di rengekê de wê têtînek girani a sentetikî û an kinetikî wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de ev têtîna wê karibê wê fêrsê bi rehetî di fahmkirinê de bide me ku wê hinek aliyên ne fahmkirî ên bi têtîna giraniyê a di wê de ku ew hena jî ew bide me.

Li gorî aristo demokritos sê cihêyên atomê ew herê dikê. Ku ji aliyê cismê ve wê yek û heman bê. Û ji aliyê awa ve bi têtîna 'rhythmos' û

seknê ve wê bi têngîna ´trope´ ve ku ew weke li dûv hev rêzkirî na wê, ji aliyê têngîna ´diathi ge´ ve wê cihê bê.

Li vir wê di rengekê de wê mijare giraniyê wê li gorî marks wê hinek fêrsên din ên fahmkirinê wê di xwe de wê bihawênê. Ya pêşî ku ew wê li ser şewayên ji atoma demokrit ku wê were fahmkirin wê bi gotina ´girani weke azadiya atoma demokritos ne hatiya fahmkirin´ re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Ji wê têngîna wê çi karibê wê di destpêkê de wê bi wê re wê fahmbikê? Di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê fahmbikê ku wê di mijare salixkirina wê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, ev girani wê bi serê xwe bê û an wê weke ne bi serê xwe bê wê weke fêsekê wê xwe di fahmkirina mirov wê karibê ji wê gotinekê weke fahmkirinê xwe bide dîyarkirin.

Li gorî marks demokrit û rêhevalî wî leukippos wê mijare atomê li gorî têngîna tiştî û valahiyê wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Ew wê weke aliyna ku wê bi bûjenî wê bingihê wê biafirênin bin. Di dewama wê de wê, weke demokrit wê leukippos wê werênê ser ziman ku wê farqe di nava atoman de wê "bi sedeme tiştên din" re wê di şewayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Li ser wê re wê bi têngîna weke bi hebûnî wê bi xoslet û nitelikên weke *rhysmos*, *diathige* û *trope* û hwd re wê cihêbûnekê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin.

Di awayekê de wê di mijare têngîna awa û giraniyê a bûjenê de wê levkirina ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê karibê di dîmenekê dîtbar de ew li wê were lê hizirkirin. Lê di wê nûqtayê de wê mijara giraniyê jî û awa jî wê di rengekê de wê ji hev cihê vegûhar bê û wê ev wê weke nîşanaka wê nûqtaya nekokiyê a di nava wê de weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê ji aliyekê ve wê karibê wê bi kirpênê bê.

Li gorî marks wê dema ku wê demokrit wê mijare têngîna azadiyê wê bi têngîna atomê re wê werênê ser ziman wê weke ne bi xwe re lê wê bi cihane dîtbariyê ve girêdayî ku wê çawa wê bi wê cihêbûnên wê diafirin re wê di rengekê de wê weke ku wê holde li dest. Ji wê encama ku wê marks wê li wê bigihijê wê di wê nûqtayê de bê ku wê demokrit wê mijare giraniyê wê bi atomê re wê weke ew bi awayekê cihê wê bahsa wê nakê. Di wê nûqtayê de wê ev wê bi wê re wê di şewayekê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna giraniyê wê weke têgihek û an nitelikek ku ew ji xwe re weke heyî wê di wê nûqtayê de wê li wê bihizirê. Li vir wê karibê wê pirsê wê bikê. Ji xwe re bê ew wê girani wê di wê de wê hebê û ankû nebê. Di wê nûqtayê de ku em bigihija wê bersiva herênî ku ew weke di wê de wê hebê wê demê em divê ku wê

herê bikin ku wê di wê nûqteyê de wê, di wê demê de wê weke aliyekê wê yê din ê sentetikî bi dîtbariyê re ku ew wê were lê hizirkirin wê dervî wê bi heyinekê jî wê xwediyê fêrsek fahmkirinê a ku mirov wê di wê de wê kifşbikê bê.

Mazinahî, awa û giranî wê ji aliyê epikur ve wê hatina bi hev ve kirin bi awayê wan wê di atomê de wê weke ku ew di xwe de ew bar dikê weke cihêyna bin. Awa wê, bi sekn û rêzinê wê weke di atomê de wê li gorî tişteke din ew cihêyiya ku ew weke farqê di xwe de (an bi xwe re) wê bar dikê bê. Demokrit wê tenê bi cihane dîtbar ku ew bi wê dihê kê ku ew vebêjê bi mercne hipotetikî wê vebibêjê.

Di wê nûqteyê de wê ji aliyê wan xosletên ve wê karibê wê bibêjê ku wê atom wê xwediyê xosletên xwe yên weke mazinahiyê bê. Di wê nûqteyê de wê pirsek din wê xwe di serê mirov de wê karibê bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê nûqteyê de wê rewşa mazinahiya atomê ku ew wê, bi atomê ku ew xwediyê her mazinahiyê bin û ankû na. Di wê nûqteyê de wê aliyekê wê yê din ê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijare atomê de wê dikarê wê di dewama wê de wê di awayekê de wê hê jî wê bidomênê. Di wê nûqteyê de wê aliyên wê yên din ên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê hebin. Weke ku wê atom wê bi awayekê sermedî wê xwediyê ciheyiyekê bin? Di wê nûqteyê de mirov wê nikaribê wê bi wê rengê wê fahmbikê û wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. An jî em nikaribin wê bibêjin ku wê çendî bi sermedî wê atom wê nebin em nikaribin bibêjin ku wê, ew çendî wê awayên wê hebin.

Di mijare atomê de wê, di wê de wê weke xosletê wê yê giring wê, di wê nûqteyê de wê, di wê de wê, weke ku wê were dîtin wê dîtinî, giranî, awayî û hwd wê hebin. Demokrit wê dema ku wê li ser têngîna atomê wê bihizirê wê bi têngîha weke bêhijmar wê atom hebin. Di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê, ku her atom awayekê wê hebûba wê demê wê di wê rengê de wê, bi wê rengê wê di awayekê de wê, awayê wê hebûba.

Di dîmenekê atomî de wê, di wê nûqteyê de wê, aliyekê wê yê giring wê bi cihêheyîna wê û an wekehev heyina wê di wê nûqteyê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê di dîmenekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dîmenekê de wê çendî ku em bi hijmarek bêhijmar wê li wê bihizirin jî lê wê ya ku em li wê hizirin wê, bi têngînek mantiqî a rêgeza dijberîya wê ku em li wê bihizirin wê weke ew bêhijmarî wê bêhijmarîya wê ya vajî wê di rengekê de wê, karibê bi wê re wê tevkirbikê. Di wê nûqteyê de wê di awayekê bêawa de

wê çendî ku wê dîmenekê wê xwe bide dîyarkirin jî lê wê di rengekê de wê, slaixkirina bi ya vajî wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, weke bi têtîna wê heyina wê aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin.

Epikur wê dema ku wl marks wê bi kirpênê ku wê fektora giraniyê tevê wê kir re wê li wê bihizirê û wê weke aliyekê wê yê giring wê bibînê wê di wê nûqteyê bixwezê bi xosletek û an nitelikek bûjenî wê di rengekê de wê weke ku wê bi fizîkî wê di şewayekê de wê li wê bihizirê bê. Di mijare atomê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi qarakterî wê weke tekakesî bê. Di wê nûqteyê de wê tekakesîbûn jî wê bi xwe bixwe re bûyinê bê û ev wê di rengekê de wê weke têtînek razber wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê demê wê, di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê xwe bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di têtîna razber de wê, ne dîyariya ku ew xwe dide dîyarkirin wê di wê temenê de wê di mijare atomê de jî wê ne dîyariya bi awayê re wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Yanî wê di şewayekê de wê weke ne dîyar bê ku wê xwediyê çî awa û rengê bê.

Li vir wê weke pîrsekê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin ku wê çî wê awa û rengê wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê di mijare atomê de wê, dema ku mirov wê li wê dinerê wê demokrit ku wê çendî wê bi bi bêhijmar wê li wê bihizirê û wê di wê bêhijmariyê de wê awa û şeklekê wê li atîf nekê wê ev têtîn wê ji empedokles re wê, di rengekê din de wê bibê peyxam ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ew wê, di têtînek weke ku wê di rengê logoyan de wê li wê bihizirê û ew hartina ba hev û awayê ku ew bi wê hatina ba hev diafirênê re wê awa û şekl wê biafirênê.

Di wê nûqteyê de wê di logoyên empedokles de jî wê awa û şekl wê bi atomê re wê newê dîtin. An jî wê bi logoyên wî re wê newê dîtin. Lê ew dema ku ew dihêna ba hev wê, di rengekê de wê biafirênin wê ji wê fêrsek din a bi fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê çawa ku wê di şewayekê û rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê logo wê bêawa û bêşekil û hwd bin. Di wê nûqteyê de wê, pîrsek din wê di dewama wê de wê karibê xwe di serê mirov de bide dîyarkirin. Wê logoyek bêawa wê çawa wê dema ku wê were ba hev wê awayekê wê biafirênê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di rengekê de wê weke fêrsek fahmkirinê di rengê hanîna ser ziman a atomên xwe de wê di çerçoveya fahmkirina demokrit de jî wê bi wê rengê wê weke têtînek ku ew di serê mirov de çêdibê wê bikê ku ew li ser wê re fahmkirnekê di serê mirov de bide çêkirin.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê, di rengekê de wê, di şewayekê de wê mijare atomê wê di wê nûqteyê de wê di rengê fahmkirina demokrit de wê bê reng wê xwe di awayekê fahmkirinê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare têngîna atomê de wê bi xosletên wê re wê dema ku ew wê were lê hizirkirin wê weke aliyên wê yên din ên cihê wê xwe bi wê re wê karibin di meji de bidina dîyarkirin. Di mijare her tiştê û bi giraniya wê de wê, bi ya din re wê, ahengek wê hertimî wê hebê. Ku ew bi wê re di heman giraniyê de bê û an jî wê bi giraniya xwe derbas bibê û yan jî ji wê xwediyê giraniyek kêmtir jî bê. Di awayekê de wê, di rengekê de wê, di wê nûqteyê de wê, dema ku wê, di wê nûqteyê de em bi têngîna giraniyê re wê, li wê bihizirin wê bi heyina wê re wê di rengekê karibê weke aliyekê wê yê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Wê dema ku wê tiştek wê bi giraniya xwe herî hindik ku ew kêmbê jî wê bi giraniya ya din a zêde re wê di giraniya xwe de wê weke sînorekê bibê ku wê ya din wê jî wê derbas bibê bê.

Ev fêrs wê di rengekê de wê têngînek ji hev cihê wê di nava têngîna atomê de wê bi xwe re wê di rengekê de wê bi rehetî wê karibê bide me. Di wê nûqteyê de wê atomên bi heyina xwe cihê wê di wê tememê de wê di rengekê de wê bide me. Lê wê dema ku wê, demokrit wê bibêjê 'bêhijmar hebûna atomê heya' wê demê wê di rengekê de wê bi wê re wê fêrsên ku wê bi fahmkirinê wê bi me re wê çêbibin wê di wê temenê de û di wê rengê de wê di rengekê de wê bibê ku wê çawa wê xwediyê rengekê bê ku weke ew bi ya din re wê weke di awayekê de wê weke hev bê. Wê dema ku em li têngîna logoyan a empeokles jî dinerin nêzî wê di rengekê de em rengekê fahmkirinê jî wê digihjin.

Lê aliyekê din jî ku wê jî wê têngînê re wê bi têngîha demokrit re jî mirov re wê bibê bingih di fahmkirinê de wê hebê. Ew jî wê weke 'mene herî piçûk a her tiştê' ku wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê. Ev wê di wê nûqteyê de wê ev têngîna dawî wê kombinyona ku wê bi ya berî xwe re wê bide çêkîrin wê di wê rengê de bê ku wê çawa wê di awayekê de wê, di nava levkirinekê de wê di heviyekiyekê de wê têngînekê wê bide me. Di wê têngîna heviyekiyê de wê, karibê bigihjê têngînek weke ya heman bi wê re? An jî wê karibê bibêjê ku wê bi wê re wê karibê bigihjê weke du tiştên ku ew weke hev in bin? Di aslê xwe de wê di fêrsa fahmkirinê de wê ew wê, di rengekê de wê, bi wê re wê, li wê bihizirê bê. Empedokles wê şîroveyek wusa wê bikê ku ew wê di wê rengê de wê çawa ku wê mirov wê, logoyan wê werênê cem hev ku wê di rengekê de wê bi wê re

wê di şewayekê de wê, 'weke hev' bin wê intibayekê wê dii fahmkirinê de wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide me.

Ev têtîna bi mijare logoyan wê dikarê wê bi aliyekê din re wê di rengekê de wê fahmbikê. Minaq em dikarin dîsa vegehirina li ser têtîna epikur a giraniyê. Ku wê werênê ser ziman ku wê çendî wê weke bi girani bêt û wê di giraniya xwe de wê xwediyê hin cihêyna jî bin lê wê dema ku ew dikevina ardê wê çawa weke xwediyê heman lezê bêt ku wê di rengekê de wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê karibê wê jî aliyekê din ve wê li wê bihizirê bêt. Li ser wê nûqteyê re marks wê jî aliyekê din ve wê bi têtîna epikur wê bixwezê ew bigihijê li enncamê. Ew jî wê di wê rengê de bêt. Ya ku mirov wê tê digihijê wê ew bêt ku wê, ew bêt ku wê, Epikuros di têtîna atomê de nakokiya di navbera cewher û hebûnê de objektîf dike. Bi vî awayî wî zanista atomîstîkê da me. Di Demokritos de, têtîniştina rêgezê bixwe tune. Ew tenê aliyê bûjenî diparêze û jî bo berjewendîya çavdêriya ampîrîkî zaninkirinan derdixe pêş.

Ji aliyekê din ve jî wê di dewama wê de ku mirov wê werênê ser ziman wê ew bêt ku marks têtîgihê 'mîrov azadiya atom di ber çav de derbas bikê wê, bi wê re mijare jî hev rasta wê derketinê jî wê di rengekê de wê bigihênê heman encamê(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros', r. 48). Di dewama wê de wê di dewama têtîna giraniyê de wê ev jî wê were hanîn ser ziman jî aliyê marks ve. Epikur ku wê çawa li ya şûnve vekîşinê û bi hev veyiya wê lê di depelênê. Ji wê ya ku wê weke encamek din wê li wê were gihîştin wê ne atom bixwe lê koma wê ku ew bi wê dihê ba hev ew wê giraniyê diafirênê re wê, weke encamekê bi wê re wê di rengekê de wê dîyarbikê. Em wê bi ser ve bikin ku wê dema ku wê, di nava komekê de wê giraniyek biafirê û di wê komê de çend atom hebin li wê beşbikê wê demê wê bi wê têtînê wê bi xwezayî wê weke her atom jî di encama wê rengê aqilmeşandinê de wê weke bigihijê fêrsekê bi têtîna giraniya xwe.

Di mijare têtîna atomê û rengê hanîna ser ziman a atomê de emê di dewama wê de wê bi berdewamî wê bidomênin. Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bêt ku wê çerçoveya têtîna felsefî û an metalyalistî a marks jî wê di rengekê de wê jî temen ve wê bide dîyarîkirin bêt. Anjî wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Piştî wê êdî di dewama wê de em dikarin mijare têtîna **metalyalîsma dîrokî** wê dikarin di dewama wê de û li ser wê re wê werênina ser ziman.

D iwê nûqteyê de em bidomênin. Epikur wê di dewama têtîna atomê a bi hizirkirina wê de wê weke ku wê marks wê werênê ser ziman wê ne tenê wê giraniyê wê li wê weke pîvanekê wê bibînê wê bi wê re mazin û awayê wê li wê barbikê. Lê ew di nava têtînek gerdûnî de wê bi wê ve girêdayî wê di renekê de wê, weke ji hev derdikevin û dîsa ku wê weke menên herî piçûk ên cismê bin bi awayekê wê werina ser ziman.

Di dewama wê de wê marks wê balê bikişênê li ser nameya epikur ku ew wê ji Pythokles re wê bişênê wê li ser wê bisekinê. Hinek hûrgilên ku ew di wê de wê werênê ser ziman wê hebin û ew wê di awayekê de wê bi têtîna atomê ve girêdayî wê di şewayekê de wê werina hanîn li ser ziman. Di wê de wê dema ku wê epikur wê werênê ser ziman wê bahsa têtîna meteoran wê bikê û wê di dewama wê de wê tişt wê yan ji cismê û an ji valahiyê bê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman. Lê di dewama wê de wê di mijara têtîna atomê de wê 'beşnebûna wê' di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê li ser wê bisekinê û wê di wê de wê hizra xwe wê di reng û awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê di nava ya têtîna vala û ya tiştî de wê di fêrsek fahmkirinê de wê bi têtîna atomê a ku ew wê di wê nameyê de wê werênê ser ziman wê bi wê rengê wê weke ku wê bibê û wê werênê ser ziman.

Lê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê bibê ku wê mijare atomê û rewşa têtîna 'valahiyê' a ku wê weke beremberê têtîna ya cismê ku wê di fêrsekê de wê werênê ser ziman wê çawa wê karibê wê di çerçoveyekê de wê were fahmkirin wê di wê nûqteyê de wê li ser wê bisekinê.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê mijare salixkirina atomê wê ji wê aliyê ve wê, vajî têtîna cismê wê valahiyê wê di renekê de wê weke wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, rewşek bi wê rengê wê di nanemya ji heredot re jî wê were şandin de wê di wê de wê were kirpendin û wê were ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê di pêvajoya rengê fahmkirina epikur de wê weke ku wê marks wê di wê nûqteyê de wê werênê ser ziman wê dîmenek cihê wê xwe di rewşa fahmkirinê de wê bide dîyarkirin. Vajî rewşa valahiyê wê pêşî wê rewşa cismê ku ew wê dihênê ser ziman û wê di wê de wê, di renekê de wê hebûna atomê wê di dewama wê de wê êdî wê werênê ser ziman. Di wê fêrsê de wê cism wê di renekê de wê ji xwe wê weke ku me li jor wê li çend deveran wê bi kirpendinên ku wê bi têtînî wê kir wê,

di renekê de wê bi hevgirtinekê wê hem epikur jî û hem demokrit wê di renekê de wê bibînê. Di wê çerçoveyê de wê têngîna hevgirtinê wê weke aliyekê din ê mijarê wê biafirênê û ev wê bi serê xwe wê weke mijarekê di fahmkirinê de wê karibê bi wê rengê wê di şêwayekê de wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê mijare hevgirtinê wê piştî wê ku ew kirpendinê li ser atomê re wê dikê wê fêrsek fahmkirinê ku ew bi wê re wê dide dîyarkirin wê di wê de wê du ali wê xwe bidina dîyarkirin. Yek wê ya 'herî piçûk' wê weke fêrsekê bê. Ya din jî wê weke ya nayê beşkirin' ku ew weke qatkek bingihînê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê ya piçûk û ya nayê qatkirin û an beşkirin wê di wê rewşê de wê weke du ali û têngînên ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê û şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikin û wê karibin wê di şêwayekê de wê fahmbikin bin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê, mijare atomê wê hinek fêrsên din ên fahmkirinê jî wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna 'arkhe' ku wê di têngîna sstoaiyan de wê derkeve li pêş û wê hinekê û bi şêwayekê di nava têngînên aristo de jî wê di renekê de wê were dîtin wê di wê çerçoveyê de wê hinek fêrsên ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Di fêrsa atomê de wê piştî wê hinek têngînên bi wateyî ku wê li wê were lê hizirkirin û werê ser ziman wê bibin. Minaq wê weke ku wê marks wê werênê ser ziman ku "lecretius ku wê bi nameyên epikur ku wê Diogenes wê ji wan bahs bikê wê, di 'kolotes'a plutarkhos û di têngîna sekstos Empeirikos a azadiyê wê têngînek lêbarker a atomî de wê werênê ser ziman û wê atom wê weke xwe ji xwe derbas dikin wê di renekê de wê bi fêrsek fahmkirinê wê werina hanîn li ser ziman.

Di wê nûqteyê 'dîyarkirinê' ku wê bi gotina dîyarkirinê re wê were ser ziman wê were ser ziman. Lê di wê nûqteyê de wê, di renekê ku ew dihê ser ziman ji wê hinekê wê weke têngînek bi pêwîstîni ku wê karibê wê were fahmkirin jî lê wê ji aliyekê din ê weke bi têngînek pêweîst lê ku ew ne weke wê zêde bi têngînek dîyarkirî ku ew dikarê weke bi heyinek heyî dide dîyarkirin re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman re wê, di şêwayekê de ku wê were ser ziman wê karibê wê kifşbikê.

Di wê nûqteyê de wê, mijare cismê ku wê çawa wê bi aqil wê werina derkkirin û bi çî awayê wê bi xoslet û teybetiyan wê weke ku ew bi xwe re wê bidina dîyarkirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê û awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina xoslet û teybetiyên cismê wê di awayekê de wê bi wê fêrsa ji xwe derbaskirinê a atomê ku me di paragrafa li ser wê de wê hanî ser ziman de wê aliyna ku em bi wê re di wê de wê kûr bibin û wê bikin ku wê bi hinek aliyên fahmkirinê re wê wêrênina ser ziman wê karibê xwe bide dîyarkirin. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê, mijare hebûna heyî û bi cismî wê çawa wê di wê temenê de wê ji xwe wê derbas bikê wê weke pirsek u wê di serê mirov de wê karibê bi xwe re ew di rengekê de bide çêkirin bê.

Di mijare têngîna xwe derbaskirinê de wê di rengekê de wê di atomê de wê, demê wê çendî ku mirov wê bi xosletekê fîzîkî wê li wê bikê jî lê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê fêrsa derbasbûna ji wê rewşa fîzîkî ku ew bi wê re wê karibê bi cismî were pênasekirin jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare atomê wê di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê, dema ku em dîsa hinekê bi şûn ve vegehirin wê demê em dikarin wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin. Di têngîna epikur de wê dema ku ew wê weke têngihêk cismî dervî ya qada valahiyê wê şîrovebikê wê di wê de wê di wê nûqteyê de wê weke hinek fêrsên bi fahmkirinê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de wê çavkaniya ji derbasbûnê wê di wê nûqteyê de wê çî bê? Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi fêrsa atomê re wê, di rengekê de wê, ji aliyên cihê ve wê weke ku wê were fahmkirin wê were dîtin. Li vir wê bi serê xwe bûyina atomê û têngîna lêbarkirina têngîna azadiyê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê nûqteyê de wê bi wê re ku wê di dîmenekê de wê weke ku wê bi wê re wê karibê were lê hizirkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê şewayekê nîqaşê wê weke ku wê were dîtin wê di rengekê de wê bi

epikur re wê di renekê de wê were salixkirin û ku mijar atom bê wê weke 'awayê berfireh ê zaninê' wê di renekê de wê bi wê re wê, weke pênamebikê û wê di wê çerçoveyekê de wê nitelemeyekê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Têgîna valahiyê a fezeyî wê weke qadake bi ya din re a têtikiliyê wê di wê nûqtayê de wê weke wê şîrovebikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Li ser wê awayê berfireh ê zaninê ku wê bi fêrsa fahmkirinê a atomê re wê were ser ziman wê di wê nûqtayê de wê karibê wê hinekê wê li ser wê were lê hizirkirin. Ev wê ji du aliyan ve wê di renekê de wê weke di wê nûqtayê de wê karibê wê li wê were lê hizirkirin. Aliyê pêşî wê bi têgîna heyina atomê û têtikiliya wê ya bi nava wê re bê. Di wê nûqtayê de wê, di wê fêrsa wê ya fahmkirinê de wê di wê de wê, bi berdeyamiyek bi vejenî a li wê hizirkirinê ku ew wê di xwe de wê weke diafirênê û ew weke xwediyê wê ya wê di wê rengê de wê li wê were lê hizirkirin. Aliyê din jî wê, di dîmenekê wê weke empedokles wê li wê bihizirê wê weke di dîmenê logoyan û hanîna ba hev û bi wê afirandina awayên darêkê ên fîzîkî û hwd re ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di awayekê de wê di nava felsefeyê de wê, têgînên weke 'apeiria' û hwd ku wê di nava felsefeya xwezayê a destpêkê de wê weke regezêk pêşî a li gorî wê bi destpêkê re wê were ser ziman bê. Lê di awayekê din jî wê bi mijare têgîna atomî ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê de wê weke bi têgînek pirrani wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di mijare têgîna apeiria de wê dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Em bi fêrsek fahmkirinê a weke ji destpêka bûyinê ku wê weke bi gerdûnê ku wê bi fêrsa 'destpêkê' re wê karibê wê li wê bihizirê wê hingê wê di wê rêgezê de wê çendî ku wê pêde wê herê û wê berfirehî û kûrbûn wê weke ku wê di wê de wê bibê. Di wê de wê weke ku wê têgîna zêdebûnê wê di wê nûqtayê de wê bi têgîhek atomî wê xwe bi wê re wê di fêrsek fahmkirinê de wê weke ku wê bi wê re wê di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê, ev jî wê karibê wê were fahmkirin ku wê mijare têgîna berfirehiyê wê di wê nûqtayê de wê weke têgînek di fêrsa atomê de wê bi têgîna zêdebûna wê re wê di wê de wê weke ku wê were tefkirkirin wê xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Em di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê hinekê dikarin wê bi mijare têgîna destpêkê re wê di wê de wê li wê bihizirin bin.

Di wê têngîna haralikt û rêgeza logosê´ de wê di renekê de wê dema ku ew dihizirê wê weke medî wê dibînin wê ji êgir wê zêdebûnê wê di fêrsekê de wê bi fahmkirinê wê werênina ser ziman ew wê di renekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê ya ku ew bû wê di wê nûqtayê de wê ji aliyekê ve wê ji wê destpêkê wê were û bigihijê dawîyê û di wê nûqtayê de wê di xwe de wê di renekê de wê zêdebûna wê hebê. Di wê fêrsa ku wê hertimî wê berfirehî wê bibê de wê, weke aliyê zêdebûnê ji ali aliyê din ê bi dawîyê ku wê herê wê weke ku wê zêdetir bê. Ber ku wê bi wê re wê, di renekê de wê dema ku em bi fêrsek fahmkirinê a bi wê re wê bihizirin wê çendî wê ya ku ew dide ji destpêkê wê bi wê re wê di fezeya gerdûnê de wê her ku wê herê wê berfirehiyê wê mazintir wê bikê û wê bi wê re wê afirandinên din ên ku ew dibin wê bibin.

Di wê nûqtayê de wê ne belebesebeb bê ku wê hinek filosof wê bi hizira tûna nîna ku wê bi fêrsek fahmkirinê wê di renekê wê li wê bihizirin. Di wê nûqtayê de wê hinek ji wê werênina ser ziman ku wê di xwezayê de wê ne zêde û ne kêmbûn wê bibê. Ya ku ew heya wê tenê xwe di dîmenekê dewrûdayim de wê bikê. Empedokles wê di dîmenekê hizirkirinê de wê kirpendinekê wê li ser wê nûqtayê wê bikê. Ew wê, bi logoyan ku ew her hena wê bihizirê û wê dema ku ew bi çî awayê dihên berhev wê hebûnek bi fîzîkî wê biafirênin. Lê ku ew ji hev çûn wê tûna nebin û wê di xwezayê de wê tenê wê reng wê bigûharênin û wê piştî wê di awayekê din de wê heyinek bi fîzîkî di afirandina wê de wê werina ba hev û wê ew wê afirandinê wê di renekê de wê weke ku wê bikin. Ev wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê nûqtayê de wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare salixkirinên me yên bi heyinê wê bi darêjkî wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê, di renekê de wê, ya ku ew wê bi wê têngîna cihêbûnê ku wê di awayekê de wê weke li heyinek din a hebûnî wê bibê û xwe bide dîyarkirin re wê werênê ser ziman. Di renekê de wê şagirtê epikur metrodoros wê di wê nûqtayê de wê dîyarîya cihêbûyî ku wê bûyinek bi hebûnî a cihê ku wê rê li wê vekê wê di wê nûqtayê de wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê wê di awayekê fahmkirina xwe de wê bide dîyarkirin û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de em dîsa ku em li ser têngîna atomê vegehihin û wê bi wê nûqteyê re wê di rengekê de wê werênina ser ziman wê di nava têngîna emepdokles û ya epikur de jî wê weke rêgezêk din a ku wê bi wê fêrsek fahmkirinê ku wê bi wê weke ji têngîna atomê wê were fahmkirinê wê di wê de wê li wê were lê hizirkirin. Ew jî wê di wê nûqteyê de wê bi têngîna gûharêna li tiştêkê û awayekê û nitelîkek din ku wê çawa wê bibê wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê û rengekê de wê weke li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di atoma gûharê û di vegehihê li tiştêkê din û an digihijê nitelîkek din wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê bi wê re wê weke li wê were lê hizirkirin bê. Ev wê di nava jîyanê de wê cihewiyên ku ew bi wê re wê di rengekê de wê werîna lê hizirkirin û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê xwe di dîmenekê de wê karibê wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Têngîna atomê wê dema ku em bi fêrsa wê ya fahmkirinê re wê dihizirin wê têngîna û tefekûra pêşî a ku ew bi me re dibê wê weke bi têngînek bûjenî ku ew heya wê di serê mirov de wê çêbibê. Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê ku wê salixkirina wê di wê nûqteyê de wê bi têngîna bûjenî wê êdî wê di wê de wê çerçoveyek 'afrîner' wê di wê rengê de ku wê weke di wê de wê bibê wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Fêrsa bûjenê wê di wê temenê de wê di xwe de wê ji du aliyan ve wê di destpêkê de wê di wê nûqteyê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Yek wê bii têngîna heyinê û dîyarîya wê bê. Ya din jî wê bi wê re wê ew heyin ku ew çawa dibê û pêvajoyek wê bûyinê di wê *dibûna* xwe de dihawênê bê. Ev wê weke aliyekê wê yê wê yê ku em wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman bê.

Di fêrsa salixkirinê bi heyîna wê de wê, atom wê weke bi têngînek hebûnî bi cewherê, bûjen û awayê re wê weke ku wê ew wê hebin û wê ev bi fêrsên fahmkirinê nakokiyê ên nava wê re wê di rengekê de wê weke ku wê xwe bidina dîyarkirin. Epikur wê rewşa têngîmna nakokiyê a di nava wan rewşên wê de wê weke rewşek û dîyarîyek afrîner û an hilberînê a di atomê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê pênasebikê.

Di wê nûqteyê de wê ji atomê gihiştina fêrse hebûnê û ji hebûnê gihiştina wê fêrsa cihewiya nava wê di wê temenê de wê bi wê re wê

weke aliyekê ku wê bi wê têngînê û çavkaniya wê re wê di şewayekê de wê were lê hizirkirin û wê were fahmkirin bê. Di wê nûqtayê de wê mijare hebûnê wê mijar ehebûna gerdûnê û navaroka wê bê. Di wê nûqtayê de wê, di rengê din de jî wê tûnabûna wê di dîmenekê de wê bi xwezayê re bê. Ber ku ew wê xweza wê hebê wê tûna bibê. Di wê nûqtayê de wê, weke aliyekê wê yê ku em wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirin û wê karibin wê di reng û awayekê de wê fahmbikin bin.

Di wê nûqtayê de wê di wê fêrsa xwezayê de wê êdî wê rewşa wê ya rastiyê û bûjenî ku wê bi wê re wê hebê wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê di şewayekê û renekê fahmkirinê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi fahmkirinê re wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di nava pêvajoyên bûyinê û an bi têngîna demê re wê di renekê de wê di fêrsa hebûna wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Atom di wê de bûjen ku wê bi xwe bi xwe re wê bi girêdanek saf, ji her cûre dîtbarî û gûharîneriyên wê biserê xwe bi awayekê rastarast bi heyina wê re wê, bi awayekê dervî wê dînya wê ya ew wê were girtin wê di dîmenekê de wê karibê li wê bihizirê. Bûjen tenê di nava demê de wê weke razberbûna wê û bi wê re weke di dîmenekê sermedî de wê karibê bibê. Di wê nûqtayê de wê weke ku wê marks jî wê werênê ser ziman wê demokrit û epikur wê weke di heman hizrê de bin. Lê ji dînya atomê wê têngîna demê û dûrkirina wê ku wê çawa wê bê diyarkiirn wê li kijan qadê wê were dayin diyarkirin wê weke nûqtayek ku wê ser wê re wê weke ji hev cihê bibin. Di wê nûqtayê de wê mijare demê wê ji wê aliyê ve wê marks wê weke beşekê wê di xabate xwe de wê bi serê xwe wê dihilde li dest û wê di wê çerçoveyê de wê, li ser wê bisekinê.

Di têngîna demokrit de wê têngîha demê wê ne weke têngînek giring û ne ji pêwîstîni bê. Di wê nûqtayê de wê, dema ku wê marks wê bixwezê di têngîna demê de wê pêde herê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. ”Dem wê weke aristoteles û simplikios wê werênina ser ziman, bi bûyin û tûnebûnê, an jî ya weke ya demî ji atoman ku ew were dûrkirin bi wê weke bi sermedî ku ew wê were pênasekirin’ re wê werênê ser ziman. (çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros’ , r. 54). Di wê nûqtayê de wê weke têngînek kûrtirin wê weke marks wê werênê ser ziman wê hebê. Li gorî hişa ku wê tozê bi serêxwebûyina wê ya bi demê

ku ew tēnagihê wê, di nava demê de wê bûyinên wê lêkolîn bikê. Di wê nûqteyê de wê tēgînek demî ku ew hatî teqez kirin û bi wê teqezkirinê re ku ew êdî weke ji tēgînek fêrsî a demî weke ku ew dūrketibê wê di rengekê de wê bikirpênê.

Epikur wê dema ku wê mijare tēgîna atomê wê li wê dihizirê wê di dîmenekê de wê weke ku wê bi nakokiya nava bûjenê û awayê wê re wê kifşbikê. Ew wê tēgîna xwezayê wê bi wê re wê di dîmenekê de wê bixwezê wê bigihênê wê fahmkirina wê. Di wê nûqteyê de wê wê xwezaye cewherî wê di rengekê de wê li hemberî atomê wê weke dîmenê wê yê li hemberî wê werênê ser ziman. Di wê de wê, dem di fezeyê de û dîtbarîyê wê awayê wê yê aktiv li hemberê yê neaktiv wê çawa wê li hemberî wê bikeve re wê bikê ku ew wê bēnê ser ziman. Ew li ser wê tîgîna dîtbarîyê re wê, bi tēgiha cewherê û beyenibûna wê re wê, weke kesekê pêşî ê ku wê, ew wê kifşbikê bê. Wekî din wê ew beyeni wê di nava wê rastiya xwe de wê di wê de wê aktiv wê bigirê.

Di aliyekê din de jî wê weke ku wê marks wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman wê bi tēgîna demokrit û di wê warê de wê bi mijare kifşkirina tēgiha beyenibûnê bê. Di wê nûqteyê de wê di nava cewherê û awayê de wê cihêbûnê wê di rengekê de wê weke ku wê çawa hebin wê weke wê kifşnekê û an wê li ser wê nesekinê. Ber ku wê demokrit wê cewherê wê di rengekê de wê dervî wê çerçoveyê wê li wê bihizirê. Yan jî wê di wê de wê bi wê çerçoveyê de wê di yekkirinekê de wê were tevlihevkirin.

Di wê tēgîna epikur de wê weke ku ew wê, li gorî wê ew ber ku wê bi wê ve girêdayî wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê dervî wê weke tozek cihê û yekek cihê ku ew wê li wê bihizirê wê nebînê bê. Li gorî Epikuros, ji ber ku dem guherîn wekî guhertinê ye, ronîkirina diyardeyê li ser xwe, xwezaya diyardeyan rast wekî objektîf tê pêşandan û her çend atom ku bingeha xwezaya şenber e, tenê ji hêla hiş, hestî ve tê fahm kirin. Şenberî wê weke pîvane rastîn a xwezayî bê.

Di rastiye de wê dem wê ber ku wê awayê razber ê sehî bê epikurosî li gorî hişmendîya wan a atomî dem wê di nava xwezayê de wê taqabûlî tēgînek heyînî a xwezayî bikê ku mirov wê kifşbikê. Gûharina di dînya sehî de û gûharîna di gûharînê de wê dîtbarîya wê, gotina demê wê weke ku wê werênê li holê. Di bîriqîna wê de wê di şîyarîya hişmendî de wê heyinek cihê di bûyinê de wê weke bide dîyarkirin. Wê demê em li gorî wê tēgîna epikurî dikarin şîyarîya mirovî wê weke dembûnek cismî wê

karibê wê fahmbikê bê. Bi dûnya sehî ya heyî ku ew li wê were biriqandin bibê bê.

Di wê nûqteyê de wê hebûna demê wê weke 'tiştekekê' ku ew li wê were lê hizirkirin wê di dewama wê de wê weke bi têngîna epikur re wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Weke ku wê marks wê werênê ser ziman wê epikur di nameya xwe ya herodotos re ew hatî şandin jî wê di wê rengê de wê weke pênasekirinê bi demê re wê bikê. Wê demê wê weke tiştekekê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê pênasebikê û wê şîrovebikê. Di wê temenê de wê dem ne bi têngîne şibandinê û ne jî weke bi bi tiştekekê din wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê karibê were salixkirin. Di wê temenê de wê li ser têngînek temenê a weke ya vejenî (energeia) weke têra xwe heyî wê di rengekê de wê, weke bi fêrsekê wê fahmbikê.

Di mijare salixkirina demê de wê ew wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in. Marks wê di rengekê de wê, li ser têngîna salixkirinên lecretius ên li ser Sekstos Empeirikos û Stobaios wê dema ku wê demê wê bi gotin bikê wê weke biriqîna ji birîqnê bê û an wê 'gûharîna li xwe ku wê xwe daya diyarkirin' bê wê pênasebikê. Ku em di dewama wê de wê dûbare li têngînen demokrit di wê çerçoveyê de li lê vegehirin wê karibê wê bi têngînek weke ya ku ew 'awayên cismî' bin û ev awa ku wê serrûyê wê weke çerm wê serbinûxûmênin ku wê werênê ser bi gotina 'eidola' yan re wê karibê wê di wê nûqteyê de wê werênê ser ziman. Ev dîmenê têngînî ê demokrit ku wê marks wê hinekê di çerçoveya têngîna demê de wê li ser wê bisekinê wê di çerçoveya hevqirtinekê a di fahmkiirnê de wê li ser wê bisekinê û wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Li gorî têngîna demokrit ew awayê tiştê wê hertimî wê ji wê xwe bide biriqandin û wê li sehên me bide. Em jî wê di dewama wê de êdî wê derk dikin. Di wê nûqteyê de wê, di dîmenê demokrit ê awayê de ku ew wê bi wê rengê wê werênê ser ziman wê bi têngînek dîbarî ku wê di rengê fêrsek empirîkî wê weke çawa wê di wê de wê, bi kifşkirina xosletên xwezayî ên bi bûjenî weke bêhnkirinê, têggirtinê, dîtinê û hwd wê bigirê re wê, di şêwayekê de wê li wê bihizirê bê. Di wê rewşê de wê têngîna eidola a demokrit wê di dîmenekê de wê di xwe de wê, weke dîmenekê dîtbar ê darêjkî ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê xwe di şêwayekê de wê weke ku wê bide diyarkirin bê.

Di hizra demokrit de wê marks wê dema ku wê dîmenê dîtbar ê awayî û kifşkirina wê ya di wê de ê bi xosletên xwezayî wê bikê re wê ne ne hevqirtinekê wê di fahmkirinê de wê bibînê û wê di wê çerçoveyê de wê, di şêwa û rengê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di têngîna dîtbariyê de wê weke têngînek kirdeyî bê. Lê di wê nûqteyê de wê, fêrsa demokrit a ku ew wê li wê dihizirê wê hinekê cihê wê xwe ji wê bide dîyarkirin. Ew wê di wê dîmenê de wê weke li wê têngînek darêjkî wê atfbikê û wê di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê, di wê de wê, rewşên xosletê wê bikê ku ew wê di wê de wê li wê bihizirê û wê kifşbikê. Lê li gorî marks wê di têngîna epikur de wê weke ghiştinen bi pêwîstîni ku ew were kirin bê wê pênasebikê û wê di dîmenekê de wê werênê ser ziman. Epikur wê weke şîyariya li dûnya derve wê li wê dihizirê. Di dîmenê ku wê marks wê bi wê yekê wê li ser ya demokrit re wê di awayekê de wê weke ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Di têngîna epikur de wê têngîna demê a bi cismbûyî weke bi kirdeyî wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê pênasebikê.

Di wê çerçoveyê de wê mijare têtikiliya nava demê û şîyariyê ku wê çawa wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin ku wê, bi têngîna qarakterê demî û dîtbariya bi sehî wê weke yekê wê xwe di wê de wê bide dîyarkirin. Ew wê lê ew wê di nava têngîna demokrit de wê weke nebê yek wê, di dîmenekê de wê xwe di şêwayekê de wê di dewama wê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ya ku wê, weke nûqteyek cihê a di nava hizra demokrit û epikur a di wê nûqteyê de ku wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin wê ev nûqte jî bê.

Cism wê dema ku wê xwe li sehê da û biriqan wê êdî wê ew weke ji holê herê û cihê wê ew girtin wê bigirê. Di wê nûqteyê de wê, ya ku wê bi kirdeyî wê bi wê re wê bi wê dîtbariya wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bibê wê di wê rewşê de wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê, di aslê xwe de ev nûqte wê weke nûqteyek bi têngîna sehê ku wê weke ji hinek aliyan ve wê pêwîst bê ku mirov wê di wê de wê kûr bibê û wê di rengê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Wekî din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna sehê wê, mijare derkkirinên bi wê di wê rewşê de wê, rewşa bûjenê ku ew xwe li sehan dide wê piştî wê lêdanê û pê de wê, pirrkirina wê xwe di rengê de wê karibê wê bide dîyarkirin. Marks wê bi gotina 'piştî xwe li sehê da wê êdî wê winda

bibê´ ku wê werênê ser ziman lê wê di wê têngîna windayî de wê heyinek pirranîyî wê bi wê re wê weke aliyekê din ve jî ku mirov wê karibê wê kifşbikê wê di dewama wê de wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de ku em mijarê dîsa bi gotinkirina têngîna atomê re wê bi wê re wê li wê bihizirê wê ya ku wê xwe li sehê daya wê weke atomê wê ji wê aliyê ve wê weke têngînek razber a ji aliyekê ve a hişmendiya me bê ku em wê kifşbikin wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê ev dîmenê wê yê ku em wê bi wê re wê fahmbikin. Seh wê di awayekê de wê weke têngînek emprikî a bûjenbûyî a di xwezayê de wê, xwe di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di mijare felsefeyê de wê bi wê temenê wê li ser temenekê bi hizirkirina li demê re wê mijare ya heyî wê were lê hizirkirin. Hebûna cismên azmanî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi mijarên felsefeyê ve wê girêdayî wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê, di awayekê de wê, di nava felsefeya epikur bi têngînek teorikî a pêvajoyên hebûna fîzîkî re wê li wê bihizirê.

Di mijare felsefeyê de wê heyinên azmûnî wê di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê weke mijarek felsefeyê ku wê çawa wê were lê hizirkirin wê bibê. Wê çi bê wê li azmana û ew çawa xwe digirê? Heyv û roj çawa li azmana heya. Stêr çawa bi şev dibin û dihên dîtin û bi roj winda dikin û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, di rengekê de êw mereqa mirov wê ji wê bilindayiya azmnaî wê ti carî wê weke ku wê newê xwerê. Wê dema ku wê ji anaxigoras wê were pirsên ku ew ber çû ya wê, bi bersiva ´bo çavdêrkirina roj, hev û azman´ re wê werênê ser ziman.

Li ser wê çerçoveyê wê di rengekê de wê were li wê hizirkirin. Wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê, di demên kirina felsefeyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê xwe bide dîyarkirin. Felsefe hinekê jî wê salixkirina tiştê, pênasekiriina wê û bi gotina wê re wê ghiştina fahmkirinê re wê, werênê ser ziman. Minaq aristo wê bi têngîna gotinê ku wê dema ku ew dihizirê wê bi têngiha ´gotin dîtbarîya û dîtbarî jî ji gotinê re şahidiyê dikê´ re wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di wê demê de wê minaq wê mijarên ku wê werina fahmkirin ên weke rewşên jiyani bin, rewşên weke yên xwûdayî û hwd bin wê bikin. Minaq wê dema ku wê di derbarê xwûdê de wê bibê xwediyê têngînê wê di wê çerçoveyê de wê, ji jê re wê devera herî bilind wê ji jê re wê cihê bikin.

Wê dema ku wê bahsa devera bilind wê were kirin wê demê wê di rengê de êw bêgûman wê azman wê were li bîrê. Di wê nûqteyê de wê, mijare fahmkirinê wê, bi azmana re wê, bingihê lêpîrsînê wê biafirênê. Minaq wê dema ku wê, xwûdayek wê li azmana wê were bicihkirin ew çawa li wir bicihbûya û li wir xwediyê rewşek çawa a jîyankirinê ya û di dewama wê de wê çawa wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Lê felsefe wê hinekê wê rastîtiyê wê derxê li pêş û wê mijare rewşa cismên azmanî wê çawa wê werina fahmkirin wê bi w re wê li wê bihizirê. Di nava têngihên mitolojikî ên berê wê demê de jî wê gelek cismên azmûnî wê weke dînyayên din wê werina kifşkirin û wê bi têngîna mitolojikî wê werina pênasekirin. Heta roja me ku wê bi navkirinên wan ku mirov binerê wê di wê nûqteyê de wê têngînek û an navek mitolojikî ku ew bi wê dihê ser ziman wê bibê bê. Ev wê ji aliyekê ve wê weke fêrsek fahmkirinê wê bide me ku ew weke berî wê demê ew di şewayekê û rengê de weke ku ew hatiya kifşkirin û ew hatiya ser ziman. Di wê nûqteyê de wê bi xosletên wê re wê, di rengê de wê, salixkirinên ku ew dihên kirin re wê were ser ziman.

Di demên pêşî ên berî demên kevnera ên felsefeyê de wê ew cismên azmanî wê weke bi têngîna xwûdayî wê werina tefkirkirin. Di wê temenê de wê li wan bi dîtinên xwe mirov wê hinek xosletna wê li wan wê baxşbikê. Di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên azmanî wê di rengê de wê di mejiyê mirov de wê ne tenê wê weke salixkirinna azmanî wê bimênin. Wê weke pêjna hizrî ku wê ji wan bi navendî wê were lê hizirkirin bê. Minaq wê mirov wê hizir û tefkir bikê ku wê roj wê mazin û rohnîyê wê bidê dînyê. Wê bi wê re wê, rohnîya wê dijwar bê. Wê di wê nûqteyê de wê ew wê weke hinek fêrs û bêhîten pîroz wê di rengê de wê werina salixkirin û werina fahmkirin.

Minaq wê di nava têngînen felsefeyî ên mesepotamikî de wê weke ku wê bi zerdeştî û an piştî wan bi manîyan û hwd re wê were kifşkirin ku ew wê, wateyên cûr bi cûr wê li wê bikin. Ji wê bigihijina fahmkirinên cûr bi cûr. Di nûqteyek giring de wê, hemû fahmkirin wê bigihijina hev. Ew nûqte jî wê ew bê ku wê çawa wê di rengê de wê, ew dînyayên azmûnî wê, bi hebûna xwe re wê xwediyê bandûrek çawa bin.

Mesopotamyayiyān yazdanê rojê wê biafirênin û wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke yê 'herî mazin' wê werênina ser ziman. Ev fêrsên fahmkirinê wê weke hinek konseptên fahmkirinê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin ku mirov wê bi aqilê xwe re wê çendî ku wê neçûbê rojê lê wê bi wê bigihijê hinek xosletên wê. Di wê temenê de wê gerwerk û an dînyayên din ku ew wê salixbikin jî wê, di regekê de wê di wê çerçoveyê de wê bi hinek xosletên ku ew bi wan kifşdikin re wê werênina ser ziman û wê piştre wê di wan xosletan de wê di regekê de wê weke ku wê kûr biibn.

Ev cismên azmanî wê di wê temenê de wê di wan de wê hinek fêrsên fahmkirinê ên weke mazinbûnê, sîyanê, rewşên weke bi zanebûnê û hwd re wê weke hinek fêrsên ku wê bi wan re wê were lê hizirkirin. Li ser wê re jî wê bi aqilekê bawerî wê pîrozkirinekê jî wê li wan wê baxşbikê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê dema ku ew dihênina ser ziman wê, bi wê re wê li wê bihizirin. Lê di wê nûqteyê de wê, lêpîrsênên ku ew cismên azmanî wê çawa wê karibin di regekê de wê weke ne nemir bin wê werin fahmkirin wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Epikur wê di wê nûqteyê de wê, weke kesek ji wan kesên pêşî bê ku wê di wê warê de wê lêpîrsînekê wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Ev wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê din jî ku wê weke di felsefeyê de wê li pêşîya tozên ku ew dihên kifşkîrin wê çawa wê bi xwûdayan ve wê werina girêdan. Di wê nûqteyê de wê girêdana nava toz û xwûdayan wê bingihê têgînên bi baweriyān jî wê biafirêne. Marks wê dema ku wê di wê nûqteyê de wê bête ser ziman wê di destpêkê de wê bi gotina "epikuros wê vajî wê vê bibêjê' û wê werênê ser ziman;

" Divê em li van hemûyan zêde bikin ku tevliheviya herî mezin di giyanê mirov de ji wê yekê derdikeve ku mirov bedenên ezmanî pîroz û nehilweşînî dihesibînin û wan jî wekî xwedî daxwaz û kirinên berevajî dibînin û di nav hin xapandinên li ser efsaneyān de tene girtin(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros' , r. 60)."

Di wê nûqteyê de epikur wê mirovên ku wê weke li azmana wê weke pêwîstîya wê dibînin wê weke red bikê. Wê li dijê wê derkeve. Di wê nûqteyê de ew wê, "atlasê ku wê azman piştgir bikê" wê weke ahmaqîya mirov wê werênê ser ziman(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros' , r. 60)." Ev cismên azmanî wê çi bin û wê mirov wê bi kûve wê bibin wê, ji aliyê zaninê ve wê çawa wê karibin di wê de wê werina ser ziman wê weke aliyekê wê yê ku wê weke pêwîst bê ku ew

mirov wê fahmbikê bê. Li vir wê, lêpîrsînên epikur wê wê ji aliyekê ve wê di wê nûqteyê de wê giring bin ku ew wê dixwezê wê werênê ser ziman ku mirov bi pêbaweriyên vala re alaquadar nebê. Ew wê di wê temenê de wê tişteke ku ew weke nayê fahmkirin û an wê newê fahmkirin ku ew bi wê re alaquadar nebê. Ji wê nûqteyê de wê ji pêbawerîya cismên azmanî epikur dixwezê mirovan dewetî rastîtiyê wê bikê û ew di wê temenê de ew wîna xwe nedina wê têgîna wan cisman û ew bi xwe bi wê hebin û wê bidina dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê, di mijare fahmkiirinê de wê ji ya efsanewî ku mirov dîrkeve û bi wê ve xwe girê nedê. Di rengekê din de wê werênê ser ziman ku mirov xwe bi dîtbariyê û bihîstinê ve xwe girênedê. Li gorî epikur wê her tişt wê dema ku ew hat fahmkirin wê karibê ji wê were derbaskirin. Di wê rewşê de wê minaq rewşên weke tirsê jî rêyek wê ya fahmkirinê wê bibînê û wê derbas bikê re wê bixwezê wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina rewşên azmanî de wê di wê nûqteyê de wê bi cismên wê re bin wê karibê wê bibêjê ku ew wê di rengekê de wê weke aliyekê ku wê di nava hizirkirinê û pêvajoyên wê de wê weke hinek konseptna fahmkirinê jî wê xwe di rengekê de wê were dîtin ku wê bidina dîyarkirin. Em ji wê aliyê ve wê, bi pêwîstî dibînin ku em hinekê wê li ser wê bisekin in û wê werênina ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê di nava fahmkirinê û rengê zanînê de wê fêrs û mêyl û têgînên weke yên jî derhanin û îmayê û hwd jî wê weke hinek aliyên ku wê bi wê re wê were lê gihiştin û wê werina fahmkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din wê werênê ser ziman ku wê di rewşa salixkirinê bi xosletan û ji wê têgihiştinê û an di wê de wê weke bi kûrbûnê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa fahmkirinê wê, di wê çerçoveyê de wê bi cismên azmanî û di nava aqilê me de bi cihbûna wan re wê di temenê salixkirinê û hinekê jî ji wê salixkirinê gihiştinê weke bi fêrsên fahmkirinê ku me li jor hanîna ser ziman re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bibin.

Di awayekê de wê pêvajoyên fahmkirinê wê di wê nûqteyê de wê, ji du aliyan ve wê were dîtin ku wê temenê wan wê hebê. Yek wê ji ya aliyê ku mirov wê di xwe de wê gihiştîyê de bê. Ya din jî wê bi awayê weke azmûnkirinê a ji nava jîyanê bê. Di wê nûqteyê de wê ev têgînên bi

azmûnkirinê wê xwediyê hinek têtînên weke ku em bi wan re fahmbikin bin. Tenê tiştêkê û an têtînekê wê bi serê xwe wê fahmkirina wê di rengekê de wê karibê wê weke wê ji fahmkirina wê ya rastin wê dûrbikê. Di wê çerçoveyê de wê di mijare mirovekê de ku wê çawa wê xwediyê mejuya xwe bê. Lê mirovek di jîyanê de heya û dijî. Wê jîyankirina mirov û heyina wê dikarê wê ji wê temenê wê yê mejuya wê ya kesî ku ew bi wê jîyankirina û bi wê heya wê ji wê dûr wê fahmbikê û wê werênê ser ziman?

Di ya ku wê weke ku wê weke cismê wê were fahmkirin de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de ku em dîsa li mijare têtîna atomê wê vegehin wê di wê nûqtayê de wê xwediyê çî fahmkirinê û wateyê bê. Wê dikarê wê hinekê wê li ser wê bisekinê.

Minaq wê ” Atom bûjena di awayê serxwebûnê de, di awayê ferdîtiyê de, û hema nûnerê giraniyê ya bê.. Bedenên azmanî têtîhîştina herî bilind a giraniyê ne. Di wan de hemû dijberiyên di navbera awa û bûjenê de, di navbera têtîna û hebûnê de ku ew bi pêşketina atomê bi xwe re hanîne li holê, wê didin diyarkirin. Di wan de hemû biryarên ku dihatin xwestin pêk dihên. Bedenên azmanî herheyî û neguherbar in; Navenda giraniya wan di nava wan de ye, ne li derveyê wan e. Çalakiya wan tenê tevger e; Bi cihê vala ji hev têtîna veqetandin, ji xeta rast vediqetin û pergalek paşvekişandin û paşvekişandinê pêk dihînin; Lêbelê, ew serxwebûna xwe diparêzin û di dawiyê de demê ji xwe wekî şeklê diyardeyên xwe digirin. Ji ber vê yekê, bedenên azmanî atomên ku rast bûne bin. Di wan de bûjen bi serê xwe ferdîtî girtiye(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 64).”

Li vir mijare azmana wê di wê de heyina heyinên ku ew hena wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di nava hebûna xwe ya bûjenî, tevger û têtîliya bi wan re ku ew heya re wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li vir wê di awayekê de wê mijare di bûjenê de hebûna nakokiya di bûjenê de wê di awayên wê û xosletên de wê hanîbû ser ziman. Di rengekê de wê epikur wê di mijare wê nakokiyê û kifşkirin û hewldana fahmkirinên wê di nava xosletên jîyanê de ku wê çawa wê werina kirin wê weke bi fêrsek fahmkirinê wê were dîtin ku ew wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê di dînya dîtbarîyan û ya bûjenan de wê çawa wê levxistinek û an rewşek bi hev re ew weke ku ew şer dikê wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê xwe bide diyarkirin.

Li vir wê weke aliyek wê yî din jî wê ew wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava bûjenê û awayê de wê kevkin wê bi derfet bê? Di wê nûqteyê de wê dema ku ew wê levkiran bû li gorî marks wê hingê bûjen weke ku ew têra xwe heya wê bibê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Lê di rewşa hebûna bûjenê di çerçoveya têgîna cismên azmanî de wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê di wê de wê heyina weke ferdîyetekê û hwd wê weke aliyekê wê yê bi serê xwe bûnê wê bi wê re ku wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di wê nûqteyê de wê, di nava wê çerçoveya cismên azmanî de wê têkiliya bi heyina hebûna zindî a dijî li jîyanê re wê danina wê û ji wê gihiştina fêrsên fahmkirinê wê weke aliyekê ku wê bi encama hizirkirinê û fahmkirinê wê bibê bê.

Mitrayî wê di wê demê de wê di fêrsek fahmkirinê a di nava wê têkiliya ku ew wê didênin de wê çerçoveyek aqilê astronomikî wê bingihê wê biafirênin û wê werênina ser ziman. Ev wê bi xwe re wê piştî wê di nava aqilê felsefeyê de jî wê bingihê lêpîrsîna hebûna cismên azmanî jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê were dîtîn wê biafirênê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê cismên azmanî wê, têkiliya wan ya bi dîtbarî ku ew dihê kirin wê, di wê temenê de wê, xwediya fêrsên fahmkirinê ên bi serê xwe salixkirinê bin. Tişt weke bi serê xwe heya, bi serê xwe xwe li hewa digirê, bi serê xwe dihê û diçê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê were lê hizirkirin.

Ew ferdîyetîya bi azmanî û têgîna wê re wê were lê gihiştin wê ji aliyekê wê yê din ve jî wê karibê wê fahmbikê ku wê bi razberiyekê wê were fahmkirin. Ji wê têgîna razberiyê ku em gavê bibêjin wê weke ku wê marks wê werênê ser ziman ku wê bi wê weke 'têra xwe bibê' û wê hebê jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di wê nûqteyê de wê, di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare salixkirina wê di wê temenê de wê bi razberîya wê re wê ji fahmkirinên cihê weke ji kes li kes ku wê bibê wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê di dewama wê de wê karibê bide dîyaerkirin. **Bûjen** di awayekê de wê di cismên azmanî de wê, ku ew awayê û bixwebûnê ku wê bigirê wê di rengekê de wê bi serê xwe ji wê rewşa razber a

bixwebûnê wê weke ku wê derkeve. Awayekê şenber a bixwe û giştîyek wê bi xwe re weke pêşxistîya. Wê demê di cismên azmanî de wê, bi wê re wê, bi rewşa razber a bixwe û weke hişmendiya cewherî wê, bi xwe bûjenîbûna wê re wê di rengekê de wê weke were hemberî hev. Ew giştîfî ku wê bibê xweza û hebûn bi wê yekê wê, di bi cismên azmanî re wê bi wê dijbûna li hev re wê bibê. Li gorî marks wê, di vir de, xwe-hişmendiya razber-ferdî, ku rêgeza rastîn a Epikuros e, êdî nikare veşartî bimîne. Ew ji cihê xwe yê veşartî derdikeve û bi xilasbûna ji maskeya xwe ya bûjenî, hewl dide ku rastiya xwezaya serbixwe bi ravekirineke li gorî derfeta razber hilweşîne: Tiştê ku ew bi derfet e, wekî din dibe, berevajiyê wê tiştê ku ew bi derfeta jî wê weke bi der-derfetî bibê.

”Ber vê yekê, bi qasî ku xweza wekî atom û diyardeyek xwe-hişmendiya takekesî û nakokiya wê dîyar dike, sûbjektîvîteya xwe-hişmendiye tenê di awayê bûjenê de xwe dide der. Ji aliyê din ve, cihê ku xweza serbixwe dibe, xwezayê li ser xwe radixe ber çavan, di bin awayê xwe de weke rengekî serbixwe li hemberî madeyê derdikeve(çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 65).”

Li vir wê dema ku wê weke aliyekê din wê bi encama wê re wê xwe di rengekê din de wê bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê were dîtin rêgeza epikur ew di wê çerçerçoveya wê dîtbariya xwezayî de wê dîyariya xwe dide dîyarkirin wê weke ku wê di dewama wê de wê rastîfî wê weke rewşek weke barkirina rastiye wê weke derkeve. ” Ji ber ku eger xwezaya takekesî bi rastî di bin diyarkirina xwezayê de bihata danîn, an jî ger xweza di bin destnîşankirina hişmendiya xweser a takekesî de bihata danîn, wê demê biryardariya wê, ankû hebûna wê, dê ji holê rabe, ji ber ku di cudabûna ji xwe de tenê gerdûnî dikare di heman demê de erêkirina xwe nas bike. (çav; K. Marks, felsefeya xwezayî a demokritos û epikuros´ , r. 65).”

Di mijare felsefeya xwezayî de wê, epikur û demokrit wê hemû qadên wê baş wê bixwezin wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Di wê nûqteyê de wê zanina epikur a atomê wê di rengekê de wê, li ser temenekê bi fahmkirina bi xoslet û nitelikên wê re wê, çerçoveyek fahmkirinê re wê, were ser ziman. Di wê nûqteyê de wê di mijare têngîna felsefeya atomê de wê, nûqteya ku wê weke ku wê marks jî wê werênê ser ziman wê ya ku ew ji hev cihê dibin wê ew bê ku wê demokrit wê weke li ser dîmenekê empirîkî wê lêkolînek bûjenî a xwezayî wê bikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Lê epikur wê di wê nûqteyê de wê ji wê cihê wê bihizirê û wê bi fêrsên fahmkirinê ên dervî têngîna empirîkî

wê di wê nûqteyê de wê li wê bihizirê. Wê bi xosletên wê yên wê yên weke ew bi ferdîkirinê ku ew wê bikê re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Metalyalisma dîrokî û dîyalektikî

Weke aliyekê wê yê din ê ku em dikarin di dewama wê de wê bi felsefeya marks re wê werênina ser ziman wê têgîna metalyalismê a dîyalektikî û dîrokî bê. Di wê nûqteyê de wê dema ku em têgîna metalyalismê hem bi aliyê dîrokî û hem bi aliyê dîyalektikî ve wê hildina li dest wê weke çerçoveyek di zikhev de berhev ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê, karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê pêşî wê di dewama wê de wê bi têgîna diyalektikê re wê pêşî wê hilde li dest û wê di dewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê dema ku wê bahsa têgîna dîyalektikê a marks wê were kirin wê gotinek wê ya navdar a ku wê di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê derkeve li pêş wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê bahsa têgîna hegel a dîyalektikê wê bikê wê bi gotina "min ew rakir li ser lingên wê" ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, bi awayekê wê weke çawa wê li ser temenekê bûjenî wê rûnandina wê ji aliyekê gîyanî û hundurîn û hwd wê, di wê rengê de wê weke ku wê bi wê re wê bikirpênê.

Di dîrokê de wê di nava pêvajoyên felsefeyê de wê, dema ku wê têgîna dîyalektikê wê were ser ziman wê bi awayekê de wê, kirpandina li ser felsefeya haraklit wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Haraklit wê di awayekê de wê bi têgînek derveyî a ku ew wê di nava xwezayê de wê werênê ser ziman wê bi têgiha wê weke ti tişt wê weke xwe nemênê re wê werênê ser ziman. Ew wê bi mijare têgîna 'çemekê' re wê di rengekê de wê werênê ser ziman û wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, ew wê, bahsa wê bikê ku wê mirov du caran di heman çemê de wê xwe ne şoyê' wê dema ku em li wê gotinê wê binerin wê di rengekê de wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, çem wê heman çem bê. Cih wê weke heman cih bê. Lê wê ava ku wê di wê de diherikê wê ew wê hertimî wê

di wê de wê devr û dayim wê bibê. Di wê demê de wê, dema ku me destê xwe avêt nava avê wê demê wê ew ava ku ew di wê destpêkê ew lêket û ya piştî kku me destê xwe kişand wê weke ne weke hev bê. Ber ku ew ya pêşî wê destê me lêketî wê bi herikê û wê herê.

Aliyekê wê yê din jî wê bi mijare têngîna ciwarê û rewşa weke ya demê re wê karibê wê li wê bihizirê. Wê karibê wê di renekê de wê mijare ciwarê wê weke bi wê re wê cihê wê weke heman cihê wê bihizirê bê. Di awayekê de wê di demê de wê, ew tefkirkirin wê weke aliyekê wê yê din wê xwe didewama wê de wê karibê bide dîyarkirin ku wê çawa wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin ku wê, rewşa bi demê re ew heyina wê di wê temenê de wê di renekê de wê, jî demê û li demê wê weke jî yekê û li ya din wê weke fêrsek fahmkirinê wê bi xwe re wê di renekê de wê weke bide çêkirin.

Wê demê wê dikarê wê lêpîrsînê li ser fêrsa demê re bi têngîna ciwarê re wê bi wê re wê bikê û wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê hinekê wê li wê bihizirê. Di mijare têngîna demê de wê dema ku em wê di renekê de wê dikin wê weke tiştî ku me wê di awayekê de wê bi wê re wê kir wê weke ew weke çawa ew ava di çem de ew diharikê ew ya wê kêliya demê jî wê bi herikê û wê yek din jî wê bi wê re wê di renekê de wê werê. Wê demê wê ew fêrsa ew cihê ku me di wê demê de ew kir wê bi awayekê xwezayî wê di mejiyê mirov de wê weke ku wê jî aliyekê ve wê jî holê wê wînda bibê.

Di nava têngîna haraklit de wê, mijare têngîna bi hev ve girêdanê ku wê bi têngîna dîyalektikî wê di çerçoveya fahmkirinên hemdem de wê bi wê re wê were fahmkirin wê di renekê de wê alaquadar bibê. Di wê çerçoveyê de wê di mijare girêdana bi demê re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirê bê. Di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê were lê hizirkirin.

Di çerçoveya têngîna mijare dîtbariyê û rewşa heyinê de wê, di demên piştî wê were dîtî ku wê têngîna bi hev ve girêdanê ku wê têngîna sedemê wê bi karbênê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şewayekê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Lêpîrsînên li ser têngîna sedemê re wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê di nava pêvajoyên fahmkirinê de wê biafirênê. Di nava wê temenê de wê haraklit wê, têngîna 'logosê' û ankû vacê wê di renekê de wê bê dîtî ku wê derxê li pêş. Wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê fahmbikê wê logosa haraklit wê ji du aliyan ve wê karibê wê di wê nûqteyê de wê li êw bihizirê û wê fahmbikê. Yek wê di rengekê de wê bi zaninê û çerçoveyek temenî a dervî aqilekê mitolojikî û an serxwezayî ku wê biwê re wê fahmbikê bê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê bi têngîna girêdanê a di levkirine de wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê aliyê duyem wê weke aliyekê ku wê di nava jîyanê de wê bi mijare fahmkirinê û berfirehiya wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Ji wê aliyê ve wê mijare girêdanê a di nava xwezayê de û ankû di nava felsefeya xwezayê de wê rengekê fahmkiirnê ê teybet wê di wê nûqteyê de wê xwe di şêwayekê de wê bide dîyarkirin. Lêpîrsînên weke bi hizirên filosofên weke demokrit, epikur û hwd re ku me hinekê wê li jor hanî ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê di mijare têngîhiştina bi fahmkirinê a li ser temenekê mijare hebûnê, bûjenê û dîtbariyê û têtîliya levkirî û an levnekir a bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Aristo li ser şopa momosteyê xwe platon wê di rengekê de wê pêde wê herê û wê di mijare levkirina bi têngîna dîtbarîyan re wê bi hizirên xwe yê îdeayî û levkirina vacî û zanina wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ya ku wê di aslê xwe de wê weke xatek pêşketinê wê li ser wê şop û an kevneşopîya hizirkirinê a dîtbarî wê piştî wê bi hegel re wê bi têngîna 'fenomenolojiya gîyanê' re wê bi felsefebikê û wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê hinekê jî wê ev ali bê. Di wê nûqteyê de wê ev ali wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê hinekê pêşî wê demên wê yê hizirkirinê ên pêşî wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Di demên hemdem de wê mijare têngîna sedemê wê di awayekê de wê were ser ziman. Di serdema navîn de wê, mijare sedemê wê bi hizirên aristo bê û an felsefeyên din ên ku wê di wê rengê de wê pêşkevin bin wê mijare sedemê wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê ser wê were sekin in. Sedem wê weke têngînek ku wê bi şûbjeyî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê were li wê hizirkirin.

Di demên serdema navîn de wê, di pêvajoyên wê yê dawîyê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, mijare felsefeyê wê weke

ku wê jinûve wê were kifşkirin. Di wê nûqteyê de filosofên weke hume û locke wê di awayekê de wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Her çendî ku wê di dîmenekê empirîkî û an metafîzîkî û hwd de jî bê wê di wê temenê de wê hizrên xwe wê werênina ser ziman.

Di demên piştre de wê mijare felsefeyê wê di rengek de wê kurahiya wê re wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Metafîzîk wê ji aliyekê ve wê çendî wê weke têtînek ku wê bi sermedî wê werênê ser ziman jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê ji aliyê wateya wê ya bi fahmkirin û hizirkirina me re wê li ser temenê têtînek bi ya kûrbûnê re ku wê di rengekê de wê weke bi wê re wê were li lê hizirkirin bê.

Di awayekê de wê, di mijare têtînen li ser mijare sedemê de wê, di rengekê de wê, dema ku em werina ser ziman wê di demên ronansê de êw bi felsefeyên weke yên hume, locke û hwd re wê formulekirina bi têtînen weke yên sedemê û hwd re wê di rengekê de wê were kirin û wê di dewama wê de wê di aslê xwe de wê ev wê pêvajoyek hizirkirinê a teybet wê piştre wê di dewama wê de wê bi xwe re wê werênê. Piştî wê, hegel wê dema ku wê têtînen xwe wê werênê ser ziman ew wê, têtînen diyalektîkê wê di rengekê de wê bi felsefeyî wê formule bikê. Wê di wê rengê de wê bi hizrên xwe re wê werênê ser ziman.

Marks piştî wê di rengekê de wê hizrên xwe wê ji wê formulekirinê wê di têtîna dîyalektîkê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê marks wê hizrên xwe wê li ser têtîna diyalektîkê wê di kapitalê de wê werênê ser ziman wê bi gotinên weke "rêbaza min a diyalektîk ne tenê di bingeh de ji ya Hegel cuda ye, di heman demê de tam berevajiyê wê ye. Li gorî Hegel, pêvajoya ramanê ya ku di bin navê 'îde'ê de jî dibe mijareke serbixwe, afirînerê rastiyê ye û rastî jî şeklê fenomenal a 'îde'ê ye. Bi ya min, berevajî, pêvajoya ramanê ji cîhana bûjenî pê ve ne tiştê din e ku di hişê mirovan de dihê xuyakirin û veguhezîne şewazên ramanê." Di wê rengê de wê marks jî wê ji aliyekê din ve wê bal bikişênê ser têtînek formulekirî a ji aliyê xwe ve wê bikê.

Dema ku Marks materyalîzma xwe pênase dike, ew bi gelemperî Feuerbach wekî filozofê ku materyalîzm li ser bingeha rastiyên wê ji nû ve ava kiriye bi nav dîkin. Lê ev nayê wê maneyê ku materyalîzma Marks jî wek materyalîzma Feuerbach e. Bi rastî, Marks "esil" a materyalîzma Feuerbach hildan, ew di teoriyeke zanistî û felsefî ya materyalîzmê de pêş xistin û qalîkê wê yê îdealîst, olî-rewîstî jê avêtin. Li gorî marks her çiqas Feuerbach bi rastî materyalîst bû jî, li dijî navê materyalîzmê derket. Engels gelek caran got ku "Feuerbach, tevî bingeha

xwe ya materyalist, ji zincîra îdealîst a kevneşopî xilas nebûye; îdealîsma rastîn di wê de, gava ku dihê felsefeya ol û rewîstê bi eşkere xwe nîşan dide re wê di awayekê de wê di Ludwig feuerback û dawîya felsefeya alman a klasik de wê werênê ser ziman.

Li vir wê mijara têgîna felsefeya marks a metalyalîsma dîyalektîkî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di wê demê de wê çerçoveya wê di şêwayekê de wê bide dîyarkirin û wê werênê ser ziman. Mijare têgîna diyalektîkê wê di rengekê de wê bi çerçoveya rengê fahmkirina wê re wê di nava felsefeya kevnera de wê, di awayekê de wê werê ser ziman. Di rengekê de wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê mirov wê karibê kirpendinekê li ser felsefeya epikur bi wê re wê bikê. Ew di şîroveyan xwe de wê di de wê weke ku wê mirov wê dikarê wê di rengekê de wê kifşbikê wê bingihê li ser wê ê kûrbûnê wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê, di nava têgîna jîyanê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya epikur wê ne bi awayekê empirîkî lê wê di temenekê rasyonalitya jîyanî de wê, bi awayekê wê dîmenekê wê yê fahmkirinê wê bi wê re wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Lê di awayekê gelemper de wê têgînên weke yên danûstandinê wê di şêwayekê de wê, bi felsefeyê ku wê werina kirin wê di rengekê de wê ji aliyekê ve wê weke xwediyê hinek fêrsên fahmkirinê ên ku wê di wê temenê de wê karibê wê di wê çerçoveyê dew wê fahmbikê bê.

Di hizirkirinê de wê weke şêwayekê ku ew bi navê wê newê ser ziman lê di rengekê de wê weke di çerçoveyek weke ya bi hev ve girêdanê wê were dîtîn ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di şêwayê girêdana bi hev ve wê, weke ku em di temenekê felsefeyî de wê kifşdikin wê di awayekê de wê li ser temeneê şenber û fîzîkî wê pêşî wê bi hizirkirina wê were kirin. Ya ku ew dihê zanin wê bi wê re wê were kirin. Ev wê, di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê, bi girêdanên metafîzîkî û hwd re wê direngê de wê weke ku wê were kirin wê di awayekê de wê weke ku wê were kirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di nava hizirkirinên felsefeya demê de wê, di wê temenê de wê di nava ya şenber û ya razber û an ya sermedî û ya ne sermedî de wê di wê temenê de wê lêpîrsînek ku wê ji aliyekê ve wê balê bikişênê li ser wê di awayekê de wê bibê.

Di aslê xwe de wê dema ku em şêwayê hegel wê hildin li dest û wê bi wê li demên kevnera û felsefeya wê binerin wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê karibê dîmenekê felsefeyî ê giring wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Hegel wê di mijare diyalektikê de wê, di awayê hizirkirinê de wê bi nakokiyên nava wê re ku wê çawa wê bi ser wê ya dijberîya nava wê re wê were wê awayekê wê biafirê re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê têtîna têtîna dijberîyê ku wê piştî wê weke bi têtîna 'yekitiya dijberan' jî wê were pênasêkirin wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê were salixkirin. Ya ku wê di rengekê de wê, Kant wê di aslê xwe de wê di xabate xwe ya bi navê 'li ser rexneya aqilê saf' ku wê werênê ser ziman wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, bi têtîna 'tez'ê, 'antitez'ê û 'sentez'ê û hwd re wê bikê ku ew wê ji aliyê xwe ve wê formule bikê wê hinekê jî wê di wê çerçoveya têtîna yekitiya dijberîyan de wê bi fahmkirinek ku ew dikê ew di wê de kûrbibê re wê di şêwayekê de wê were dîtin ku ew wê werênê ser ziman.

Tabî di mijare têtîna têtîna dîyalektikê de wê di wê nûqtayê de wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê di awayekê de wê, hegel wê di fenomenolojiya giyanê' de wê bikê û wê bixwezê ku ew wê di reng û awayekê de wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikê ku wê mijare sîroveya hegel a dîyalektikê wê hinekê jî wê ji hundûr ve wê weke xwediyê têtîna û çerçoveyek fahmkirinê bê.

Hegel wê di rengekê de wê di şêwayê dîyalektika xwe de wê kirpendinên li ser şêwayê danûstandina sokratîkî a sokrates wê bikê û wê bi wê re wê bixwezê ew di reng û awayekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em kirpendinekê li ser têtîna sokratî a dîyalektîkî ku wê bi danûstandinê were ser ziman wê, hegel wê ji aliyekê ve wê weke nûqtayek di xwe de ku wê bi gelek pêvajo û qatagoriyên ku ew bèn zelalkirin wê, werênê ser ziman. Di diyalektîka Sokratî a bi danûstandinê de Hegel ji wê îdia dikir ku ew bi zelalkirina nakokiyên nepenî bi pêş ve diçe: her qonaxek pêvajoyê berhema nakokiyên ku di qonaxa berê de xwerû an nepenî ne. Li gorî wî, mebesta diyalektîkê ew e ku "tiştan di hebûn û tevgera xwe de vekolîne û bi vî rengî dawîbûna kategoriyên têtîhiştinê yên qismî nîşan bide (çav: Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1874). "The Logic". Encyclopaedia of the Philosophical Sciences (2nd ed.). London: Oxford University Press. p. Note to 81.)". Hegel li ser temenekê civakî wê salixkirinê wê di dewama wê de wê

dikê. Ji bo Hegel, dîrok jî weke diyalektîkeke yekbûyî dikare ji nû ve bê avakirin, qonaxên wê yên sereke ji xwe biyanîbûnê weke koletiyê ber bi xwe yekbûyîn û xwegihandina weke dewleteke destûrî ya aqilane ya welatîyên azad û wekhev ve nîşan dide.

Têgîna dîyalektîkê wê weke ku wê marks wê li ser wê bisekinê wê çawa wê bi wê re wê pêvajoyên jîyanê û dîrokê wê li ser temenekê şenber wê di rengekê de wê bi wê re wê werênina ser ziman wê li ser wê bisekin in. Marks wê dema ku wê têgîna dîyalektîkê a hegel wê şîrovebîkê wê bi gotina 'ew ne şenber' re wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di mijare têgîna dîyalektîkê de wê bi pêvajoyên wê yên fahmkirinê re wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê hinekê li ser wê bisekinê bê. Têkiliya diyalektîkî ew e ku tê de du rastî an raman bi hev re bandûrê li ser hev dikin û dibin sedema pêşveçûnê. Pêşveçûn, guherîn û tevgera diyarde û ramanan ji kêma pêşketî berbi pêşketîtir an ji kêma temamtir berbi temamtir ve tê û dibê. Nerênîya diyalektîkî qonaxeke pêşketinê ye ku tê de nakokîya di navbera du babetên berê de mijareke nû derdixe holê dikê. Di nêrîna Marksîsmê de, înkara diyalektîkî wê bo pêşdeçûn û nerênîkirinê (negate) şert û mercên nû diafirîne.

Di fahmkirina wê de tişt bi rewşa bi derfet bi awayekê herênî wê salixkirina wê di heman demê de wê rewşa nerênîkirina wê bi awayekê jênerav wê, qatek ya nerênîya wê di wê de wê bihawênê. Ji ber ku her şeklê civakî yê ku di dîrokê de pêşketiye wek tevgerê herikbar dihesibîne û ji ber vê yekê cewhera wê ya demkî bi qasî hebûna wê ya demkî jî li ber çavan digire; ji ber ku nahêle tiştêk li ser bê ferzkirin û esas rexnegir û şoreşger e (çav:Marx, Karl, (1873) Capital Vol. I).

Li vir wê têgîna dîyalektîkî a marks wê di rengekê de wê dema ku mirov wê li ser wê bisekinê wê di rengekê de wê bi têgîna nakokiyê a nava aliyan de wê di rengekê de wê were dîtîn ku ew wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê ew jî wê di wê rengê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Têkoşîna çînan nakokîya bingehîn e ku divê diyalektîka Marksîst çareser bike ji ber rola wê ya navendî di jiyana civakî û siyasî ya civakê de. Lê belê Marks ji bo ku nakokiyên diyalektîkî yên di navbera keda destan û meji, û bajar û gundan de bigirin dest têgeha têkoşîna çînan pêş xistin. Bi vê yekê, nakokîya felsefî ji bo pêşveçûna diyalektîkê navendî hat dîtîn ku wê pêşveçûna ji hejmarê ber bi qalîteyê, lezkirina guherîna civakî ya gav bi gav; pêşveçûna destpêkê ya rewşa heyî dît.

Di awayekê de wê, dema ku em li ser têngîna diyalektikê wê werênina ser ziman wê weke ku wê minaq wê lenin wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê mijare dibistana hizir û têngîna dîrokî a metalyalîsma dîrokî wê bi wê re wê di zikhev de wê bi hev re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibînê. Wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna dîyalektikê wê di wê nûqteyê de wê ya ku wê lenin wê li ser wê nûqteyê bi hizrên marks re wê bikirpênê wê ew bê ku wê çawa wê ya bi têgha wê ya felsefî wê li zanistên civakî û civaknasî wê were depelendin û wê bi wê re wê di dîmenekê fahmkirinê de wê were ser ziman wê di rengekê de wê bi wê re wê were dîtîn ku wê li wê were lê hizirkirin.

Wê dema ku em di dewama wê de wê hinekê ki ser mijare felsefeya dîyalektikê bihizirin wê di dewama wê de wê pêwîstîya hinekê li ser mijare têngîna metalyalîsma dîrokî wê hinekê di dewama wê de wê li wê bihizirin. Ev jî wê weke mijarek ku wê di nava vê beşa mijarê de wê karibê were hanîn li ser ziman. Di mijare têngîna melyalyalîsma dîrokî de ku em di wê nûqteyê de wê bi wê re wê gotinekê wê bibêjin emê karibin wê bibêjin.

Materyalîsma dîrokî "nerîna herikîna dîrokê ye ku sedema dawîn û hêza sereke ya hemî bûyerên dîrokî yên girîng di pêşveçûna aborî ya civakê de, di guhertinên awayên hilberandin û danûstendinê de, di encama dabeşkirina civakê de di nav cûda de digere. çî n û di têkoşîna van çînan de li hemberî hev. Marx di berhemeke de bi teybetî ku wê bi xosisî wê mijarê wê bi serê xwe wê hilde li dest wê zêde newênê ser ziman. Di nava berhemên wî de wê, cih bi cih wê di nava hizrên wî de wê were ser ziman û ev piştî wê di rengekê de wê bi hizrên wî û çerçoveya bi hizirkirinê wê re ku wê çawa wê were berfirehkirin re wê were pêşxistin û hanîn li ser ziman. Materyalîsma dîrokî ramanên wî yên bingehîn ji salên 1840-an û pê ve di nav xebatên cûrbecûr de hatine tevnandin. Ji dema Marks ve, teorî hatiye guhertin û berfirehkirin. Niha gelek cureya ew wê di awayekê de û an bi gelek awayan wê bi şîroveyên wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di awayekê de wê dema ku wê, bahsa têngîna dîroka dîyalektikê wê bikê wê weke aliyekê wê yê din ê girîng wê pêwîst bê ku mirov wê ji aliyekê ve wê gotina metalyalîsmê wê bi awayê ku ew di temenê wê de wê dihê bikarhanîn wê fahmbikê. Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ê girîng wê karibê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê

din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê bê.

Di demên piştî barokê de wê dema ronakbiriye ku wê bibê wê karibê wê di rengê de wê weke aliyekê wê ye giring wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, hizir û hizirkirin wê ji awayekê razber wê bi her temenekê şenber ve wê çawa wê were dîtin ku wê bi awayekê xwe ye hizirkirinê re wê di rengê de wê bi wê re wê bibê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê ye giring ê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê demê de wê felsefe wê weke ku wê marks wê bi têngîna diyalektika hegel re wê şîrovebikê û wê 'razberîya wê' pênasebikê û wê şîrovebikê wê di wê temenê de wê mijare şenberîye wê bi wê re wê li ser temenekê wê bi pêvajoyên fahmkirinê re wê bê xwestin ku ew di rengê de ew bi wê re ew di rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê bandûra dema ronakbiriye wê di wê çerçoveyê de wê pêşketinên hizirî ên di wê rengê de wê hebê. Wê di rengê de wê çawa wê, ya heyî wê, were fahmkirin wê di rengê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in.

Wê jî wê di rengê de wê weke aliyekê wê ye din ê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê wê, xwe bi wê re wê di rengê û dîmenekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijare fahmkirinên me yê bi hizirî de wê, karibê wê di rengê de wê fahmbikê bê.

Hegel wê di wê demê de wê, di awayekê de wê li ser temenê wê heyîna têngîna giyanî û an a razber wê di dînyayê de wê niminerên wê di rengê de wê bînen ser ziman wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê razberîya wê re wê werênê ser ziman. Ew wê, ya li dînyê wê di rengê de wê dema ku wê werênê ser ziman wê minaq wê dewletê wê weke rûyê din ê xwûdê li ser rûyê ardê wê di rengê de wê pênasebikê û wê di rengê de wê weke aliyekê wê ye ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê ye ku mirov wê karibê wê di wê rewşê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê têngîna weke bi gotina 'gîyan dînyê' û hwd re wê, şîroveya hegel ku ew dikê wê di rengê de wê bingihê fahmkirinek bi wê rengê wê biafirênê. Hegel di wê warê de wê mijare têngîna xwe ya bi dîrokê û dîyalektika wê re wê bi wê têngînê wê werênê ser ziman. Di her civakê de, mirov "ji hêla xwezayê ve azad" bûn, lê ji ber "bêhişmendîya hovane ya azweriyê" û "hêstên wan ên xwezayî yê bêsêrûber" ên ku rê li

ber neheqî û şîdetê vekir, hatin asteng kirin. “Azadî” ancax bi civak û dewleteke berfireh, ku di her serdemêke dîrokî de bi “gîyanê serdemê”, hişmendiya kolektîf, an jî "geistek" dihê îfade kirin, dikare pêk were. Ji bo Hegel, dîrok pêvajoyek bû ku tê de mirov her ku diçe zêdetir hay ji rêgezên maqûl ên ku pêşketina civakî birêve dibin li wan digihê bê.

Dimijare têngîna dîyalektîkî a vegûhar ve jî wê dihênê ser ziman. Rêbaza diyalektîkî ya Hegel, cîhanê weke tevheviyeke tevlîhev ku tê de hemû aliyên civakê (weke malbatî, aborî, zanistî, rêveberî, dewlet û hwd.) bi hev ve girêdayî ne, bi hev re bibandûr in û nayên nirxandin, dide xuyakirin. Li gorî Hegel, civak di her kêliyêke de têteliyek ji hêzên hevrik e, hin ji wan aramiyê pêşdixin û yên din ji bo guhertinê hewl didin. Ne tenê faktorên derve ne ku veguhertinê pêk tîne, di heman demê de nakokiyên hundurîn jî. Rêwîtiya bêdawî ya vê dînamîkê ji hêla mirovên rastîn ve tê lîstin ku ji bo bidestxistina armancên xwe têtikoşin. Di encamê de raman, sazî û organên civakê ji nû ve ava kirin û di darêjkên nû de ku taybetmendiyên nû îfade dikin. Di hin demên diyarker ên dîrokê de, di serdemên pevçûnên mezin de, dibe ku kiryarên "mirovên dîrokî yên mezin" bi "gîyanê serdemê" re bibin yek ku di azadiyê de pêşkeftinek radîkal pêk bîne. Wateya felsefeya Hegel a ku her sazûmamek civakî, çiqasî xurt û ewledar jî be, lê wê di dawiyê de ji holê rabe, weke hizrek lêpîrsiner bibê. Ev raman ji Marks û Hegeliyên Ciwan re bû peyxam, û yên ku dixwestin rexneyek radîkal li ser desthilatdarên Prusya û têtçûna wan a guhertina destûrî an xwenûkirina saziyên civakî pêşbixin re bû weke têngînek bingihîn a hizirkirinê. Lêbelê, îdiaya Hegel ku raman an jî "gîyanê serdemê" dîrokê dimeşîne, bi dîtina Marks ev nerast bû. Marks nivîsand ku Hegel "di nav xeyala ku ew rastiyê wekî hilbera ramanê dihesibîne de" û dibînê de ya. Marks hanî ser ziman ku motora dîrokê di têtighîştina materyalîst a civakê de ya û pêvajoya hilberînê û awayên ku mirov ji bo peydakirina hewcedariyên xwe di wê de dixebitin dihê dîtin. Marks û Engels yekem car têtighîştina xwe ya materyalîst a dîrokê di 'bîrdoziya alman (the German Ideology)', ku di sala 1845 de nivîsand, û li hemberî wê rengê hizirkirin eşkere kirin.

Di dewama wê de wê têngîna metalyalismê a bi fahmkirina dîrokê re wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Mijare dîrok û têngîna metalyalismê ku ew dihênê ser ziman wê li ser bingihê hemû dîrokê wê di rengekê de wê bi temen bikê û wê bi pêvajoyên jîyankirinê û bi wê re yên hilberînê û hwd ku wê çawa wê bibin re wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Ji

wê aliyê ve wê marks wê balê bikişênê ser rewşa jîyane mirov û hewcedariyên bo domandina wê. Di wê temenê û çerçoveyê de wê çawa wê di nava dîrokê de wê mirov wê bo hewcedariyên xwe wê amûran wê pêşbixê û wê rewşên weke zad çandinê û hwd wê bikê. Di wê pêvajoya afirandinê de wê hem ya ku ew diafirênê wê bikê û wê bi wê bijî û hem jî wê bi wê re wê weke xwe biafirênê.

Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê dikarê di çerçoveya têtîna wî ya dîrokî de wê dikarê wê bibêjê. Marks teoriya xwe ya dîrokê li ser pêdiviya kedê ji bo misogerkirina jiyana fizîkî ava kir. Marx di "bîrdoziya Alman" de nivîsand ku yekem çalakiya dîrokî hilberandina amûrên ji bo têrkirina hewcedariyên bûjenî bû, û ku ked "şertek bingehîn a hemî dîrokê ye, ku îro jî, wekî hezar sal berê, divê rojane û saet bi tenê were bicîhanîn." jiyana mirovan biparêze." Keda mirovan bingeha materyalist a civakê pêk dihêne di vegotina dîrokê ya Marks di navendî de. Di dirêjahiya dîrokê de, di hemû civakan de û di her şeweyên hilberînê de, ji nêçîr-berhevkarên paleolîtîk ên destpêkê heta civakên feodal û aboriyên kapîtalîst ên nûjen, Marks kedê wekî "şertek bêdawî ya hebûna mirovan a ku ji hêla Xwezayê ve hatî ferz kirin" dît ku mirovan neçar dike ku bi awayekî civakî beşdar bibin. hilberandina amûrên jiyane.

Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê di her civakê de wê şewayên ku ew wê bi wê re wê rêyên bi wê jîyankirinê wê çawa wê bibin wê di wê rengê de wê bi wê re wê biafirênê wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ev pêvajo wê bi demê re wê bi şewa û awayên cihê wê di rengekê de wê bîrê ser ziman. Ji awayên civakî ên berî demên şariştaniyê ku wê di xabate xwe ya ku ew bi engels re dinivîsênê a 'malbata pîroz' re wê werênê ser ziman. Piştî wê, pêvajoyên civakê ên weke bîndestiyê ku wê ji demên kolederiyê û heta demên faodaliyê û di dema wê de ên heta demên kapitalîzmê wê di rengekê de wê bi wê rengê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê encamên bi mijare kedê û berhema wê ya ku ew diafirê û serwerîya li ser wê ku wê çawa wê mirov wê an azad û an neazad weke bîndest wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Marks wê bi têtîna xwe ya dîrokî a hilberînê ku wê werênê ser ziman wê mirov wê weke encama keda xwe wê bi afirandina wê re ku wê çawa wê xwe jî wê biafirênê wê di wê rengê de wê bîrê ser ziman. Ev pêvajoyên wê yê zêhnî wê di rengekê de wê çawa wê bi wê re wê bi şewayekê wê bi hizrî û hwd wê bibin wê ji aliyekê din ve wê di nava xabatên xwe yê hizirî de wê di

rengê de wê balê wê bikişênê li ser wê. Di wê çerçoveya pêşketina hizrê û pêvajoyên wê yên bi zêhnî ku wê bi serwerî pêşî wê pêşkevin û wê piştî wê weke serdestîyekê wê xwe bi zorê wê çawa wê li ser hebûn û jîyane mirov wê bide dîyarkirin û an pêvajoyên weke yên koledariyê û hwd wê, çawa wê di dewama wê de wê werin wê di şewayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, civakên demên dîrokê wê bi pêvajoyên wê yên ji demên koledariyê û heta faodaliyê û kapitalismê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê di rengê de wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di wê pêvajoya bûyinê de wê, têkiliya mirov a bi xwezayê re wê weke têkiliyek ku wê beremberê hev wê di temenê xwe afirandinê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di çerçoveya gotinek gelemperî de ku em werênina ser ziman wê di birdoziya alman de wê bi rengê weke ku wê têkiliya mirov a bi xwezayê re û pêvajoyên hilberîna bo dabare xwe wê, beremberê hev wê du temenê wê salixbikê. Ew wê, hêza hilber û têkiliyên hilber bin.

Marks wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoya hilberînê a ku ew wê diafirê wê ji hinek aliyên ve wê salixbikê û ew wê encamên wê bi awayekê ji ya ku ew wê dibê wê zêdetirî wê bi pêvajoya dîrokê re wê xwe bidina dîyarkirin. Hêzên hilberînê her tiştê ku mirov ji bo çêkirina tiştên ku civakê hewce dike bikar tîne. Ew keda mirovan û madeyên xav, erd, alav, alav û agahiyên ku ji bo hilberînê hewce ne dihewîne. Tîr û harpûnên (spears and harpoons) ku ji aliyê mirovên destpêkê ve di serdema paleolîtîk a paşîn de hatine çêkirin, hemî hêzên hilberîner in. Bi demê re, hêzên hilberîner bi pêş ve diçin û berfireh dibin ji ber ku jêhatîbûn, zanîn û teknolojiyên nû (mînaq, gûzên xêzker ên darîn û hwd) têne bikar anîn da ku hewcedariyên mirovan peyda bikin. Ji nîşek din, jêhatîbûna teknîkî, pêşketina kevneşopiyên pratîkê, û nûbûnên mekanîkî têne nûve kirin û belav kirin.

Demên destpêkê ên mirovan wê di wê temenê de wê kirin û alimandin, dîtîn û fêrbûn û hwd wê di wê rengê de wê bi hev re wê di şêwa û awayekê de wê pêşkevin. Rewşên weke yên teknikên ku ew bikardihênin wê bi demê re wê bibin û wê her dem wê piştî ya din ku ew dihê wê ser wan yên pêşketî û heyî re wê yek nûtir û ji wê cihêtir wê derhênê û wê biafirênê. Ev wê weke pêvajoyek hilberînê û peresandinê a di zikhev de ku wê gelek aliyên bi wê ên di zikhev de wê weke bi jîyankirinê, çêkirinê, fahmkiirnê, hizirkirinê û hwd wê bibin wê bibin.

Di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê kirinek wê tenê wê encamek wê ji aliyekê ve wê nebê. Ji xwe wê dema ku em li pêvajoyên xwe yên hilberînê wê li wê binerê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Wekî din wê ev wê, di wê temenê de wê, bi pêvajoya hilberînê wê, ji aliyekê din ê weke dîmenê dîtbarî ê weke bi hizirî û hwd re wê, bandûra li hev wê weke bi ya ku ew dibînê wê ji wê çî wê derxê û an wê çawa wê bi şewayekê din wê bikarbênê û ew şewayê ku ew bikarhanî wê li ser wê re ghiştina fêrsa hinek şewayên din ên bi teknikî û hwd di dewama wê de wê pêşxistina wê weke pêvajoyek bi aliyê ya hizirî û jîyanî a bi hev re di nava têkilidariyê de wê çawa bi bandûrkirinê wê biafirênê û wê werênê li holê bê.

Di wê nûqtayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê ku wê pêvajoyên piştê wê, di wê temenê de wê, hem di mejî de wê bi hizrên berhevbiyî wê xwediyê wan bin, hem bi pêvajoyên bi teknikî ên ku ew di dewama wê de ew hatina pêşxistin wê xwediyî wan bin û hem jî wê, pêvajoyên bi kedê û encama wê ya berhevbiyî û hwd re wê weke ku wê xwediyê wê bin. Ev wê, di wê temenê de wê, weke sê aliyên ku wê her ku ew wê dem wê pêde wê herê wê çawa wê di temenê têkiliyek hilberîner de wê bi hev re wê di nava têkiliyê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê çawa wê pêşkeve wê karibê wê pêvajoya wê di rengekê de wê bi fahmkirina wê re wê li ser wê bisekinê. Ku em dûbare dîsa werina li ser têngîna dîrokê a metalyalismê wê di wê temenê de wê pêvajoya bûyinê a bi jîyane mirov re wê dibê wê li ser wê temenê wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Wekî din wê ji wê çerçoveya fahmkirinê wê bi demekê bi têkili û bandûra wê ya piştê ku wê bibê jî wê têkiliyek diyalektikî wê di wê temenê de wê ji aliyekê din ve wê bi wê re wê karibê wê tefkirbikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Marks wê dema ku wê werênê ser ziman wê bi gotina di nava têkiliyên civakî de wê pêvajoya fêrbûnê wê di rengekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Di çerçoveya têkiliyên hilberîner de ku wê werênê ser ziman wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê

werinê ser ziman ku ew wê têkiliyên hilberînê wê di demekê de wê weke bi asta wê ya pêşketinê re wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Têkiliyên hilberînê li gorî ast û karakterê van hêzên hilberîner ên ku di her dema dîrokê de hene, diyar dibin. Di hemû civakan de mirov bi awayekî kolektîf li ser xwezayê dixebitin, lê bi taybetî di civakên çînî de heman karî nakin. Di civakên weha de, dabeşkirina kar heye ku tê de mirov ne tenê cûreyên cûda yên xebatê dikin, lê li ser van cûdahiyên cihên civakî yên cihê jî digirin. Ya herî girîng a wê cudahiye di navbera keda destan û keda derûnî de ye, ku çînek dewlemendiya civakek taybetî hildiberîne dema ku çînek din dikare kontrolkirina amûrên hilberînê yekdestdar bike. Bi vî awayî, ew civakê bi rê ve dibe û ji dewlemendiya ku ji hêla çînen karker ve tene hilberandin dijî.

Ev têkili wê weke têkiliyek kirdeyî û bûjenî bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, bi kirdeyî wê weke di temenekê hevgirtinekê de wê xwe di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Di kirdeyekê de wê têngnek homojen wê nikaribê wê bahsa wê bikê. Ji xwe wê dema ku wê bahsa pêvajoyên hilberînê wê bikê jî wê di rengekê de wê weke di rengekê û astengekê de wê nebin ku ew karibê wê bi wê rengê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Yan jî ku ew di awayekê weke di haman awa û astê de wê werênê ser ziman wê nikaribê wê di wê temenê de wê di temenekê homojen de wê werênê ser ziman.

Di pêvajoyên kirdeyê de wê weke ku me di çerçoveya şîroveya wî ya bi atomê û hwd re wê hanî ser ziman wê di wê de wê di awayekê de wê bibê û ev di mijare têkiliyên aboriyî û civakî û her wusa dîrokî de jî wê wusa bê. Di wê çerçoveyê de wê weke pêvajoyek hilberînê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têkiliya hilberînê wê weke ku wê were dîtin wê di wê temenê de wê hilde li dest û wê weke pêvajoyek hundurîn a tenê bi hizirkirinê ku ew rêve diçe wê nabîne û wê nayênê ser ziman.

Di awayekê de wê dema ku wê bahsa têngîna dîyalektikê wê di wê temenê de wê bikê wê weke pêvajoyek hizirkirinê a di dewama hev de li ser temenekê bi têkiliya bi rewşên aborî û pêvajoyên wê yên bûyin û hwd re ku wê bibê re wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, mijare kirdeya marks wê di rengê de wê, di xwe de wê, di rengê de wê, xwediyê çerçoveyek hipotezî ku wê di rengê wê weke di yekitiyek di temenekê li hev bê û an di rengê de wê çerçoveyê de wê tenê wê di awayekê de wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê weke aliyên wê yên din ên giring wê karibê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman.

Di temenê têgînek weke têtikiliyên hilberînê bi asta jorin re ku wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê aliyên wê yên cihê wê bi pêvajoyên hizirkirinê wê werênê ser ziman. Marks têtikiliyên hilberîna civakê ku wê weke li ser bingeha hêzên hilberîner ên diyarkirî çêdibin wê wekî bi çerçoveyek temenî a aborî ya civakê pênase bikê. Her weha li ser bingeha aborî, hin saziyên ramiyârî, zagonî, kevneşopî, çand û hwd re wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê awayên ramanê, rewîst û hwd. ragihand ku derketiye holê. Vana "binavahiya" ramiyârî/bîrdozikî a civakê pêk dihênin wê bêtê ser ziman. Ev avahî ne tenê koka xwe ji bingeha aborî ye, lê belê taybetmendiyên wê di dawiyê de bi karakter û pêşketina vê bingehê aborî re, ankû bi awayê ku mirov civakê birêxistin dike, têtikiliyên hilberînê û awayê hilberînê re têtikildar dibê.

Di wê çerçoveyê de wê şêwayên hizirî ên ku wê civak bi wan dihê rêxistinkirin wê di wê temenê de wê li ser wan wê di rengê de wê weke bi awayekê teybet wê li ser wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê. Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Di wê nûqtayê de wê li ser temenekê dîrokî ku mirov wê werênê ser ziman wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, dîrok wê li gorî hin rêgezna wê pêşve wê herê. Pêşveçûna civakê wê li gorî hêzên hilberînê ew wê, were dîyarkirin. Mirov di nav têtikiliyên hilberînê de (bi giştî, têtikiliyên aborî an jî sazî) ku têtikiliyên civakî yên herî diyarker pêk tînin. Ev têtikilî bi pêşketina hêzên hilberîner re pêş dikevin. Ew bi piranî ji hêla dabeşkirina kar ve têne destnîşankirin, ku meyl dike ku çîna civakî diyar bike.

Têtikiliyên hilberandinê hem ji aliyê awayê hilberînê û hem jî hêzên hilberînê ve têne destnîşankirin û şert û mercên pêşveçûna wan diyar dikin. Mînaq, kapîtalîzm meyla zêdekirina rêjeya pêşketina hêzan dike û giraniyê dide komkirina sermayeyê.

Di dewama wê de ku mirov wê bibêjê ku wê şêwayên weke hizirkirinê, çandê û hwd ku wê civak wê li ser wê avabê wê weke encama awayê

hilberîna wê bê. Saziyên weke yên dewletê wê, sazîya serwerîya çînî bê. Wê di wê çerçoveyê de wê serdestîya wê, weke rêya misogeriya wê bê.

Wê dema ku wê bahsa têngîna dîrokê wê were kirin wê di rengekê de wê, di dewama ehv de wê weke ji nîfşê li ya din ku wê weke bi bûhûrandina wê re wê di rengekê de wê, bibê. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de ev wê bi pêvajoyên pêşketinê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare civakê bi wan pêvajoyên wê re wê, xwe bi temenê pêşketina wê ya demê re wê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê, dema ku wê li ya din wê bûhûrandin wê bibê wê, weke wê bûhûrandin wê nebê. Ji wê bi têngînên weke bi hizrî, çandî û hwd re wê bi pêvajoyên fêrbûnê fêrbûnên ku ew dibin wê di rengekê de wê weke hevgirtinna sentezî ku wê bibin wê bi wan re wê li wê bûhûrandin wê bibê. Di wê temenê de wê, ya piştî wê dihê wê, di wê rengê de wê bi wan hevgirtinan wê xwediyê bingihêkê bi fahmkiirînê û hwd a bi wê re bê.

Di çerçoveya têngîna dîrokê ve ev wê weke şewayekê pêşketinê a bi dîrokê re wê weke ku wê were ser ziman wê bi têngînek peresendinê û hwd re wê di şewayekê de wê bibê. Lê her pêvajoyên peresendinê wê çawa wê werina bûhûrandin li ya din wê di wê temenê de wê weke di çerçoveya têngîna organîsmayê de wê dikarê wê kifşbikê wê bi hevgirtinên weke bi sentezî û hwd re wê ew wê di şewayekê de wê bibê û wê were bûhûrandin.

Hêzên hilberîner ên civakî û hwd wê bi pêvajoyên dîrokê re wê hertimî wê di nava pêvajoyek xwe afirandinê de bin. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman wê, têkiliyên bi wê re jî wê di wê çerçoveyê de wê çerçoveya nitelik û radaya wê ya bi pêşketina wê re wê xwe bide dîyarkirin. Wê têngîna têkiliyê ku mirov wê bi serê xwe wê weke diyardeyekê wê hilde li dest wê, di şewayekê de wê çawa wê xwediyê rewşek ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê ku wê di wê de wê, hevgirtinên weke bi wê têngîna nitelika wê re wê xwe bidina dîyarkirin wê karibê wê di wê şewayê de wê bi kirpênê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê bahsa pêşketina hêza hilberînê wê were kirin wê weke têngînek gelemperî a giştî wê were kirpendin wê ji wê were bahskirin. Lê ew wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi rewşên weke yên bi têkiliya wê ya bi fahmkiirînê û hwd re wê, hevgirtina ku ew dikê re wê, xwediyê çerçoveyek fahmkiirînê a bi dîmenî ku wê ji demê li demê wê di xêva mirov de wê bi pêvajoyên pêşketinê re ku wê karibê wê di rengekê de wê

fahmbikê bê. Ev wê, di rewşa têtîna peresendinê de jî wê li ser mijare hebûnê wê weke ku wê were fahmkirin wê xwediyê rewşek dîyarker bê. Di mijare hebûnê de wê, di wê çerçoveyê de wê her rewş wê, bi renekê wê bingihê xwe wê, di wê temenê de wê di renekê de wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê giringîya bi têtînen weke ya dîrokê re wê ne tenê wê di giringîya wê de wê xwe bide dîyarkirin û an ne di hêza vegotina wê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê di hêza fahmkirina wê de ku wê di wê temenê de wê xwediyê temenekê fahmkirinê a li ser wê temenê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê re bibê wê xwediyê çerçoveyekê bê.

Li ser wê temenê û çerçoveyê wê pêvajoya fahmkirinê a bi dîrokê re wê çawa wê bi temenekê wê xwediyê bingihêkê bi wê re a bi bûyinê bê wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê. Di mijare têtîna dîrokê a dîyalektîkî de wê bi wê re wê weke ku wê engels wê di renekê de wê werênê ser ziman wê, bi têtîna "tişt û ew biriqîna wan a di zêhnê de wê, bi temenê wê weke têtîliya wan a beremberê hev wê bi hev ve girêdanênn wê, tevger, bûyin û tûnabûnên wê hilde li nava xwe' re wê werênê ser ziman. Ew wê di xabate xwe ya bi navê 'diyalektika xwezayê' de wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê engels wê di wê xabate xwe de wê, di çerçooveya tiştê de wê pêvajoyên wê yên pêşketinê, têtîli û rewşên wê yên bûyinê bi xosletên wê re wê çawa wê, ji hev çînê wê bikê û wê werênê ser ziman wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman bê.

Hizra bingehîn a Diyalektîka Xwezayê, çînîkirina darêjkên tevgera bûjenê ye û li gorî vê yekê, bi renekê zanînê ku bi van awayên tevgerê re mijûl dibê bê. Darêjka tevgerê ya herî hêsan guhertina cihan e, darêjka herî bilind raman e. Darêjkên tevgerê yên mekanîkî, fizîkî, kîmyewî û biyolojîkî darêjkên sereke ne ku ji hêla zanistên xwezayî ve têne destnîşan kirin. Her şeklê tevgerê yê sade, bi hilpekîneke diyalektîkî vediguhere darêjke. Her darêjka tevgerê, wekî hêmanek jêrîn, û darêjk hêsan e. Engels li ser bingeha vê teoriya awayê tevgera bûjenê çînîkirineke materyalist a diyalektîk a zanistên xwezayî ava dike. Her yek ji van zanistan "darêjke yekane ya tevgerê, an jî rêzek darêjkên tevgerê yên bi hev ve girêdayî û bi hev ve girêdayî dahûr dike.

Li ser wê temenê wê di nava zanistênw eke metamatikê, bioloji, fizîkê û kimya û hwd de wê têtîna diyalektîkê wê di wê temenê de wê di awayekê hevgirti de wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê mijare bûjenê û salixkirinê

wê yên di wê de wê açwa wê xwediyê rewşek girtinê a di wê de wê, bi wê re wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê hizra diyalektikê a engels wê di wê nûqtayê de wê ji navaroka xwezaya diyalektikê wê dikarê wê ji du aliyan ve wê bi serekeyî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê bi temenê bûjenê û xosletên wê û darêjkkirina wan bi fahmkirina wan re wê çawa wê di renekê de wê bigihênê çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê bê. Ji aliyê din ê duyem ve jî wê bi têtîna biriqîna bûjenê a li zêhnê û têtîliya wê ya bi bûjenê û bandûrên wê yên li hev ên bi pêvajoyên wê yên gûharînê û fahmkirinê re wê çawa wê têtîliyêk wê di renekê de wê bi wê re wê bibê wê li ser wê bisekinê.

Engels wê li ser têtînen J. R. Mayer re wê, mijare têtîna vejenê û bi awayekê din a vejerina wê ya li awayên din ên weke bi fîzîkî û hwd re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê bikê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyê nicelikî û nitelikî ve wê nekarîna tûnakirina wê di wê temenê de wê bi awayên din ên wergerîna li awayên darêjkî ên bûjenî û an fîzîkî û hwd re wê, di şêwayekê de wê pênasibikê û wê werênê ser ziman. Ew wê bi wê re wê, dema ku wê jîyanê wê salixbikê wê weke awayê proteinan bi cismî hena re wê pênasibikê û wê werênê ser ziman. Wekî din wê pêvajoyên pêşketina jîyane mirov û pêvajoyên peresendinê wê di renekê de wê weke çawa wê ji meymunbûnê û bi ber mirovbûnê ve wê bibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê salixbikê û wê di renekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê di nava diyardeyên xwezayî de wê têtîliya nava wan û an wê dema ku ew bi hev re ketina nava têtîliyê de wê çawa wê encamê wê bi xwe re wê biafirênê wê weke aliyekê wê yê diyalektikî bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên salixkirinê ên bi têtîna diyalektikê wê bi pêvajoyên girêdanê ên bi hev ve wê, di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Têtîliya nava diyardeyan wê di wê rengê de wê li ser temenekê bûjenî û beremberê ê zêhnî wê çawa wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê û an pêşveçûnê û hwd re wê bibê wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wekî din wê jî wê dikarê wê di renekê din de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirina nava diyardeyan wê bi têtîliya nava wan re wê, di wê temenê de wê, bi heman rengê wê minaq wê, weke biriqîna ji bûjenê a li zêhnê wê bi hizra wê re

wê weke diyardeyek ku ew wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Li vir wê pêvajoyên wê yên pêşketinê ên wê têtîna wê çawa wê bi awayekê weke wê bi heyina wê re wê fahmbikê wê bi serê xwe wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê engels wê di wê xabate xwe de wê mijare têtîna sedemê û ya pêwîstîyê wê di rengekê de wê cihê wê li ser wan wê bisekinê û wê di rengekê de wê di çerçoveya têtîna diyalektîkê de wê bixwezê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di têtîna sedemê de wê, di rengekê de wê, weke minaq wê dema ku wê qazayek bû wê, çawa wê encamên wê weke bi birîndarbûnê û hwd wê bibê û wê têtîliya nava wê qazayê û birindariyên ku ew dibin de wê bi wê re wê bibin wê di dîmenekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê fahmbikê bê. Aliyê din ê weke bi têtîna 'pêwîstîyê' ku em wê li wê bihizirin wê di rengekê de wê, weke ku wê zindiyek bo ku ew jîyane xwe bijî wê minaq wê pêwîstîya wê bi xwarinê wê hebê. Pêwîstîya wê bi sitarbûnê wê hebê. An jî bo xwe domandin wê pêwîstîya wê bi zêdebûna wê ya ji wê hebê. Di wê temenê de wê weke aliyên wê yên ku em wê di wê rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser temenekê fîzîkî û bûjenî ku em wê fahmbikin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê di aslê xwe de wê dema ku em li navaroka têtîna 'diyalektîka xwezayê' dinerin wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê ku wê di pêşketinên zanyarî ên piştî sedsale 20aj û pê de wê, bandûra wê û piştîgirîya wê di rengekê de wê teqez wê weke ku wê bi dîyarî wê hebê. Di wê temenê de wê, di pêşketinên di qadên biolojîyê û metamatîkê û heta astrofîkî û an weke bi teoriyên weke 'teorîya dîtbar a roletivite ya einstein û hwd jî wê karibê di rengekê de wê, di çerçoveya wê xata pêşketinê de wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di nava bi kifşkirinên têtîna bi hevvegirêdanê û bi wê re wê bi têtîna darêjkê û bi encamên wê yên ghiştinê de jî wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Marks wê ji aliyê xate pêşketina civakî û li ser têtîna pêvajoyên kedê û encamên wê re wê di rengekê de wê şîroveyên xwe wê ji aliyekê ve wê pêşbixê û wê werênê ser ziman. Lê bi têtîna û xabatên weke diyalektîka xwezayê û hwd re wê di rengekê de

wê weke aliyekê wê yê giring wê di warê zanyarî û hwd de wê, bi temenekê pêşketinê û çêkirina wê û hwd re wê, ji aliyekê ve wê weke ku wê bi bandûra wê û çerçoveya wê ya fahmkirinê re wê karibê wê kifşbikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Di mijare têtîgînên weke bi zanyarî kifşkirinên bi atomê, têtîgîhên sibernentîkî, teknikê û pêvajoyên têtîkiliya bi fahmkirinê a bi darêjkî û hwd wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê hinekê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di beşa pêşî û ya duyem de wê pêvajoyên peresendinê ên weke bi ber mirovbûnê ve û pêşketinên bi fahmkirina metamatikê ên weke bi têtîgînên sermediyê re ku wê li ser wê were sekin in wê di beşa sêyem rewşên weke bi awayên tevgerê û hwd re wê, di rengekê de wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Salixkirina awayên tevgerê û wê wateya wan di zêhnê mirov û hwd de wê çawa wê karibê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman wê weke bi wê re wê li ser wê were sekin in. Li ser wê temenê wê, minaq wê bi tevgerê û awayên wê, pîvan û têtîkiliya dîyalektîkî û hwd wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê fahmbikê û wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wekî din jî wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare tevgerên me wê çawa wê xwediyê bandûrê û rewşna têtîkiliyê ên bi zêhnê û hwd re bin wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Li ser wê temenê wê di beşa duyem de wê, bi dîroka zanistên xwezayî û felsefeyê, diyalektîkê, awa û rengên tevgerê ên bûjenê, û çînkirina tevger û awayên wan, metamatik, têtîgîna mekanîkê û zanista azmanî, fîzîk, kimya û bioloji û hwd wê weke hinek aliyên ku wê bi wê re wê werina kirpendin bin.

Çavkanî:

*Curtis, Michael (1997). Marxism: the inner dialogues. Transaction Publishers.

*G.A. Cohen(1978). Karl Marx's Theory of History: A Defence, Princeton University Press,

*Blackledge, Paul(2006). Reflections on the Marxist Theory of History, Manchester University Press,

*Callinicos, Alex (2010) [1983]. The Revolutionary Ideas of Karl Marx. Bloomsbury; London: Bookmarks

*Foster, John Bellamy(2000). Marx's Ecology: Materialism and Nature. New York: Monthly Review Press,

*Walker, Frank Thomas(2009). Karl Marx: a Bibliographic and Political Biography, bj.publications

*McLellan, David (2006). Karl Marx: A Biography (4th ed.). Hampshire: Palgrave MacMillan.

*Singer, Peter (1980). Marx. Oxford: Oxford University Press

*Althusser, Louis(2006), For marx,

* Jameson, Althusser, Marx

* William C. Dowling An Introduction to 'The Political Conscious: Jameson, Althusser, Marx

Bloomsbury Academic

*Ocalan, Abdullah(2001), ji dewleta rahîban bi ber şariştaniya demokrati ve,

* Weki din ku ez li zêde bibêjim, di dema nivîsandinê de hemû berhemên marks bo wê nivîsandinê di berçav de hatina derbaskirin û xwandin. Weki din ev xabat di sale 2011'an de hat nivîsandin.

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2011